

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

ADOLESCENTI S PORUCHOU
AUTISTICKÉHO SPEKTRA
V KYBERPROSTORU

ADOLESCENTS WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER
IN CYBERSPACE

Bakalářská diplomová práce

Autor: **Mgr. Tereza Benešová, Ph.D.**

Vedoucí práce: **PhDr. Martin Dolejš, Ph.D.**

Olomouc

2019

Poděkování:

Na tomto místě si dovoluji poděkovat PhDr. Martinu Dolejšovi, Ph.D. za čas, cennou zpětnou vazbu a odborné vedení práce. Především pak děkuji respondentům a jejich rodinám, že mi umožnili vstoupit a nahlédnout do jejich světa.

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou prací na téma: „Adolescenti s poruchou autistického spektra v kyberprostoru“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne

Podpis .....

OBSAH

Číslo	Kapitola	Strana
	OBSAH	3
	ÚVOD	5
	TEORETICKÁ ČÁST	7
1	PORUCHY AUTISTICKÉHO SPEKTRA: KLINICKÝ POHLED	8
1.1	Základní vymezení a klasifikace.....	8
1.2	Prevalence.....	12
1.3	Hlavní klinické projevy vybraných subtypů autismu	13
1.3.1	Dětský autismus	14
1.3.2	Atypický autismus.....	15
1.3.3	Aspergerův syndrom	15
1.4	Dělení podle typu sociálního chování	16
2	OBDOBÍ ADOLESCENCE U JEDINCŮ S PAS	19
2.1	Vývojová specifika období dospívání u jedinců s PAS	20
2.2	Identita dospívajícího s PAS.....	22
2.3	Specifika komunikace a sociální interakce adolescentů s PAS	24
3	KYBERPROSTOR Z POHLEDU PSYCHOLOGIE	27
3.1	Specifické znaky kyberprostoru.....	28
3.2	Psychologické aspekty používání internetu.....	30
3.3	Adolescenti s PAS a role internetu	31
4	AKTUÁLNÍ VÝZKUMNÉ STUDIE SLEDOVANÉHO FENOMÉNU	33
	VÝZKUMNÁ ČÁST	38
5	VÝZKUMNÝ PROBLÉM, CÍLE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	39
6	TYP VÝZKUMU A POUŽITÉ METODY	41
6.1	Metoda výzkumu	41
6.2	Metody získávání dat	42
7	METODA VÝBĚRU VÝZKUMNÉHO SOUBORU A JEHO CHARAKTERISTIKY	45
7.1	Způsob výběru a charakteristika výzkumného souboru.....	45
8	ANALÝZA DAT	49
8.1	Reflexe vlastní představy	49
8.2	Focus group: základní témata v perspektivě skupinové dynamiky	50
8.3	Polostrukturované interview: datová koláž	51
8.4	Rodičovská perspektiva: kontextualizace dat.....	53

9	ETICKÉ HLEDISKO A KRITÉRIA KVALITY.....	55
10	VÝSLEDKY VÝZKUMU	57
	10.1 Výsledky analýzy případů dle subtypů sociální interakce v PAS.....	57
	10.2 Tematická analýza vyvinutá nad případy	82
	10.3 Odpovědi na sekundární výzkumné otázky	83
11	DISKUZE.....	90
12	ZÁVĚR.....	95
	SOUHRN	98
	LITERATURA	101
	SEZNAM TABULEK, OBRÁZKŮ A SCHÉMAT	106
	PŘÍLOHY.....	109

ÚVOD

Prvotní podnět pro vznik předkládané práce leží v osobní praktické zkušenosti s tvorbou edukačních programů v oblasti techniky a přírodních věd pro děti a dospívající s poruchou autistického spektra (dále PAS). Vstup do sociálního prostoru komunity jedinců s PAS a jejich rodičů znamená pro výzkumníka přicházejícího zvnějšku mimo jiné nutnost proniknout do diskurzu jiné, abnormální sociální skutečnosti. Každá dílčí činnost a interakce je provázena otázkami nad odlišností osob s PAS. Přirozeným vodítkem jsou přitom nejen poznatky psychologické, medicínské, speciálně-pedagogické, ale i řada sdílených stereotypů, které se v diskurzu o poruše autistického spektra objevují a dohromady vytváří spleť sociální reprezentaci postižení.

Na společenské konstrukty postižení poukazují dnes již četné studie z oboru disability studies, které nahlíží na tělesnou nebo mentální jinakost v rámci širšího kontextu, nejen jako faktu jednotlivého těla či mysli, ale jako na společenskou situaci, vycházející z nerovného kontaktu a nerovné komunikace (Kolářová, 2012).

Téma sociální reprezentace autismu se v českém prostředí objevuje spíše soliterně (Geisler, 2018; Sinecká, 2013), přesto také poukazuje na podstatný moment, kdy právě sociální reprezentace postižení zřetelně ovlivňuje sebepojetí a jednání lidí, jimž je daná diagnóza stanovena. Ovlivňuje také jejich rodiny a okolí, dokonce i vědění s diagnózou související. Tento sociologický pohled nebagatelizuje a nezpochybňuje biologické příčiny autismu, ale upozorňuje, že to, jak o autismu uvažujeme, je formováno společenskými zvyklostmi, stavem vědění, institucemi, mediálním diskurzem a také historickým, a dokonce politickým kontextem. Postižení tak není jen diagnózou, spjatou s jedincem, ale má významný sociální charakter. Výsledná společenská konstrukce se výrazně otiskuje do života lidí s autismem, jejich vztahů, vazeb a v neposlední řadě jejich sebepojetí (Geisler, 2018).

Dosud málo reflektovaným problémem v tomto kontextu je, jakou roli a jaký sociální otisk nese v životě osob s PAS jejich pohyb v online světě, v takzvaném uměle vytvořeném sociálním kyberprostoru (Slater, 2002). Především u adolescentů s vysoce funkční formou postižení může být virtuální svět internetu umožňující snadnější komunikaci a aktivizaci vnímán jako vhodná platforma sociálních interakcí, učení a budování identity.

V předkládané práci otevíráme problematiku využívání internetu u adolescentů s PAS, která není v současné době podrobněji výzkumně podchycena. Osoby s PAS reprezentují v reálném (offline) světě sociálně zranitelnou skupinu. Je stále otevřenou otázkou, jak se specifika této skupiny projevují online. Realita a prostředí internetu je čím dál více propojeno a specifické interakce se mohou u lidí s PAS projevovat také v online komunikaci. Zajímá nás, jaké zkušenosti mají adolescenti s PAS s používáním internetu, jakým aktivitám se na internetu věnují, jak svému jednání rozumí a jak je reflektují.

Předkládaný text si tedy obecně klade ambici zmapovat co, jak a proč sociální aktéři činí a jaké významy v souvislosti se svým jednáním produkují, a naopak jaké významy jejich jednání strukturují. Výzkumné otázky pokládané v textu mají kvalitativní charakter a odpovědi na ně jsou exploračními sondami, které principiálně nemohou indikovat, do jaké míry jsou zmapované formy jednání rozšířeny v celé zkoumané populaci.

TEORETICKÁ ČÁST

1 PORUCHY AUTISTICKÉHO SPEKTRA: KLINICKÝ POHLED

Poruchy autistického spektra jsou v současné klasifikaci nemocí řazeny do skupiny pervazivních vývojových poruch (PVV). Toto závažné neurovývojové postižení celoživotně determinuje osobnost člověka, nese tedy přízvisko pervazivní neboli všepromikající. Míra a charakter zasažení osobnosti jsou podmíněny konkrétním typem poruchy (Thorová, 2016). Jedná se o postižení s širokou paletou klinických projevů a závažností. Rozmanité etiologie se pak promítají do několika patogenetických projevů (Ošlejšková, 2008).

Od prvních prací rakouského pedagoga Theodora Hellera z počátku 20. století, které popisovaly takzvanou infantilní demenci¹ u dětí, prošel popis, klasifikace, etiopatogenetický pohled, diagnostika i terapie poruchy dlouhou cestu, včetně slepých uliček, ale i rychlého pokroku spojeného s moderními neurozobrazovacími metodami (Ošlejšková, 2008). V odborné literatuře dnes není neobvyklé najít studie rozporující celoživotní charakter poruchy, kdy jsou deklarovány případy zmírnění autistických příznaků či dosažení normy v oblasti kognice a zlepšení úrovně sociálních schopností (Beranová, 2018). Ovšem i v případech, kdy se podaří potlačit projevy poruchy, nehovoří se o jejím vyléčení, ale o jejím „zapouzdření“ (Straussová, 2018, 108).

V rámci předkládané kapitoly se s ohledem na šířku problematiky PAS zaměříme především na základní vymezení poruchy, aktuálně platné klasifikace, otázku prevalence poruchy a její hlavní klinické projevy, zejména pak v oblasti sociální interakce, adaptačních schopností jedince a jeho fungování v běžném životě.

1.1 Základní vymezení a klasifikace

Terminologie poruch autistického spektra vykazovala historicky nejednoznačnost a odlišnosti, jak v zahraničním, tak v českém prostředí. Ještě ve druhé polovině 20. století bylo v klasifikačních systémech nemocí vymezení poruch autistického spektra částečně

---

¹ Heller popisoval stav, kdy v dětském vývoji nastává regresivní změna v oblasti intelektu, řeči a chování. Tento typ pervazivní vývojové poruchy je dnes označován jako dezintegrační porucha (dříve se objevovala také pod názvem Hellerova psychóza nebo Hellerova demence) a provází ji obvykle závažnější mentální postižení (Heller 1908, in Thorová, 2016).

vedeno chybnými závěry, například klasifikačním vřazením dětského autismu mezi schizofrenní psychózy v dětství (Hrdlička & Komárek, 2014). Kořeny spojení schizofrenie a autismu leží v termínu, který v roce 1911 použil německý psychiatr Bleuler pro označení jednoho ze symptomů těžce schizofrenních pacientů (Bleuler, 1950, in Evans, 2013). Pojmem autismus² symbolizoval nedostatek kontaktu s realitou, pacientovo „infantilní přání vyhnout se neuspokojující realitě prostřednictvím vnitřních fantazií a halucinací“ (Evans, 2013, 4, překlad autora).

Po druhé světové válce se mimo jiné vlivem rozsáhlých epidemiologických studií koncept autismu odklonil od psychoanalytického pojetí a od spojení s psychózou či schizofrenií. Autismus zastřešil jako centrální pojem celé spektrum vývojových poruch (Evans, 2013). Dnes je užíván spíše termín poruchy autistického spektra, jehož anglickým ekvivalentem je termín *autism spectrum disorder*. Tento termín se objevil v citované práci Wingové a Goudlové (1979, in Adamus, Vančová, & Löfflerová, 2017), kde byly popsány případy nekorespondující s diagnostickými kritérii časného dětského autismu Leo Kanner³. Pojem poruchy autistického spektra je tedy užíván jako zastřešující termín pro více druhů poruch. Je třeba ovšem podotknout, že současný klasifikační systém MKN-10 pracuje také s termínem pervazivní vývojové poruchy, v anglickém ekvivalentu *pervasive developmental disorders*. Jak uvádí Thorová (2016), toto označení je používáno od roku 1980 v DSM-III pro rozlišení pervazivních a psychotických poruch.

Pervazivní vývojové poruchy a poruchy autistického spektra jsou vnímány jako ekvivalentní, přesto mají své významové nuance. PAS se objevuje v psychopedické terminologii, medicínsky je etablovaný spíše pojem pervazivní vývojové poruchy (Bazalová, 2011). V předkládané práci se kloníme k užívání názvu poruchy autistického spektra v souladu s Thorovou (2016), která považuje termín PAS za přiléhavější, protože základní projevy poruchy charakterizuje spíše jejich různorodost (spektrálnost), než pervazivnost. Toto významové odstínění v názvosloví naznačuje také pohled na rozdíly v užívaných klasifikačních systémech.

---

² Autismus etymologicky vycházel z řeckého slova *autos*, sám. Pro pochopení dobového kontextu je třeba zdůraznit, že Bleuler použil termín „autismus“ v roce 1911, přičemž se myšlenkově hlásil k Freudově popisu halucinačního myšlení a pojmu „*autoerotism*“ v souvislosti s únikem z vnější reality (Evans, 2013, 6).

³ Kannerův článek Autistická porucha afektivního kontaktu z roku 1943 pracuje se souhrnem 11 kazuistik dětí s příznaky podobajícími se schizofrenií. Od té se odlišovaly časným začátkem, nejednalo se tedy o postupný odklon od sociálních vazeb typický pro schizofrenii. Autismus Kanner podmiňoval začátkem v dětství, proto hovořil o *early infantile autism* (Kanner, 1943, in Adamus et al., 2017).

MKN-10 zasazuje poruchy autistického spektra mezi poruchy duševní a poruchy chování, do části poruch psychického vývoje F80 – F89, kde je speciálně pod označením F84 vymezena skupina pervazivních vývojových poruch (ÚZIS ČR, 2018). Diagnostický a statistický manuál duševních poruch (DSM) vydávaný Americkou psychiatrickou asociací zavedl ve své páté revizi z roku 2013 oproti předchozí verzi jedinou jednotku Porucha autistického spektra, která se již dále nerozděluje (srov. Tab. 1). Primárním důvodem zavedení takové zastřešující kategorie bylo nejasné ohraničení některých diagnóz ze skupiny *pervasive developmental disorders*. Sloučení vybraných kategorií (viz Tab. 1) naznačuje, že jsou jednotlivé diagnózy nahlíženy především jako škála od mírného po závažnější postižení, a to v oblastech sociální komunikace a stereotypního, repetitivního chování. Dalším cílem bylo také zefektivnění výběru terapeutických metod a samotné identifikace postižení (Adamus et al., 2017).

Tab. 1: Kategorizace PAS: srovnání současných klasifikačních systémů

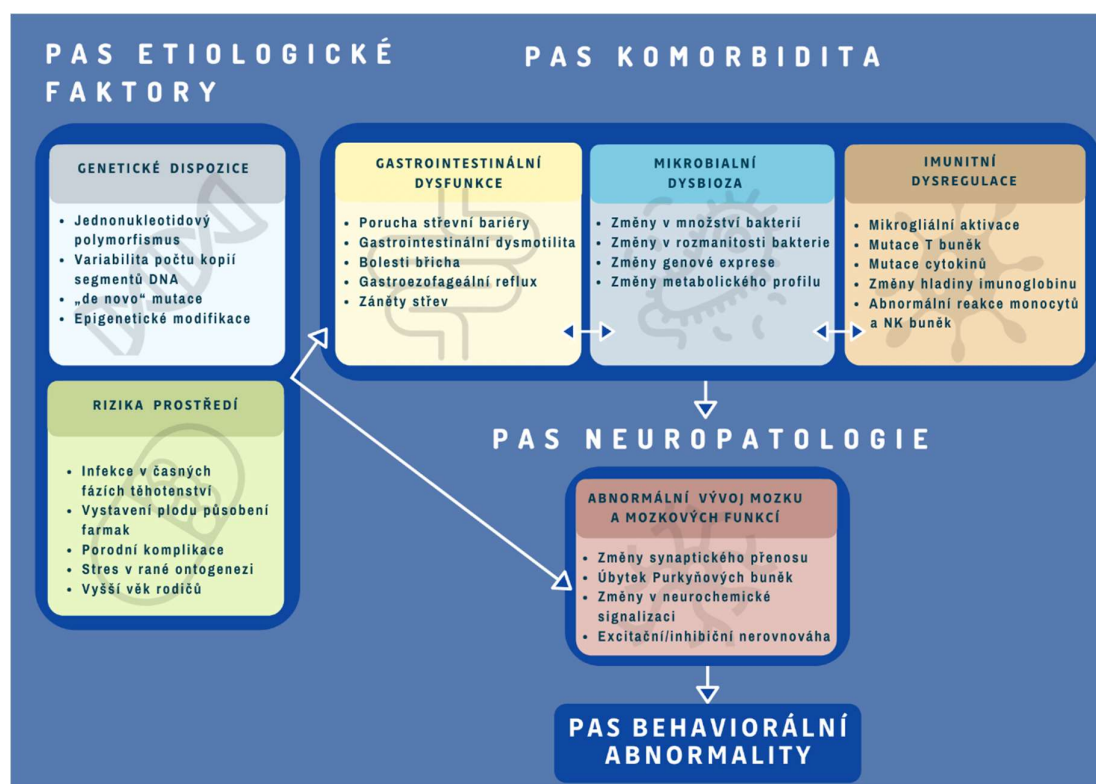
MKN-10 (2014)	DSM – IV (1994)	DSM – V (2013)
Dětský autismus (F84.0)	Autistická porucha	Porucha autistického spektra
Atypický autismus (F84.1)	Pervazivní vývojová porucha jinak nespecifikovaná	
Rettův syndrom (F84.2)	Rettova porucha	
Jiná desintegrační poruchav dětství (F84.3)	Desintegrační porucha v dětství	
Aspergerův syndrom (F84.5)	Aspergerova choroba	
Jiné pervazivní vývojové poruchy (F84.8)	Pervazivní vývojová porucha jinak nespecifikovaná	
Pervazivní vývojová porucha nespecifikovaná (F84.9)	Pervazivní vývojová porucha jinak nespecifikovaná	Není ekvivalent
Hyperaktivní porucha s mentální retardací a stereotypními pohyby (F84.4)	Není ekvivalent	

Zdroj: Adamus, Vančová, & Löfflerová (2017, 22).

V posledních letech se také v souvislosti s genetickou zátěží autismu setkáme s klasifikačním rozdělením autismu na syndromický, který vychází ze známých genetických syndromů jako například tuberózní skleróza nebo se syndrom fragilního X-chromosomu, a na non-syndromický autismus bez známých genetických příčin (Beranová, 2018).

Vývoj se v uplynulých desetiletích samozřejmě netýkal pouze posunu v terminologii, ale především akcelerace výzkumu autismu a změn v celkovém přístupu k této neurovývojové poruše. Komplexitu a multifaktorovou provázanost ve výzkumu etiologie PAS ilustruje například v současnosti akcentovaný výzkumný směr mikrobiálních příčin PAS (Vuong & Hsiao, 2017).

Obr. 1: Model role mikrobiálních příčin v PAS

Zdroj: Vuong & Hsiao (2017), překlad autora, upraveno.

Spojujícím prvkem napříč moderními koncepcemi poruchy je snaha postihnout autismus jako škálu podobně se projevujících genetických, imunologických, metabolických a jiných postižení projevujících se neurovývojovou poruchou, exaktně potvrzenou

morfologickými i biochemickými odlišnostmi mozkových funkcí (Thorová, 2016). Kvantitativní i kvalitativní škálu tohoto kombinovaného postižení proto označujeme jako autistické kontinuum, aby bylo zřejmé, že jde o variabilní postižení „*kognitivních, emočních a neuro-behaviorálních funkcí, které zahrnují tři hlavní okruhy klinických projevů: deficity v sociálním chování, nedostatky ve verbální a neverbální komunikaci a omezené schéma chování i zájmů*“ (Ošlejšková, 2008, 80).

1.2 Prevalence

Epidemiologické studie výskytu poruch autistického spektra přináší pravidelně alarmující důkazy rostoucího výskytu autismu. Thorová (2016) upozorňuje, že se nemusí jednat o skutečný nárůst počtu případů, ale o postupné rozšiřování diagnostické kategorie PAS i přístup ke kvalitním diagnostickým nástrojům. Publikované výsledky epidemiologických studií dokládají značný růst křivky prevalence zejména po roce 2000 (Adamus et al., 2017). Přesto, že se dílčí studie v uváděných údajích liší, stojí za pozornost porovnání ve zhruba pětiletém odstupu, kdy ve studii Baron-Cohena et al. (2009) se prevalence PAS pohybuje přibližně kolem 1 % dětské populace a o pět let později podle Zablotskeho et al. (2015) prevalence poruch autistického spektra stoupá až na 2,4 % (Adamus et al., 2017).

Reprezentativní analýzu rostoucího trendu prevalence PAS nabízí článek Weintraubové *The prevalence puzzle: Autism counts* v časopise Nature (Weintraub, 2011). Podle autorky tvoří 25 % nárůstu případů lepší diagnostika a zhruba za 15 % může větší informovanost odborné i rodičovské veřejnosti o autismu. Zde Weintraubová upozorňuje také na spojitost s rozšířením internetu a dostupnosti informací. Další dílčí nárůst je připisován stále rostoucímu věku rodičů a místnímu sdružování rodin s handicapovanými dětmi. Přesto zůstává 46 % nárůstu onemocnění nadále nevysvětleno (Weintraub, 2011).

V současné době se uvádějí 1 až 2 případy poruch autistického spektra na 100 osob, podle čehož v České republice žije něco mezi 100 000 až 200 000 osob s PAS (Adamus et al., 2017). Hrubý odhad výskytu jednotlivých subtypů PAS prezentuje Tabulka 2.

Tab. 2: Odhad výskytu PAS v České republice

Diagnóza podle MKN-10	Počet osob žijících v ČR	Děti ročně narozených
Dětský autismus (F 84.0)	15 000	135
Atypický autismus, pervazivní vývojová porucha nespecifikovaná	30 000	270
Rettův syndrom (F 84.2)	1 000	9
Jiná dezintegrační porucha v dětství (F 84.3)	100	0,9
Aspergerův syndrom (F 84.5)	15 000	135
PAS (poruchy autistického spektra)	60 000	540

Zdroj: Adamus, Vančová, & Löfflerová (2017, 16).

1.3 Hlavní klinické projevy vybraných subtypů autismu

Poruchy autistického spektra diagnosticky charakterizuje takzvaná triáda jádrových příznaků. Jedná se o tři základní okruhy, označované také jako behaviorálně kognitivní triáda (Wing & Gould, 1979). Hlavními sociálními deficity jsou porucha reciproční verbální i neverbální komunikace, porucha sociální interakce, omezená imaginace a stereotypní vzorce v chování a zájmech (Ošlejšková, 2008).

Příznaky PAS bývají pozorovány velmi záhy, někdy již v kojeneckém věku, u většiny dětí je jejich odlišnost zaznamenána v průběhu prvních dvou let života. Obecně je však diagnostika PAS odkládána k věku kolem tří let, u Aspergerova syndromu i později. Projevy se v kontinuu autistického spektra různí a jejich odlišnosti zohledňují diagnostická kritéria v MKN-10. S ohledem na výzkumný soubor předkládané práce, který byl tvořen primárně adolescenty s poruchou dětský autismus, atypický autismus a Aspergerův syndrom, se v následujících podkapitolách zaměříme na projevy těchto subtypů.

1.3.1 Dětský autismus

Dětský autismus se projevuje odlišností primárně v komunikaci, chování, sociálních vztazích, hře nebo zájmech. Psychopatologie v těchto oblastech se objevuje do věku tří let dítěte. Téměř 70 % autistických dětí vykazuje zároveň mentální retardaci (Ošlejšková, 2008). Postižena je celá behaviorálně kognitivní triáda, přičemž stěžejní jsou poruchy v oblasti sociální interakce. Od kojeneckého věku bývá patrný deficit běžného sociálního chování, jako je oční kontakt, úsměv, pozorování lidské tváře a další. Dítě bývá uzavřené, vztahy mají utilitární charakter motivovaný uspokojením vlastních potřeb, vrstevnické vztahy jsou obvykle nefunkční (Thorová, 2016).

Dalším nápadným vývojovým deficitem je opožděný vývoj řeči. Až u poloviny dětí s autismem není vyvinuta funkční komunikativní řeč (Adamus et al., 2017). I v případě vyvinuté verbální a neverbální složky jazyka jsou patrné abnormality. Časté jsou echolálie, narušená může být morfologická, lexikální i syntaktická složka jazyka. Nejen řeč, ale i neverbální projev bývá často jednotvárný a rigidní.

Omezená představivost dětí s autismem se projevuje zřetelně v oblasti hry. Autistická hra je repetitivní a často těžko odklonitelná. Projevy stereotypního chování nastupují obvykle mezi druhým až čtvrtým rokem (Schultz, 2005, in Beranová, 2018). Stereotypní mohou být také motorické projevy, které se jeví jako bezúčelné (kývání, točení, zvláštní chůze apod.) a slouží patrně k uvolnění tenze při emočním rozrušení.

Dětský autismus je typicky doprovázen také různou úrovní mentální retardace. Autističtí jedinci s normální inteligencí, či nejméně v hraničním pásmu, s funkčními vybranými doménami adaptace, bývají označováni jako vysoce funkční autisté, *high functioning autism*. Kognitivní schopnosti jsou u dětského autismu různorodé. Zhruba 5 % autistů dosahuje mimořádných výsledků v ostrůvkovitých speciálních schopnostech, nejčastěji se jedná o mechanickou paměť, početní nebo umělecké schopnosti (Hrdlička & Komárek, 2014). Děti s vysoce funkčním autismem vykazují primárně deficity v oblasti sociální interakce. Diagnóza dětského autismu se vyskytuje spíše u chlapců, a to vůči dívkám v poměru zhruba 4:1 (Volkmar et al., 2005).

1.3.2 Atypický autismus

Kategorie atypického autismu je považována za diagnosticky nejobtížnější (Ošlejšková, 2008). Jde o kategorii, která se v klinickém obraze přibližuje kategorii dětského autismu. Nejsou při ní však zasaženy všechny okruhy autistické triády nebo se projeví až po 3. roce života. Přesto jsou sociální, behaviorální nebo emocionální symptomy shodné s dětským autismem přítomny alespoň ve dvou oblastech triády (Hrdlička & Komárek, 2014). Pod kategorií atypického autismu se však zařazují i případy dětí s těžkým stupněm mentální retardace projevující některé z autistických rysů, přičemž však jejich „*mentální věk je natolik nízký, že míra komunikačního nebo sociálního deficitu nemůže být v ostrém kontrastu s celkovou mentální úrovní*“ (Adamus et al., 2017, 26). Jak upozorňuje Thorová (2008), v případě atypického autismu jde o heterogenní kategorii s rozvolněnými hranicemi klinického obrazu. Jako typické uvádí autorka obtíže ve vrstevnických vztazích a senzoricou přecitlivělost na vnější podněty (Thorová, 2008).

1.3.3 Aspergerův syndrom

Příznaky Aspergerova syndromu jsou podobné jako u dětského autismu, je tedy stále předmětem diskuzí, zda je vymezení Aspergerova syndromu vůči dětskému autismu opodstatněné (Beranová, 2018). Termín etablovala v roce 1981 Lorna Wingová (Beranová, 2018; Wing, 1981). Od vysoce funkčního autismu se Aspergerův syndrom odlišuje především úrovní intelektu. IQ u jedinců s Aspergerovým syndromem je normální, také úroveň řečových schopností je lepší, řeč je normální až hypertrofická (Ošlejšková, 2008). Jedinci s Aspergerovým syndromem působí často strojeně až pedanticky. Podobně jako u dětí s autismem verbální i neverbální projev neodpovídá sociálnímu kontextu situace. Chování je stereotypní, jedinci si často vytvářejí komplikované rituály denních činností. Nápadná může být i motorická neobratnost. V sociálním chování se vyskytuje emoční plochost, nezájem o začlenění do kolektivu vrstevníků, zaměřenost na specifické zájmy. Thorová (2016) uvádí mezi jejich oblíbenými aktivitami techniku, počítače, dopravu, nejrůznější encyklopedické znalosti, přírodovědná témata, čísla, mapy, či jakákoliv schémata, tedy obecně vše, co pracuje s poznatelným řádem. U Aspergerova syndromu je ještě výraznější převaha chlapců, uvádí se až 8:1 (Ošlejšková, 2008).

V souvislosti s kategorizací PAS se setkáváme také se stanovováním míry schopnosti jedince adaptovat se v běžném životě, tedy takzvanou funkčností. Jedná se primárně

o doplnění k medicínskému obrazu jedince, které souvisí s hodnotou IQ a celkově také s nároky na péči o jedince s PAS. Určování funkčnosti není standardizováno, ale je zvykem odlišovat autismus takzvaně vysoce funkční, středně funkční a nízko funkční (Čadilová, Thorová, & Žampachová, 2012). V naší práci se zaměřujeme na respondenty s vysoce funkčním PAS, tedy takové, jejichž rozumové schopnosti se nacházejí alespoň v hraničním pásmu normy, případně normy až nadprůměru, a přes znatelné obtíže v chápání sociálních pravidel, v komunikaci a v interakci jsou jejich základní sociální a komunikační funkce zachovány (Thorová & Šporclová, 2012).

1.4 Dělení podle typu sociálního chování

V praxi se v rámci diagnostiky PAS můžeme kromě medicínského klasifikačního systému setkat také s rozlišováním jedinců s PAS podle typu sociální interakce. Formy sociální interakce jsou u poruch autistického spektra sice mimořádně variabilní, přesto se Wingová v 70. letech minulého století pokusila vytvořit několik základních charakteristik osob s PAS podle typu sociální interakce (Wing, 1979, in Thorová, 2016). Byly definovány tři základní typy sociální interakce, konkrétně typ osamělý, typ pasivní a typ aktivní, ke kterým posléze přibyl čtvrtý typ formální (Wing & Gould, 1979). Thorová (2016) k charakteristikám vhodně připojila ještě typ pátý, takzvaný smíšený či zvláštní. Řada odborníků považuje za funkční uvádět v diagnostickém závěru i typ sociálního chování.

Typ smíšený: Tento typ vykazuje nekonzistentní chování, je celkově považován za zvláštní. Je typický rozdílným chováním v průběhu interakce, které je závislé na situačním kontextu a lidech, s nimiž tento jedinec navazuje kontakt. Podobně jako typ formální často napodobuje chování dospělých a vytváří dojem věkově neadekvátní sociální zralosti. Tento typ může v určité míře projevovat znaky všech níže uvedených sociálních typů (Thorová, 2016).

Typ osamělý (alternativně také indiferentní, v anglickém ekvivalentu *social aloof*): Dítě je uzavřené, nemá zájem o fyzický ani sociální kontakt, ani o komunikaci. Vyhýbá se očnímu kontaktu, respektive oční kontakt nenesou komunikační záměr. Obvyklým projevem je nižší práh bolesti. Dítě osamělého typu ve svých činnostech vykazuje stereotypní vzorce chování, nevěnuje pozornost reakcím vrstevníků, ani dospělých (Bazalová, 2011; Thorová, 2016).

Typ pasivní (alternativně také akceptující, v anglickém ekvivalentu *passive*): Dítě se kontaktu nevyhýbá, ale ani ho nevyhledává, je typické celkovou sníženou aktivitou

a emocionalitou. Sociální chování má vyhybavé a nezralé. Přesto, že jeví zájem o své vrstevníky a může projevit i pozitivní postoj při sociálním kontaktu, do společných aktivit nebo hry se neumí samostatně zapojit. Komunikace je v pojetí jedinců pasivního typu výrazně utilitární (srov. Bazalová, 2011; Thorová, 2016).

Typ aktivní, ale zvláštní (*active but odd*): Dítě projevuje obtěžující a nepřiměřené sociální interakce, nerozumí sociálním zvyklostem a sociální normě, provokuje okolí, může být v kontaktu až agresivní. Obvyklá je sociální a komunikační nepatřičnost, nedodržování osobní zóny při komunikaci, přehnaná gestika a snaha o tělesný kontakt. Tyto typy hovoří nebo se dotazují často bez kontextu a bez ohledu na okolí, řeší primárně témata jejich zájmu. Jejich chování je většinou vnímáno ostatními jako nevhodné, problémové, sociálně nepříjemné (Bazalová, 2011; Thorová, 2016).

Typ formální (alternativně nabubřelý, v anglickém ekvivalentu *over-formal*): Tento typ chování je typický pro jedince s vyšším IQ a nadprůměrnými komunikačními schopnostmi. Jejich řeč přesto působí nepřirozeně, strojeně. Trvají na dodržování jimi vybraných pravidel. Někteří jedinci tohoto typu mívají encyklopedické znalosti, na druhou stranu se projevují jako sociálně naivní. Nedokážou pochopit ironii, vtip, metakomunikaci. Často napodobují chování autorit a přebírají dospělý slovník. Příslušníci formálního typu se dále mohou vyznačovat sociálně nepřiléhavou upřímností bez empatie a taktu a mohou okolí svými výroky uvádět do rozpaků (Thorová, 2016).

Z výše uvedeného je patrná rozmanitost projevů poruch autistického spektra, podobně jako se setkáme s diverzitou náhledů na etiologii autismu. Při úvahách nad tématem naší práce je neméně podstatné vzít v potaz také proměnu projevů a profilu chování osob s PAS v průběhu životního cyklu, a to především v jeho klíčových fázích. Mezi období, které vyžadují speciální pozornost, řadíme období adolescence. V dospívání si sice již řada jedinců s PAS osvojila určité vzorce kompenzačního chování, přesto se autistická symptomatika promítá nejen do oblasti fyzických a neurologických obtíží, ale také do fungování v běžném životě. Bouřlivé období adolescence může v určitých případech znamenat také pokles v celkové adaptabilitě, zvláště je-li přítomna komorbidita PAS s dalšími psychiatrickými diagnózami, jako jsou poruchy pozornosti, poruchy chování, depresivita, bipolární poruchy, obsedantně kompulzivní poruchy, fobie, sebepoškozování a další (Thorová & Šporclová, 2012).

Vezmeme-li v úvahu charakteristické deficity jedinců s PAS v seberegulaci, přepínání pozornosti, sociální vnímavosti, zvládnání emocí, chápání abstraktních motivací, obtíže v praktických dovednostech, ztížený vztah k řeči a dialogu, přináší období adolescence jako období hledání osobní autonomie pro osoby s PAS řadu úskalí.

2 OBDOBÍ ADOLESCENCE U JEDINCŮ S PAS

Období dospívání je jedním ze stěžejních úseků lidské ontogeneze. V průběhu zlomové dekády života jedinec prochází obvykle vypjatým obdobím plným tělesných a hormonálních změn, provázených také proměnou role sociální. Věkové zarámování období dospívání není v odborné literatuře jednoznačné. V českém prostředí je běžnější diferenciací mezi pubescencí a adolescencí, kdežto v americkém pojetí se setkáváme s komplexním pojmem adolescence zastřešujícím celou etapu dospívání od 11 do 19 let, případně i déle (srov. např. Hartl & Hartlová, 2004; Suchá, Dolejš, Pipová, Maierová & Cakirpaloglu, 2018).

V české odborné literatuře je pod dospíváním častěji zahrnuto období pubescence jako první etapa dospívání a období adolescence jako druhá etapa dospívání. Například Říčan (2004) vymezuje pubescenci mezi 11. a 15. rokem života. Nástup druhé etapy, tedy období adolescence, je zahájen kolem patnáctého roku života, kdy postupně dochází k ukončení fyzického růstu a dosažení reprodukční zralosti. Tomuto dělení odpovídá i pojetí Dolejše a Orla (2017), kteří také pracují s odlišením rané adolescence s věkovým rozpětím 11 až 15 let a pozdní adolescence 15 až 20 let. V literatuře se můžeme setkat ještě s podrobnějším rámováním dílčích období adolescence, například v dělení na fáze časná adolescence od 10 (11) do 13 let, střední adolescence od 14 do 16 let a pozdní adolescence od 17 do 20 let, případně i déle (Macek, 2003).

Bez ohledu na nuance ve věkovém zarámování tvoří dospívání most z dětství do dospělosti, během jehož překonávání se dospívající postupně stávají autonomními a nezávislými osobnostmi. V současnosti bývá diskutováno také postupné prodlužování této vývojové cesty, a to zejména s ohledem na delší setrvávání ve vzdělávacím procesu a odklad vstupu do zaměstnání (Macek, 2003), kdy lze období adolescence posouvat i za hranici 19 let. V našem textu pracujeme s pojmem adolescence v základních intencích vymezených Světovou zdravotnickou organizací, která tuto ontogenetickou etapu vsazuje mezi 10. a 19. rok života (WHO, 2016). Adolescence je stěžejním obdobím nejen v osobní historii jedince, ale má také významnou úlohu při integraci společenských rolí do osobnosti dospívajícího. Adolescenci je tedy možné chápat také jako přechod od elementárních

dovedností získaných v dětství k novým emocionálním, sociálním a kognitivním dovednostem umožňujícím začlenění do společenského života a k osvojení potřebných návyků a rolí.

Typický je pro období dospívání vývoj sebepojetí, tvorba osobní i sociální identity a potřeba autonomie. Podle Eriksonova (1999) dělení životních etap je adolescence spojena s vývojovým úkolem individuace a tvorby identity, jejíž konečná mozaika je složena z dílků sebepojetí z dětství, aktuálních postojů a záměrů i hlavních životních úkolů. Vnitřní konflikty mohou pramenit z vnímání disproporcí mezi postoji vlastními a postoji osvojenými v dětství nebo přejímanými od jiných autorit (Říčan, 2007). Dalším zdrojem zásadních změn v adolescenci je biologické zrání nejen v sexuální, ale také v kognitivní oblasti, kde dochází k používání formálních operací, zdokonalení abstraktního myšlení a schopnosti uvažovat hypoteticky (Suchá et al., 2018). V rovině sociální hrají stěžejní roli vrstevnické vztahy a tvorba sociální identity, ale i směřování adolescenta k ekonomické, funkční a emoční nezávislosti a k budování profesní role (Arnett & Taber, 1994). Průvodním jevem dospívání je citová nestabilita, silné emoční prožívání spojené s prvními erotickými a partnerskými zkušenostmi. V souvislosti s naší prací je podstatným znakem vývoje v dospívání individuální variabilita v souvislosti subkulturních a subsociálních činitelů (Macek, 2003; Suchá et al., 2018). Přesto, že období adolescence nese určité typické biologické, sociální a psychologické vývojové znaky, pro každého jedince je dospívání unikátní vývojovou zkušeností.

Volba vývojového období adolescence v souvislosti s námi zpracovávaným tématem fungování jedinců s PAS v kyberprostoru padla z důvodu typického prolínání offline a online světa, které provází životní styl současných adolescentů (Eckertová & Dočekal, 2013). Zároveň v období dospívání jedinci s PAS zřetelně pocítují limity a obtíže v sociální interakci, vnímání, komunikaci, emotivitě, v adaptaci na profesní život (Thorová & Šporclová, 2012). Nestandardní chování jedinců s PAS, problémy interpretace sociálních podnětů mezi vrstevníky, určitá sociální naivita a nezralost se může posléze odrážet také v jejich online aktivitách.

2.1 Vývojová specifika období dospívání u jedinců s PAS

Porucha autistického spektra je považována za celoživotně přetrvávající poruchu mentálního vývoje primárně s dopadem na oblast sociálních a komunikačních dovedností i celkovou

adaptabilitu v každodenním životě (Thorová & Šporclová, 2012). Z celoživotního pohledu se sociální problémy jedinců s PAS projevují výrazně jako složka jejich behaviorálního typu v adolescenci s určitým poklesem ve střední dospělosti (Howlin, Moss, Savage, & Rutter, 2013). Výzkumný zájem zacílený na vývoj a variabilitu autistických symptomů v adolescenci a v dospělosti je však přesto spíše okrajový. Autoři van Heijst a Geurts (2015) ve své přehledové studii upozorňují, že v období adolescence se mohou rozdíly mezi jedinci s PAS a intaktní populací stát zřetelnější, může dojít ke zhoršení sociálních obtíží, omezení sociálních kontaktů, ke zvýšení sociální úzkosti, nárůstu atypických sociálních zkušeností.

Zatímco v oblasti repetitivního chování či řečových stereotypií může být v adolescenci patrné určité zlepšení, ve většině oblastí jako je sociální interakce, emotivita, kognitivní schopnosti, motorické dovednosti, exekutivní funkce, mají obtíže stabilní nebo vzrůstající tendenci (Schall & McDonough, 2010). Například neobvyklé senzorké vnímání, hypersenzitivita, fonofobie a další deficity, které jsou součástí symptomatiky PAS, přetrvávají i v adolescenci a v dospělosti, jejich projevy jsou však velmi variabilní. Řada autorů upozorňuje, že včasná a vhodná intervence vede u jedinců s PAS k významnému zlepšení mentálních schopností a adaptivního chování (srov. Sicile-Kira, 2006; Schall & McDonough, 2010; Thorová & Šporclová, 2012). Je tedy třeba vzít v úvahu, že i další symptomatice projevy PAS v průběhu života vykazují značnou heterogenitu projevů a změnu intenzity a kvality obtíží. Proměny projevů PAS v období adolescence jsme se pokusili sestavit na základě přehledu deficitů typických pro PAS v pozdějším věku (Thorová & Šporclová, 2012) a typických změn v chování jedinců s PAS v období adolescence podle autorek Schallové a McDonoughové (2010).

Tab. 3: Charakteristické změny v chování u jedinců s PAS v období adolescence

Oblast deficitu	Typické projevy v chování	Typ změny v období adolescence
Sociální interakce	<ul style="list-style-type: none"> • Problematické budování trvalých, důvěrných a recipročních vztahů • Obtíže v chápání a dodržování sociálních pravidel, nevhodné, necitlivé chování • Omezená, schopnost empatie • Naivní důvěřivost 	V této oblasti nacházíme typické obtíže stále i v období adolescence. Ke zlepšení dochází často v případech, že je jedinec s PAS systematicky zapojován do aktivit s vrstevníky bez postižení.
Komunikace	<ul style="list-style-type: none"> • Zvláštní, rigidní vyjadřování, sémanticko – pragmatický deficit, narušená prozodická složka řeči (zvláštní rytmus, intonace, melodie řeči ad.) • Obtíže s metakomunikací (porozumění nadsázce, ironii, metafoře ad.) • Potíže s porozuměním pravidlům vzájemné komunikace • Omezená neverbální komunikace – mimika je strnulá, rigidní, není synchronní s probíhající komunikací nebo s pocity • Problematické dekódování neverbální komunikace také u druhých lidí 	Typické echolálie a idiosynkratická řeč v adolescenci ustupuje. V oblasti komunikace prokazuje řada adolescentů s PAS určitý pokrok. Ke zlepšení komunikačních dovedností dochází často v případech, že je jedinec s PAS systematicky zapojován do aktivit s vrstevníky bez postižení.
Kognitivní schopnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Typický je nerovnoměrný vývoj schopností a slabé exekutivní funkce • Zaměřenost na detail, potřeba vizualizace informací • Deficit v abstraktním myšlení 	U jedinců, kterým je poskytována podpora a rozvoj kognitivních dovedností od raného věku je zřejmý pozitivní rozvoj mentálních schopností a adaptivního chování i v období adolescence a dospělosti.
Senzorické integrace	<ul style="list-style-type: none"> • Vestibulární hypersenzitivita nebo naopak hyposenzitivita • Taktilní hypersenzitivita nebo hyposenzitivita • Vizuelní systém – např. prozopagnozie • Auditivní systém - hyperakuzie, misofonie, fonofobie ad. • Obtíže oddělovat podstatné vjemy od nepodstatných 	V oblasti sensorické integrace nejsou dostatečné informace o typických vývojových změnách v období adolescence.
Emotivita	<ul style="list-style-type: none"> • Nízká frustrační tolerance, emoční labilita, náladovost, prudké afektivní negativní stavy • Sklon k úzkostně depresivnímu prožívání • Omezená schopnost introspekce 	Po počáteční vzrůstající křivce problémového impulsivního chování v adolescenci (například sebepoškození) při vhodné intervenci obvykle ustupuje. Naopak sklon k úzkostně depresivnímu prožívání se může v adolescenci prohlubovat.
Exekutivní funkce	<ul style="list-style-type: none"> • Rituály, kompulze, pohybové stereotypie • Obliba rutiny, obtíže v akceptaci změny, hyperfokus • Obtíže v pozornostních funkcích • Potíže s plánováním, strukturováním času 	Stereotypní vzorce chování, rituály, kompulze a hyperfokus mohou v průběhu dospívání ustupovat. Obtíže v pozornosti a strukturaci času lze také zmírnit vhodnou terapeutickou intervencí.

Zdroj: Thorová & Šporclová (2012, 21); Schall & McDonough (2010, 84), překlad autora, upraveno.

2.2 Identita dospívajícího s PAS

Pojem identita vnímáme jako široký konstrukt, který nám v obecné rovině slouží k postižení jedinečnosti člověka a jeho osobního vývoje v konkrétním socio-kulturním kontextu. V psychologii můžeme nad identitou uvažovat v rovině prožívání autenticity a vztahu k sobě samému i k širšímu společenství. V souvislosti s dospíváním je identita používána v kontextu vývojové změny a její sebereflexe (Macek, 2003). Budování identity je procesem,

který se line celým vývojem jedince již od raného dětství a v adolescenci krystalizuje sebereflexí a porovnáváním se s ideálními představami.

Dospívající v průběhu budování identity přezkoumává své zkušenosti a dává jim konečný, smysluplný tvar ego-identity (Erikson, 1999). Ani v této fázi však tvorba identity úplně nekončí. Říčan (2007) uvádí různé scénáře celoživotního procesu vytváření identity. Ideálním případem je její dosažení a splnění vývojového úkolu. V adolescenci však může jedinec zakoušet teprve provizorní identitu, případně se dosažení identity v dostatečné míře nezdaří a adolescenti dosáhnou „*neautentické identity, když řádně neprovedli fázi hledání*“ (Říčan, 2007, 163). V takovém případě jsou přebírány hodnoty dané společností nebo autoritami bez jejich zvnitřnění a skutečného přijetí. Pokud přetrvává difúzní identita i v průběhu dalšího života, inklinuje jedinec k rizikovému chování, k celkové nespokojenosti a neschopnosti vnitřně přijmout životní odpovědnost spojenou se stádiem dospělosti (Říčan, 2007).

Nelze opomenout, že identita má svůj rozměr osobní a sociální. Tvorba osobní identity zahrnuje osobní rysy a charakteristiky, hodnoty, role, sebeakceptaci. Sociální rozměr identity pak naznačuje, jaké zaujímáme místo ve vrstevnické skupině a v širším společenství, jak nás okolí vnímá a jak se vztahujeme k různým sociálním skupinám, subkulturám, životním stylům a podobně (Geisler, 2018). Tvorba sociální identity je vnímána jako součást vývojových úkolů adolescence a zároveň také jako předstupeň vlastní nezávislosti (např. Macek, 2003; Vágnerová, 2008). Tento proces může provázet napětí mezi vnitřní autonomií jedince a jeho snahou o přijetí vrstevnickou skupinou. V kontextu tématu naší práce stojí za povšimnutí také trend pojímat autismus nejen jako diagnózu, ale také jako součást sociální identity a věnovat pozornost tomu, jakou roli sehrává autismus ve formování identity jedince, jak se promítá do jeho společenského života (Geisler, 2018).

Jak jsme již naznačili v předchozí kapitole, projevy PAS jsou u adolescentů determinovány značnou heterogenitou a období dospívání probíhá u každého jedince s poruchou autistického spektra různým způsobem. Přesto existují určité charakteristické obtíže, které se typicky pojí se skupinou adolescentů s PAS, a to zejména v oblastech autistické triády, tedy v oblasti komunikace, sociální interakce a stereotypního chování (Sicile-Kira, 2006). V souvislosti s rozvojem vlastní identity hraje u jedinců s PAS klíčovou roli deficit v sociálně emocionálních doménách. Obtíže spojené s nedostatkem empatie, introspekce, chápáním a konceptualizací mezilidských vztahů vedou obvykle také

k narušenému sebezpojetí (Scheeren, Koot, & Begeer, 2012). Přesto, že je někdy autismus označován jako určitá podoba egocentrismu spojená s bezohledností vůči okolí, zvláště v případech vysoce funkčních poruch autistického spektra jsou si dospívající vědomi svých sociálních deficitů, ale nemohou je přiměřeně řešit. Dospívající s PAS prožívají změny stejně jako většina adolescentů, touží po vztazích i přátelství a chtějí být kladně přijímáni ze strany okolí. Vědomí vlastní odlišnosti je provázeno nízkým sebehodnocením a uzavíráním se do vlastního světa (Thorová, 2012; Gillberg & Peeters, 2008).

V kontextu úvah nad tvorbou identity adolescentů s PAS nelze opomenout také silný aspekt sociální konstrukce autismu, jenž zahrnuje i snahu o sebeurčení autistické komunity. Zevnitř této komunity sílí hlasy, které apelují na nahrazení deficitního modelu v rámci autistického spektra novým modelem, který bude pojímat autismus jako schopnost odlišného vnímání reality, jako neurologickou variaci, či dokonce jako dar. V takovém diskurzu odlišnosti není autismus vnímán jako afektivní deficit nebo nedostatek emocionality, ale jako alternativní citlivost či schopnost zvláštní sensorické percepce (Bergenmar, Rosqvist, & Lonngren 2015). V komunitě lidí s PAS je tedy budování vlastní identity spojeno s proměnou stigmatizující mainstreamové představy o lidech s autismem (Geisler, 2018). Dimenze takzvané autistické identity je provázena solidaritou a podporou smysluplných vztahů mezi jedinci s PAS a jejich nejbližším okolím. Integrace do autistické komunity znamená nalezení společného jazyka a společné životní zkušenosti. V souvislosti s naším tématem je důležité poznamenat, že řada těchto komunit je tvořena a funguje online.

Jak upozorňuje také Subrahmanyamová a Greenfieldová (2008), úkolem dospívajících v dnešní době není jen uchopit smysluplně vlastní identitu a najít své místo ve skupině vrstevníků, ale zvládnout tyto vývojové milníky také v online prostředí. Sociální začleňování probíhá tedy i ve virtuálním prostoru, přičemž i tam zůstává klíčem k tvorbě sociálních vztahů komunikace.

2.3 Specifika komunikace a sociální interakce adolescentů s PAS

V komunikaci jedinců s PAS je primární obtíží deficit v pragmatické rovině, přičemž verbální složka se může, především u vysoce funkčních PAS, jevit zdánlivě nenarušeně. V adolescenci se verbální produkce jedince s PAS nemusí významně lišit od intaktních vrstevníků, většinou však výrazně zaostávají v oblasti chápání obsahu komunikace a správné interpretace informací (Sicile-Kira, 2006). Komunikační motivace jedinců s PAS

bývá mnohdy dána pouze potřebou uspokojit jejich momentální potřeby. Problematická je také vhodná iniciace, průběh a ukončení konverzace, adekvátní odlišení přiměřené komunikace vůči dospělému a vrstevníkovi (Straussová, 2018). Zvláště v období dospívání se může nesoulad mezi používáním a pochopením jazyka stát zřetelnou bariérou mezi adolescentem s PAS a intaktními vrstevníky.

S narušením pragmatické roviny komunikace jdou ruku v ruce také problémy porozumět symbolům, metaforám, ironii či jiným jazykovým tropům. Veškerá sdělení jsou brána příliš doslovně, bez schopnosti vnímat sémantické nuance nebo skryté významy. U některých jedinců se lze setkat také s poruchou abstrakce, nepochopení komplikovanějších gramatických struktur, případně neschopností aplikovat naučené komunikační dovednosti flexibilně v různých komunikačních situacích (Howlin et al., 2013).

Bariéra funkčního používání jazyka může ležet i v prozodických aspektech řeči, která působí u jedinců s PAS poměrně monotónně, uměle, s nepřirozenou intonací. V kombinaci s insuficiencí neverbální složky komunikace, která je pro PAS charakteristická, se interakce s jedincem s PAS stává velmi obtížnou. V neverbální oblasti nedochází ke správnému pochopení gest, vyskytuje se hypomimie, často chybí jakýkoliv kontextuální mimický projev či sociální úsměv, zrakový kontakt je odtazovaný (Thorová, 2016).

Identifikace neverbálních signálů je problematická nejen pro komunikačního partnera, ale také pro samotného jedince s PAS a negativně ovlivňuje jeho komunikační sebevědomí. Problematický bývá i průběh konverzace, kdy osoby s PAS nereagují na přirozené střídání komunikačních rolí a princip reciprocity, nezajímají se o reakce komunikačního partnera. Pokud komunikaci rozvíjí, tak často pouze v oblasti svého zájmu, případně inklinují k únikovým strategiím, kdy přechází do monologu bez ohledu na komunikační protějšek (Thorová, 2016).

V období adolescence může docházet v souvislosti s dozráváním a nácvikem sociálních dovedností ke zlepšení komunikace, stejně jako k reflexi komunikačně nevhodných projevů. Přesto jsou pro adolescenty s poruchami autistického spektra komunikační situace obtížné, která může vést k tendenci se přímým sociálním interakcím vyhýbat. Souběžná přirozená potřeba navazovat v tomto období vrstevnické vztahy a hlubší přátelství a neschopnost tuto potřebu naplnit, může vést k rostoucí frustraci (Howlin et al., 2013). V daném ohledu se tak otevírá prostor pro společenskou interakci v kyberprostoru. Internet a přidružená nová

média vytváří mimo jiné platformu sociálních příležitosti pro osoby s handicapem (Ellis & Kent, 2011). S nadsázkou lze uvést bonmot, že pro řadu autistů je internet tím samým, co Braillovo písmo pro nevidomé (Blume, 1997). Existuje každopádně široká paleta studií, které poukazují na fakt, že komunikovat online je pro osoby s PAS snadnější díky eliminaci významných stresorů přímé komunikace, jako je oční kontakt, nutnost okamžité reakce nebo misinterpretace neverbálních prostředků komunikace (Pinchevski & Peters, 2016).

3 KYBERPROSTOR Z POHLEDU PSYCHOLOGIE

Vymezení prostoru, ve kterém budeme sociální aktéry našeho výzkumu sledovat, vyžaduje krátký exkurz k pojmu kyberprostor. Ačkoliv není naší ambicí detailnější reflexe sociálně kulturního kontextu či historie pojmu, je žádoucí zaměřit se na charakteristiky a specifika prostoru, ve kterém chceme zachytit způsoby jednání zkoumaných osob. Pojem kyberprostor bývá obecně užíván k označení digitálně vytvořeného prostoru, k označení umělého světa ustaveného moderními technologiemi (Hulanová, 2012). Klasické definice kyberprostoru v souvislosti s počítačovými sítěmi akcentují deteritorializaci a symboličnost virtuálního prostoru (Barlow, 1996), označují jej jako zvláštní sociální arénu, kdy ke vzájemné interakci dochází prostřednictvím síťových médií (Hakken, 1999, in Macek, 2011). Až do konce 90. let se reflexe kyberprostoru soustředila především na novost internetu a pravidel, které vytváří, na potenciál změny, na otevřenost a svobodu sdílení informací, tedy vytváření jakéhosi alternativního prostoru k reálnému životu (Radovanský, 2016). Ať už se jednalo o pozitivní vizi kyberprostoru jako místa otevřených možností, nebo vizi dystopickou, odkazující k fragmentaci sociálního prostoru a následnou izolaci jedince (Fisher & Wright, 2001), byl online světu připisován až revoluční potenciál ovlivnit způsob našeho dosavadního života, utvářet nové komunity, nové způsoby komunikace a výměny informací.

Primárně se však jednalo o pohled technologicky determinovaný, který reagoval na neustálou akceleraci technologických možností a vývoje nových médií využívajících internetové sítě. Jak upozorňuje Štětka a Šmahel (2009), dynamická proměnlivost nových médií značně znesnadňuje jejich konceptualizaci. Jako východisko navrhují autoři posun od primárně technologického pohledu k důrazu na „*způsoby, sociální kontexty a důsledky jejich užívání*“ (Štětka & Šmahel, 2009, 8). Stěžejním znakem je aktivní role uživatele při zacházení s informačními technologiemi. Ve chvíli, kdy pomocí internetových sítí vstupujeme do online prostředí, tak se posunujeme od pasivního užívání masových médií k aktivní participaci (Hulanová, 2012), například v rámci aktivit jako je hraní počítačových her, komunikace prostřednictvím aplikací a sociálních sítí, navštěvování diskuzních stránek a řada dalších.

Macek (2012) upozorňuje, že na používání komunikačních technologií nelze nahlížet jako na solitérní fenomén. Způsob, jakým se jednatel chová v online prostředí, je motivován jeho psychologickými potřebami, a zároveň je zasazen do kontextu jeho každodenního života. S tím souzní pohled americké psychologičky a socioložky Sherry Turkle (Turkle, 2005, in Macek, 2012), podle níž je třeba počítačové technologie vnímat jako neoddelitelnou součást společenského života každého jedince, jelikož mají potenciál ovlivňovat, jak jednotlivci myslí a jakým způsobem se sociálně svazují se svým okolím. Stěžejním výzkumným směrem je podle Turkle (2005, in Macek, 2012) porozumění významu technologií v každodenním životě, a to skrze zkušenosti a prožívání jedinců ve virtuálním prostředí.

3.1 Specifické znaky kyberprostoru

Pokud budeme v souladu s výše řečeným pohlížet na kyberprostor jako na svébytný sociální kontext, je užitečné vymezit jeho hlavní specifické znaky. To, co odlišuje online a offline prostředí, lze podle Slatery (2002) charakterizovat ve čtyřech základních oblastech, které označuje jako *virtuality, spatiality, disembedding a disembodiment*⁴.

Na tyto charakteristiky se pokusíme nahlédnout v souvislosti s vymezením psychologických vlastností kyberprostoru, jak je definuje Suler (1998). První charakteristikou je podle Slatery (2002) virtualita, tedy odlišení se od toho, co je materiální a hmatatelné. Autor vymezuje demarkační linii mezi virtuálním a reálným. Chování v kyberprostoru má podle Sulera (1998) punc surreality. Prožívání vzájemných interakcí a chování lidí online může být odlišné od jejich chování i vnímání v reálném prostoru. S virtualitou souvisí také disinhibiční efekt neboli opadnutí zábran (Suler, 1998; Šmahel, 2003). Poukazuje na fakt, že při online komunikaci lidé inklinují k větší otevřenosti. Suler (1998) pojmenovává dva typy otevřenosti, takzvanou pozitivní, příznivou disinhibici, která se projevuje například překonáním ostychu, nebo větší velkorysostí než v reálném životě. Druhým typem je škodlivá, toxická disinhibice, s širokou paletou projevů, včetně vstupu do takzvaných temných míst internetu spojených s násilím, pornografií, které hraničí, či dokonce překračují zákonné meze (Hulanová, 2012). Podstatnou roli na disinhibici hraje anonymita internetu, která stírá strach z odhalení totožnosti. Virtualita však neznamená,

---

⁴ Termíny jsou v českém ekvivalentu etablovány především v oblasti sociologie, pro účely naší práce tedy používáme český překlad *virtualita, prostorovost, vyvázání, odtělesnění* (srov. např. Havelka & Müller, 1996; Možný, 2011).

že pohyb v kyberprostoru nezanechává svůj otisk v reálném světě. Internet je svým způsobem zrcadlem reálného světa, a v některých případech se mohou i vztahy vzniklé v kyberprostoru přenést do offline světa.

S virtualitou je velmi úzce propojený i potenciál internetu konstituovat nové prostory. Slater (2002) tuto vlastnost označuje jako *spatiality* neboli prostorovost. Jde o specifické vnímání kyberprostoru jako místa, kde se sice odkazujeme ke konkrétním webovým stránkám, serverům, ale přesto prostor vzájemných kontaktů nemá fyzický rozměr. Z pohledu uživatele jde o prostor více mentální, kde se interakce odehrávají v symbolické rovině, bez omezení geografickými hranicemi (Slater 2002). Ve stejném duchu se vyjadřuje také Suler (1998), když hovoří o *transcended space*. Zeměpisná vzdálenost již podle něj není překážkou v komunikaci a toto odstranění geografické bariéry hraje mimořádnou roli při sdílení zájmů a potřeb, vyhledávání podpůrných skupin, ale zároveň může přinášet riziko nebezpečných online kontaktů.

S odlišnou charakteristikou prostoru souvisí i jiné pojetí času. Řada autorů (např. Suler 1998; Šmahel, 2003 ad.) si v souvislosti s kyberprostorem všímají nejen odlišného vnímání prostoru, ale také časové flexibility, dané především asynchronitou komunikace. Synchronní komunikace je komunikace v reálném čase, kdy spolu lidé interagují ve shodném čase (Šmahel, 2003). Naopak asynchronní komunikace, která hraje v kyberprostoru stěžejní roli, nevyžaduje vzájemný kontakt v reálném čase a je individuální. I v případě, že je online komunikace synchronní, dochází určitým způsobem k uzpůsobení reakční doby, která je pro aktéry flexibilnější než při interakci tváří v tvář. Čas a prostor se tedy stávají rozvolněnějšími, než je tomu u offline komunikace. Slater (2002) tuto časoprostorovou distinkci označuje jako *disembedding*, neboli vyvázání sociálních vztahů.

Posledním specifickým znakem kyberprostoru je podle Slatera (2002) *disembodiment*, neboli odtělesnění. Převážně textový charakter komunikace a omezená percepce jiných smyslových vjemů (Suler, 1998) vytváří prostor pro experimentování s identitou. Slater (2002) upozorňuje, že internetová identita je vystavěna z údajů, které o sobě uživatelé dobrovolně poskytnou, tedy člověk může vytvářet „*hybridní identity*“ (Slater, 2002, 536), které nemusí mít korelát v reálném světě. Možnost proměnlivé identity využívají lidé v kyberprostoru různými způsoby, ať už inklinací k větší otevřenosti, nebo naopak ventilací negativních stránek osobnosti.

Akcentovanou výzkumnou otázkou stále zůstává, jaké potřeby, motivy, emoce tvoří individuální mapy pohybu v kyberprostoru, čím jsou determinovány a zda a v čem se liší od chování v reálném životě.

3.2 Psychologické aspekty používání internetu

Jak bylo nastíněno, v kyberprostoru se odráží sociální chování, způsob individuální komunikace a zpětně je patrný i vliv kyberprostoru na psychiku a socializační procesy uživatelů internetu (Šmahaj & Zielina, 2015). Je tedy přirozené, že interakce mezi člověkem a počítačem vstoupila tematicky také na pole výzkumu v oboru psychologie, přičemž širě výzkumných témat roste ruku v ruce s rozvojem oborů IT a kybernetiky. V rámci obsáhlé kvantitativní obsahové analýzy hodnotila četnost a šířku reflexe kyberprostoru v jednotlivých oborech společenských věd autorka Žáková (2017). Psychologie, přestože nepatří mezi vedoucí společenské obory aktivně reflektující fenomén internetu, přispívá k poznání v oblasti především výzkumy na téma chování jednotlivců v síti, dynamiky online skupin ad.

Žáková (2017) uvádí jako vedoucí psychologická témata ve výzkumu internetu primárně zkoumání rozdílů v chování online oproti chování v reálném životě, případně vliv aktivit na internetu na osobnost jedince. Diskutovány jsou dále vztahy mezi aktivitou na internetu a poruchami osobnosti, budování online identity a nakládání s identitou obecně, závislostní a patologické chování na internetu, možnosti využití psychoterapie online, vliv kyberprostoru na kognitivní procesy a další.

Z pohledu našeho tématu a cílové skupiny našeho výzkumu jsou stěžejní především výzkumné příspěvky zaměřené na skupinu dospívajících a mapování jejich online aktivit, či charakteristiky generace, pro niž jsou digitální technologie přirozenou součástí jejich světa. Jedná se o generaci, nazývanou také *digital native*⁵, která vyrůstá ve světě dostupného internetového připojení, přenosných počítačů, mobilních telefonů, herních zařízení, virtuální reality ad. V rámci snahy charakterizovat a podchytit způsoby, kterými tato generace nakládá se svým online bytím, vznikají pokusy o určitou kategorizaci uživatelů internetu (srov. např. Brandtzæg, Heim, & Karahasanović, 2011; Šmahel, 2003). S exponenciálním nárůstem internetových služeb, aplikací, i celého odvětví internetu věcí jsou však možnosti

---

⁵ Pojem *digital native* se připisuje spisovateli Marcu Prenskemu (2001) na základě článku Digital Natives, Digital Immigrants.

zachycení a výstižné kategorizace či profilace uživatelského chování stále náročnější. Prostupování online a offline světa je u jedinců s přístupem k internetu téměř nepřetržité a spektrum činností a způsobů vstupů do online světa roste. Šmahel (in Ševčíková, 2015) uvádí, že digitální, online světy se v adolescenci velmi úzce prolínají se skutečným životem. Online a offline svět je tedy oboustranně průchodný, s interakcí volně prostupující z digitálního do reálného a zpět. Zachytit trajektorie individuálního způsobu pohybu v kyberprostoru je obtížné, častěji se proto ve výzkumných zprávách setkáme s polarizací výhod a rizik užívání internetu (srov. např. Leino, 2006; Šmahel & Wright, 2014). Mezi nejčastěji zmiňovanými výhodami internetu nalezneme rozvoj sociálních dovedností, navazování sociálních vztahů, rozvoj technických dovedností, diversitu informací a s tím související rozšiřování obzorů, sdílení životních zkušeností, zábavu dostupnou v globálním měřítku, profesní networking a další (srov. Leino, 2006; Šmahel & Wright, 2014). Rizika jsou pak spatřována především v oblasti závislostního, patologického chování, sdílení informací s nevhodným či násilným obsahem, online obtěžování, kyberšikany, komunikace s nevhodnými a agresivními lidmi, ovlivňování komercí či propagandou a dalších (Leino, 2006). Samostatnou výzkumnou kapitolou je pak užívání internetu jedinci s handicapem, ať již fyzickým či mentálním. Od významné podpory, kterou digitální technologie znamenají v kvalitě života osob s handicapem, se výzkumná pozornost přesouvá také k riziku, které vstup do kyberprostoru znamená pro specifické skupiny handicapovaných (Dobransky & Hargittai, 2016).

3.3 Adolescenti s PAS a role internetu

Jedinci s poruchou autistického spektra, podobně jako jiné skupiny osob s mentálním či vývojovým handicapem, mají své sociální vztahy často omezeny na osoby s podobným postižením, členy rodiny, či podpůrné komunity (Sallafranque-St-Louis & Normand, 2017). Online prostředí pro ně může znamenat vstupenku do jiných sociálních vztahů. I zde ale nedostatky v sociálních dovednostech mohou zapříčinit, že jsou handicapovaní dospívající ohroženi šikanou, neboť jak oběť, tak agresor si přenáší své sociální vzorce do online prostředí (Šmahel & Wright, 2014).

Jedinci s PAS jsou vzhledem k určité míře sociální naivity stejně jako v reálném prostředí i v online prostoru zranitelnější, jelikož nedokáží odhadnout normy komunikace (Sallafranque-St-Louis & Normand, 2017). Mnohé z těchto obtíží souvisí s již výše popsanými charakteristikami osob s PAS. Za hlavní příčinu komunikačních problémů

je považována obvykle neschopnost porozumět metakomunikaci, symbolické řeči, neverbálním znakům. Komunikační problémy jedinců s PAS mají však mnohem spletitější podhoubí. Obtíže se u PAS objevují v podstatě ve všech jazykových rovinách. Začínají již na foneticko-fonologické úrovni, s častými artikulačními odchylkami, v morfologicko-syntaktické rovině jsou charakteristické nelogičnosti v používání zájmen a různé typy agramatismů. V lexikálně-sémantické rovině se projevuje především porucha abstrakce charakteristická pro PAS. V pragmatické rovině komunikace se setkáváme s častou významovou nepřiléhavostí projevu a neschopností přenosu osvojených komunikačních strategií o různých situacích. U jedinců s PAS je rovina neverbální, případně metavýznamová, jako je ironie a sarkasmus, obtížněji uchopitelná a může v nich vyvolat zmatek (Sicile-Kira, 2006). Všechny tyto obtíže se mohou otiskovat také do elektronické komunikace, která bývá zatížena řadou dalších zvláštností, jako je zkratkovitost, použití slangu, akronymů, chybějící diakritika a řada dalších (Kopecký, 2007). Tato a další specifika online komunikace mohou být vnímána jako problematická i mnohými příslušníky intaktní populace.

V odborných studiích dnes najdeme příklady výzkumů poukazujících na benefity internetové komunikace a interakce pro osoby s postižením (Ellis & Kent, 2011; Pinchevski & Peters, 2016). U jedinců s PAS jsou zmiňovány především výhody navázání vztahů, zapojení do sociálních skupin, možnost vyhledávání a sdílení informací o handicapu. Výhodou je také možnost vizualizace komunikace, používání emotikonů, které mohou být vodítkem ve vnímání emočního rozpoložení komunikačního partnera. Používání emotikonů je oblíbenou pomůckou také v offline komunikaci pro zjednodušení domluvy a vyjádření pocitů (Kopecký, 2007). Dalším možným pozitivem je pro jedince s PAS asynchronicita internetové komunikace, s možností odložení reakce a odstupu od komunikačního partnera, kdy jedinec není vystaven tlaku komunikace tváří v tvář (Pinchevski & Peters, 2016).

Rozsáhlá americká přehledová studie zaměřená na způsob užívání internetu osobami s postižením (Stiller & Mößle, 2018) poukázala na převážně pozitivní aspekty užívání internetu osobami s PAS, a to především v oblasti kompenzace nedostatečné sociální interakce s vrstevníky, nedostatečné nabídky volnočasových aktivit pro děti a dospívající s PAS, i v oblasti vlastní relaxace a přispění k celkové kvalitě jejich života.

4 AKTUÁLNÍ VÝZKUMNÉ STUDIE SLEDOVANÉHO FENOMÉNU

Na národní i mezinárodní úrovni jsou pravidelně realizovány výzkumné studie a projekty⁶, které se věnují užívání internetu dětmi i dospělými. Primárně se zaměřují na uživatelské zvyklosti v prostředí internetu, případně zjišťují, jaká je úroveň dosahované počítačové gramotnosti. Tematicky mohou také sledovat rizika objevující se ve virtuálním prostoru. Výstupy z těchto šetření jsou pro náš výzkum inspirativní v podrobném popisu kontextu, v němž děti nakládají s digitálními technologiemi a internetem, a tím definují rámec pro nahlížení na roli internetu v životě dětí a studentů.

Z aktuálních výstupů studie EU Kids Online IV vyplývá, že děti a dospívající se dnes k internetu připojují primárně prostřednictvím mobilního telefonu. Denně se tímto způsobem připojí 84 % českých dětí a dospívajících, až na druhém místě figuruje připojení pomocí notebooku nebo stolního počítače (Bedrošová, Hlavová, Macháčková, Dědková, & Šmahel, 2018). U starších dětí a dospívajících roste nejen čas strávený na internetu, ale také počítačová gramotnost, uživatelé subjektivně vnímají vyšší kompetence pro zvládání možných online rizik. Spektrum činností, kterým se děti a dospívající na internetu věnují, je pestré, zahrnuje jak komunikaci s ostatními, zábavu, tak také práci do školy, vyhledávání informací. Genderové rozdíly tkví především v rozdílných aktivitách. Dívky jsou primárně uživatelkami sociálních sítí a používají internet pro práci do školy, chlapci se více věnují hraní her, sledování videí a zpráv, případně vlastní audiovizuální tvorbě (srov. Bedrošová, et al., 2018; Suchá et al., 2018). Výsledky výzkumu EU Kids Online IV potvrzují také, že děti a dospívající, kteří tráví více času online, mají vyšší šanci, že se na internetu setkají s něčím nepříjemným nebo obtěžujícím. Proto zkušenost s negativními jevy na internetu roste s věkem, zároveň se ale také zvyšuje schopnost je zvládat. Obtěžující kontakt na internetu uváděly obecně spíše dívky a napříč pohlavím pak dospívající ve věku 15-17 let. Podle výsledků průzkumu více než polovina dětí

---

⁶ Mezi nejznámější šetření patří The World Internet Project (WIP - <http://www.worldinternetproject.net>). V České republice se pak jedná například o osvětové projekty Národního centra bezpečného internetu, dílčí výzkumy The Health Behavior in School-aged Children (Univerzita Palackého v Olomouci) nebo výzkumný projekt EU Kids Online, zaměřený na zkoumání problematiky online rizik a bezpečnosti na internetu u dětí v Evropských státech. V ČR je tento výzkum realizován multioborovým výzkumným týmem Interdisciplinary Research Team on Internet and Society (IRTIS) pod záštitou Masarykovy Univerzity Brno.

a dospívajících, které na internetu něco obtěžovalo, sdílelo tuto zkušenost s kamarády, zhruba čtvrtina s rodiči, a pouze minimum dětí řešilo nepříjemný zážitek s učitelem či jiným odborníkem (Bedrošová et al., 2018). Problematika online chování a rizik na internetu patří dnes mezi akcentovaná výzkumná témata především v souvislosti s rizikovým chováním, vystavením nevhodnému obsahu, nežádoucím kontaktům, narušování soukromí. Jedna z dílčích částí šetření EU Kids Online, realizovaná mezi 25 tisíci dětmi a jejich rodiči (Livingstone, Haddon, Görzig, & Ólafsson, 2011) zjistila, že mladí lidé s duševním nebo fyzickým postižením čelí zvýšené míře rizika ve srovnání s intaktní populací. Těmto specifickým skupinám je však zatím u nás věnována spíše okrajová pozornost.

V zahraniční literatuře přesto evidujeme příspěvky věnované užívání internetu lidmi s handicapem. Přehledová studie systematizující poznatky z užívání digitálních médií dětmi a dospívajícími poukazuje na rozporuplné a nekonzistentní výsledky výzkumů srovnávajících užívání digitálních médií dětmi s PAS a bez postižení (Stiller & Mößle, 2018). Z výzkumů shrnutých v přehledové studii nevyplývá například signifikantní rozdíl v čase stráveném na internetu mezi dětmi a dospívajícími s typickým vývojem a s PAS. Pro obě skupiny dětí a adolescentů jsou online aktivity podstatnou součástí jejich každodenního života. Zajímavým poznatkem však bylo nižší používání mobilních telefonů u jedinců s PAS oproti intaktní populaci, jako i rozdíl v jejich funkčním užití, kdy typicky se vyvíjející jedinci jej používali primárně ke komunikaci s přáteli, kdežto jedinci s PAS ke komunikaci s rodinou a hraní her (Stiller & Mößle, 2018). V přehledu dostupnosti počítačů a herních systémů nebyly jednoznačně zachyceny rozdíly mezi skupinami. Významné rozdíly nebyly zachyceny ani v oblíbenosti aktivit, kterým srovnatelně vévodily počítačové hry (žánrově se jednalo akční hry a tzv. *platform games* a *shooter games*). Kuo, Orsmond, Coster, a Cohn, (2014) v tomto ohledu předkládají zjištění, že děti s PAS nepreferují hry s více hráči (*multiplayer games*), na druhou stranu více než polovina jedinců s PAS v okruhu svých přátel či rodiny tráví čas primárně hraním online her. Sociální sítě využívají jedinci s PAS signifikantně méně než typicky se vyvíjející adolescenti. Rozdíl byl naznačen také ve způsobu, jak se obě skupiny v kyberprostoru pohybují, kdy pro jedince s PAS bylo obtížnější oddělit virtuální a reálný svět (Stiller & Mößle, 2018).

V souvislosti s cílovou skupinou našeho výzkumu si dále všímáme také studií týkajících se využití digitálních technologií dětmi a dospívajícími v autistickém spektru. Jeden z aktuálních výzkumů na téma vztahu autismu a digitálních technologií definuje hlavní výzkumné linie v této oblasti (Parsons, Yuill, Good, & Brosnan, 2019). První linií,

která se vynořuje od počátku 90. let 20. století, je používání informačních technologií jedinci s autismem. Využívání technologií k podpoře sociální komunikace a k eliminaci obtíží autistické triády figuroval v centru zájmu paralelně s nárůstem počtu osobních počítačů v domácnostech. I dnes se ale stále pravidelně objevují studie sledující, jaké nové technologie a jaké internetové služby využívají osoby s PAS (např. Koumpouros & Kafazis, 2019 ad.).

Za druhou linií výzkumných příspěvků stojí myšlenka určité kompatibility počítačů a strojového myšlení s autismem. Ačkoliv jde spíše o metaforu než reálnou paralelu autistického myšlení a počítačové logiky binárních hodnot, je pravidelně ve výzkumu reflektována otázka, zda taková kompatibilita existuje, zda jistá patrná afinita jedinců s PAS k počítačům a technologiím vytváří skutečnou výzkumnou platformu, a co to případně znamená pro jednotlivce, pro praxi a výzkum. Teze o inklinaci autistů spíše k předvídatelným strojům, než k nevypočitatelným lidským reakcím zpopularizovala řada autorů v čele s Temple Grandin (2008). V každém případě je počítač a internet tím, co je obecně považováno za vhodné médium pro psychosociální intervenci u lidí s PAS a ke zmírnění jejich komunikačních, sociálních a behaviorálních deficitů (Parsons et al., 2019). Trend výzkumného zájmu se zde ohýbá směrem, který reflektuje autismus optikou neurodiverzity spíše než optikou deficitů autismu.

Nejpočetnější směr výzkumné literatury se pak zaměřuje na zcela konkrétní technologie, jako jsou mobilní telefony, tablety, virtuální realita nebo sociální, autonomní roboti (Lorah, Parnell, Whitby, & Hantula, 2015) a jejich využití ve specifické oblasti rehabilitace, či rozvoje konkrétních dovedností. Jak zdůrazňují autoři studie (Parsons et al., 2019), převažuje v této oblasti tendence k rozdrobenému, úzkému zkoumání jednotlivých technologických zařízení ve vztahu ke konkrétním druhům dovedností, které má technologie podporovat. Výsledné závěry obvykle potvrzují pozitiva užívání technologií pro řešení základních problémů v sociálně komunikativních doménách autismu, zároveň ale zmiňují i limity výzkumu dané malými soubory, chybějícím srovnáním s kontrolními skupinami a podobně. Celkově výzva autorů směřuje k potřebě kumulovanějšího, integrovaného a aplikovaného výzkumu.

S ohledem na zaměření našeho výzkumu na osobní zkušenost adolescentů s PAS s internetem považujeme za inspirativní jednak formulaci předmětu výzkumu v oblasti vztahu PAS a technologií, a také výzvu k volbě vhodné výzkumné perspektivy (viz Tab. 4).

Tab. 4: Implikace pro předmět a perspektivu výzkumu v oblasti vztahu jedinců s PAS a technologií

<p>Perspektiva dosavadních výzkumných přístupů v oblasti vztahu technologií a autismu</p>	<p>Většina výzkumů o autismu je vedena z neurotypické perspektivy. Je třeba usilovat o lepší pochopení výhod a omezení technologií přímo z pohledu lidí, kteří je používají. Stejně jako v případě jiných uživatelů internetu by mělo dojít k vyváženému posouzení kladů a záporů.</p>
<p>Možné otázky pro budoucí výzkum v oblasti vztahu technologií a autismu</p>	<p>Co znamená být sociální ve světě podporovaném a zprostředkovaném digitálními technologiemi? V čem se projevuje sociální deficit osob s PAS při používání technologií?</p>
<p>Implikace pro výzkumnou praxi</p>	<p>Výchozí bod pro formulaci výzkumných otázek by měl vycházet spíše z potřeb a kontextu autistů, jejich rodin a dalších zúčastněných stran, než pouze od výzkumných pracovníků. V této souvislosti je potřebná silnější spolupráce mezi akademiky a širší komunitou osob s PAS.</p>

Zdroj: Parsons et al. (2019), překlad autora, upraveno.

Lough, Flynn, & Riby (2015) upozorňují, že lidé s PAS reprezentují v reálném (offline) světě sociálně zranitelnou skupinu, a je stále otevřenou otázkou, jak se specifika této skupiny projevují online. Sociální zranitelnost odkazuje k nevýhodám, kterým čelí jedinec ve snaze být produktivním členem společnosti. Pod zastřešujícím pojmem sociální zranitelnosti se mohou skrývat „*zkušenosti sociální izolace, nezaměstnanosti, šikany, fyzického nebo sexuálního zneužívání a další*“ (Jawaid et al., 2012, 335, překlad autora). Současné nepočtené výzkumy, které se dotkly například počítačové viktimizace adolescentů s mentálním postižením, poukazují na fakt, že dospívající s postižením jsou rizikovou skupinou v oblasti kyberšikany. Mezi klíčové prvky, které se mohou podílet na online sociální zranitelnosti jedinců, Lough et al. (2015) definují důvěřivost, neschopnost rozpoznat vtíp a lež, sociální izolaci a disinhibici. Lough et al. (2015) zmiňují i specifický problém u dětí a adolescentů s vysoko funkčním autismem, kterým je nižší míra rodičovské protekce

při sociálních kontaktech (online i offline), než u jiných skupin dětí s mentálním hendikepem.

Perspektiva využívání internetu adolescenty s PAS není výzkumně podrobněji prozkoumána ani z pohledu příležitostí, přestože se téma počítačových technologií jako facilitátora a nepřímého nástroje pro rozvoj sebevědomí, komunikace a aktivního společenského zapojení lidí se sociálními problémy objevuje. Internetová aktivita může poskytovat významný přínos pro společenský život lidí s autismem. Výzva pro další výzkum v oblasti užívání technologií a internetu je směřována k hlubšímu pohledu na funkci, jakou plní v životě lidí s PAS (Stiller & Mößle, 2018), a to nejen optikou reprezentativního přehledu způsobu jejich užívání, ale především optikou kvalitativního hledání intervenujících proměnných, primárně z pohledu hlavních zainteresovaných, tedy jedinců s PAS. Cílem naší studie bude v intencích této výzvy zachytit a popsat zkušenosti s chováním na internetu adolescentů s PAS prostřednictvím interpretativní fenomenologické analýzy.

V předkládané práci se zaměřujeme u adolescentů s PAS (vysoce funkční poruchou autistického spektra a/nebo Aspergerovým syndromem) na zkušenost a praxi v souvislosti s používáním internetu. Ústředním zájmem práce bude tedy zkušenostně-fenomenologická dimenze prožívání online světa optikou adolescentů s PAS.

VÝZKUMNÁ ČÁST

5 VÝZKUMNÝ PROBLÉM, CÍLE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

V teoretické části práce byla nastíněna jednak problematika období adolescence u jedinců s diagnózou z okruhu poruch autistického spektra a dále aktuální trend rozvolňování hranic mezi online a offline světem, kdy se prostředí internetu stává pro současné dospívající přirozenou součástí každodenního života.

Předložené výzkumy z teoretické části práce poukázaly na nejednoznačné výsledky výzkumů srovnávajících užívání internetu adolescenty s PAS a intaktní populací, a dále na výzvu k potřebě nové, neurodiverzní výzkumné optiky, která bude klást důraz na přímé zkušenosti a názory lidí s autismem (např. Stiller & Möhle, 2018; Parsons et al., 2019).

Cílem výzkumu je detailně zmapovat oblast zkušeností⁷ a prožívání online světa adolescenty s diagnózou z okruhu poruch autistického spektra. Dalším cílem je popsat a interpretovat zkušenost adolescentů s PAS zejména v souvislosti s identifikací příležitostí a rizik jejich pohybu v kyberprostoru. Vedlejším výzkumným cílem je také zachytit případné rozdíly ve zkušenostech a prožívání v souvislosti s odlišnými typy sociálního chování u PAS a také jejich reflexi sociální identity v online prostředí.

Na problematiku je nahlíženo optikou kvalitativního interpretativního výzkumného paradigmatu a výzkumné uchopení je vedeno snahou o zachycení perspektivy prožívání jedinců s PAS. V souladu se zvolenou metodou interpretativní fenomenologické analýzy se jedná o výzkum explorativního charakteru (Řiháček, Čermák, & Hytych, 2013). S přihlédnutím k naší epistemologické pozici je hlavní výzkumná otázka formulována široce a otevřeně. V potaz jsou brány i sekundární výzkumné otázky, jejichž položení má volnou oporu v předpokladech nastíněných v teoretické části práce a implicitně předpokládají doplnění teoretických východisek (Smith, Flowers & Larkin, 2009, in Řiháček, et al., 2013).

---

⁷ Zkušenost zde v souladu s IPA chápeme jako něco, co je z pohledu participanta významné, signifikantní a čemu má snahu porozumět za pomoci reflexe a aktivního myšlení (Smith et al., 2009).

Hlavní výzkumná otázka je položena dostatečně široce, aby svou formulací poskytla prostor pro pestrost výsledků:

Jaká je zkušenost a prožívání online světa adolescenty s diagnózou z okruhu poruch autistického spektra (PAS)?

Způsob bytí online, tedy způsob pohybu na internetu je komplexním fenoménem, který implikuje otázky percepce, kognitivních a emocionálních procesů i subjektivního prožívání online světa. V kontextu diverzity poruch autistického spektra a jejich projevů je také žádoucí zaměřit se na rozdíly ve zkušenosti prožívání online světa v souvislosti s odlišnými typy sociálního chování u PAS. Typy sociálního chování PAS mohou ovlivnit způsob interakce v online světě zásadním způsobem, přičemž jejich reflexe je v současných výzkumech používání internetu jedinci s PAS okrajová.

Sekundární výzkumné otázky předpokládají již vyšší úroveň interpretace a jsou formulovány následovně:

Jak vnímají adolescenti s PAS z vlastní zkušenosti příležitosti internetu?

Jak vnímají adolescenti s PAS z vlastní zkušenosti rizika internetu?

Jaké jsou rozdíly ve zkušenostech a prožívání online světa v souvislosti s odlišnými typy sociálního chování u PAS?

V čem se projevují komunikační odlišnosti adolescentů s PAS při používání internetu?

V čem se projevuje sociální deficit adolescentů s PAS při používání internetu?

Jak adolescenti s PAS reflektují, případně spoluutváří svou sociální identitu na internetu?

Sekundární výzkumné otázky mají zpřístupnit informace, které umožní odpovědět i na hlavní výzkumnou otázku (Smith et al., 2009).

6 TYP VÝZKUMU A POUŽITÉ METODY

Východiskem pro volbu výzkumného designu a metody výzkumu použité v předkládané práci byl záměr porozumět žité zkušenosti jedince s handicapem a vystoupit přitom z běžné optiky intaktní populace reprezentované obvykle odborníky či rodiči a rodinnými příslušníky osob s PAS. Tento záměr vyžadoval idiografický přístup s přihlédnutím k intersubjektivní variabilitě zkoumaného jevu (Plachý, 2017). V rámci kvalitativního výzkumného designu jsme se rozhodli pro použití metody interpretativní fenomenologické analýzy (IPA), která umožňuje zachytit bez předsudků a v očistěné podobě zkušenost konkrétního člověka (Smith et al., 2009). V následující kapitole reflektujeme také fakt, že předmětem výzkumu jsou osoby s PAS, pro něž může být verbalizace zkušenosti a postojů obtížná. Přenos verbálního sdělení mezi participantem výzkumu a výzkumníkem může narážet na specifika autistického myšlení s odlišnou schopností zpracování detailů a odlišného vnímání významu v celkovém kontextu situace (Vermeulen, 2006). Snaha o exploraci subjektivní zkušenosti a její interpretaci vyžaduje v našem případě zvláště citlivé odlišení, kdy je interpretace vedena v kontextu výzkumníkovy zkušenosti a kdy smysl vyvstává v intencích originální autistické situace a prožitku.

6.1 Metoda výzkumu

Zvolená metoda interpretativní fenomenologické analýzy je dnes stále častěji využívanou metodou kvalitativního výzkumu. Stejně tak se ale jedná o metodu, která bývá vystavena kritice, a to nejen kvůli až přílišné kreativě při provádění analýzy, ale především kvůli vágnímu užívání fenomenologických pojmů a konstruktů, na něž se metoda odvolává (srov. např. Plachý, 2017; Tuffour, 2017). Metoda IPA, která se od 90. let etablovala primárně v oblasti klinického psychologického výzkumu, určuje jako své tři hlavní teoretické zdroje fenomenologii, hermeneutiku a idiografii (Smith et al., 2009). Přestože existují pochybnosti o skutečném filozofickém východisku IPA ve fenomenologii a je poukazováno na spíše intuitivní charakter metody (Tuffour, 2017), budeme se v naší analýze ideově vztahovat k základním pilířům metody, jak je popisují Smith et al. (2009). Z fenomenologického přístupu zdůrazňuje IPA především obrat k prožitku, kdy předmětem naší zkušenosti jsou fenomény, tedy konstrukty našeho vědomí jako představy, vjemy

a jejich fyzické odrazy (Smith et al., 2009). Tato výzkumná perspektiva je žádoucí zvláště, chceme-li, jako v našem případě, proniknout ke zkušenosti neobvyklé skupiny či situace (Koutná Kostínková & Čermák, 2013).

Dalším pilířem přístupu je hermeneutický kruh, kdy se výzkumník pohybuje opakovaně mezi dvěma úrovněmi – porozuměním části a porozuměním celku. Ať již jde o fragment dat nebo jednotlivý případ, vždy se porozumění dílčí části rodí z porozumění celku a naopak (Plachý, 2017). V souvislosti s hermeneutickým kruhem Smith et al. (2009) odkazují také ke konceptu před-porozumění a vztahují jej k Husserlovu pojmu uzávorkování, tj. striktního oddělení vlastních předsudků, předpokladů a teorií od vlastní interpretace.

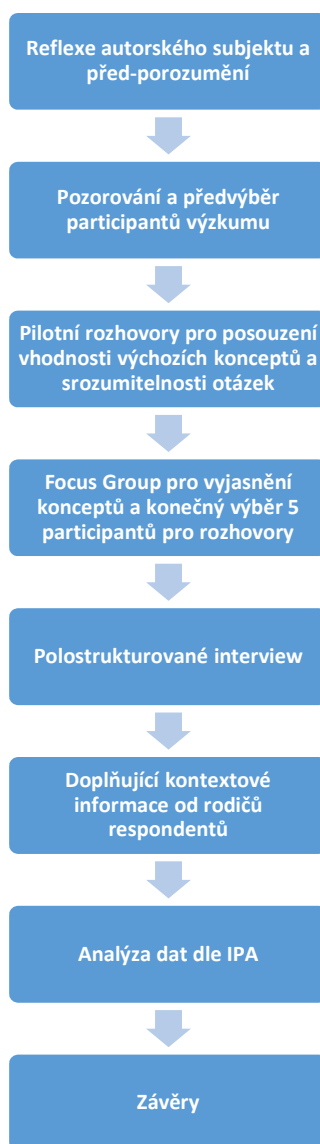
Posledním pilířem metody IPA je idiografie, zaměření se na subjektivní vnímání participanta. Zde je třeba poznamenat, že autoři metody nepředpokládají bezprostřední zachycení prožitku, ale ptají se po smyslu, který lidé udílejí prostřednictvím jazyka svému prožívání. V intencích popsaného přístupu se k obecným tématům může výzkumník posunout až v momentě, kdy porozumí zkušenosti participanta (srov. Smith et al., 2009; Plachý, 2017).

6.2 Metody získávání dat

Snaha o metodologickou konzistenci předkládané práce, ruku v ruce s obtížněji přístupným zkušenostním světem jedinců s PAS, nás vedla k zamyšlení také nad funkční aplikací možných technik sběru dat v rámci interpretativní fenomenologické analýzy. Proniknout k subjektivní zkušenosti a přinést bohatá data znamená pro výzkumníka v kvalitativním výzkumu facilitovat proces reflexe participantovy zkušenosti se zkoumaným jevem. V ideálním případě pracujeme s participantem kontaktním, motivovaným, schopným pregnantně verbalizovat své zkušenosti, emoce, prožívání. V našem případě jsme ovšem stáli před úkolem pokusit se získat detailní popis zkušenosti v první osobě od osob s typem handicapu, který ze své podstaty popírá výše řečené. Při stanovení jednotlivých kroků sběru dat jsme proto postupovali jednak s ohledem na doporučenou strukturu IPA (viz. Smith et al., 2009; Koutná Kostínková & Čermák, 2013) a zároveň tak, abychom byli schopni se co nejvíce přiblížit zkoumanému jevu, a přitom reflektovali specifika autistického myšlení a jazyka. V průběhu výzkumu jsme se pohybovali v krocích (viz Schéma č. 1), které nás vedly od výzkumné sebe-reflexe přes širší výběr participantů, korekci výchozích konceptů a otázek, focus group a konečný úzký výběr participantů pro polostrukturované interview

následovaný stěžejní fází rozhovorů a analýzou dat, až po konečnou kontextualizaci dat a zpětnou vazbu auditoria ve formě rodičů.

Schéma č. 1: Průběh výzkumu

V rámci IPA přístupu je pro sběr dat primárně doporučováno polostrukturované interview, byť metoda nabízí v ohledu sběru dat značnou svobodu a flexibilitu (Koutná Kostínková & Čermák, 2013). Výpovědi v rozhovoru pak slouží k formulaci obecných témat, z nichž jsou induktivním způsobem získávána témata druhého řádu, která charakterizují zkoumaný jev. V našem případě jsme metodu rozhovorů doplnili také

datovým materiálem z výše popsaných kroků. Důvodem nám byla snaha o co největší bohatost informací, dobrou reprezentaci zkoumaného jevu, pečlivý výběr participantů a v neposlední řadě teoretickou transferabilitu výzkumu (Švaříček & Šed'ová, 2007). V jednotlivých krocích analýzy, které budou popsány v kapitole Analýza dat, jsme respektovali iterativní charakter metody IPA.

7 METODA VÝBĚRU VÝZKUMNÉHO SOUBORU A JEHO CHARAKTERISTIKY

Výběr výzkumného souboru neboli vzorkování považujeme v metodě IPA za jednu ze stěžejních podmínek pro získání validních výsledků (Hendl, 2005). Zkoumanými jednotkami v našem výzkumu jsou adolescenti s poruchou autistického spektra. Zvolená fenomenologická optika našeho výzkumu nás směřovala k pečlivému výběru participantů výzkumu, přičemž cílem bylo zvolit takový soubor, který umožní odpověď na všechny, tedy i sekundární výzkumné otázky a zároveň nám umožní analytické zobecnění výsledků směrem k teorii. V průběhu výběru vhodných participantů výzkumu byla leitmotivem volba jedinců, kteří budou nositeli co nejbohatších dat a zároveň typologicky pokryjí pět typů sociální interakce definovaných u poruch autistického spektra, aby bylo možné postihnout rozmanitost fenoménu a následně provést analýzu podobností a rozdílů napříč případy (Hendl, 2005; Koutná Kostínková & Čermák, 2013).

7.1 Způsob výběru a charakteristika výzkumného souboru

Úvodní kapitola předkládané práce nám poskytla základní informace o prevalenci a statistice poruch autistického spektra. Poukázala na jednotlivé diagnózy v rámci PAS i značnou variabilitu v závažnosti poruchy i v různorodosti projevů chování. Jak jsme uvedli výše, při výběru zkoumaných jednotek pro nás nebylo klíčové zjišťování frekvenčního rozložení proměnných v populaci, ale potenciál dat pro konceptualizaci a dobrou reprezentaci zkoumaného jevu (Hendl, 2005). Při stanovení kritérií výběru jsme v první fázi výběru postulovali následující výchozí podmínky:

a) **Vysokofunkční forma postižení a schopnost respondenta zapojit se do výzkumu.**

Při výběru participantů jsme věnovali pozornost jejich schopnosti přizpůsobit se běžnému životu, zapojit se do každodenních aktivit, tedy tzv. funkčnosti. Funkčnost koreluje u PAS se sociálním a komunikačním deficitem, s emoční reaktivitou ad. (Thorová & Šporclová, 2012). Vysokofunkčnost možných

participantů a schopnost zapojit se do výzkumu jsme diskutovali s jejich psychologem a terapeutem, s rodiči a vedením spolku ADAM – autistické děti a my, které sdružuje více než sto dětí a dospívajících s PAS v Moravskoslezském kraji⁸.

b) Věk respondenta mezi 12-17 rokem

Věkové rozhraní pro výběr participantů se řídilo jednak věkovým vymezením adolescence (viz kapitola 2), ale také snahou sladit věkový rozsah s aktuálním výzkumem dospívajících na internetu, který poskytuje zjištění od reprezentativního souboru obecné populace českých dospívajících, EU Kids Online IV (Bedrošová et al., 2018). K výsledkům daného výzkumu můžeme pak v diskuzi vztahovat některá naše dílčí zjištění. Dalším záměrem při výběru bylo vytvořit věkově co nejhomogennější skupinu. Bohužel v jednom případě došlo k odstoupení šestnáctiletého participanta výzkumu, reprezentujícího sociální typ osamělý. V charakteristikách tohoto typu v kombinaci s dalšími kritérii bylo obtížné nalézt dalšího účastníka výzkumu, nakonec byl zařazen chlapec ve věku 12 let, tedy na spodním okraji námi zvoleného věkového spektra.

c) Genderové zastoupení

Ve výskytu PAS je uváděn poměr 3-4 chlapců na 1 dívku, u Aspergerova syndromu je tento poměr ve prospěch chlapců ještě vyšší (Thorová, 2016). Záměrným výběrem jsme se snažili do výzkumného souboru pěti participantů zahrnout alespoň jednu dívku, což se nám podařilo.

d) Zájem o techniku, počítače

V intencích výzkumů chování dětí a dospívajících na internetu považujeme za jeden ze základních předpokladů zařazení do výzkumu dostupnost internetu v domácím prostředí a zájem o jeho využívání v každodenním životě. Výchozím filtrem pro výběr pro nás byla participace dětí s PAS na technických a kybernetických volnočasových aktivitách a následně ověření používání internetu v každodenním životě v rámci pilotních rozhovorů.

---

⁸ Sdružení ADAM – autistické děti a my, z. s. působí od roku 2010 primárně v Moravskoslezském kraji. Pod odborným vedením psychologa a terapeuta organizují terapie a volnočasové aktivity pro děti s PAS. Pro rodiče těchto dětí pořádají Rodičovské skupiny a semináře. Autorka výzkumu se sdružením spolupracuje od roku 2015, především v oblasti propojení aktivit technické univerzity a nadaných dětí s PAS.

e) Možnost opakovaného kontaktu a spolupráce s rodinou

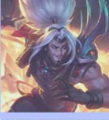

V neposlední řadě bylo pro nás podstatným kritériem výběru, zda bude umožněno opakované setkání s participanty i spolupráce s jejich rodinami v průběhu celého výzkumu.

Na základě uvedených kritérií bylo vytipováno dvacet pět dospívajících s PAS, kteří se v průběhu roku 2018 a 2019 v různé míře účastnili aktivit spolupřátaných autorkou výzkumu (radiotechnický kroužek, kybernetický kroužek, letní příměstský Techcamp). V průběhu těchto aktivit docházelo k rozhovorům s dětmi, s jejich terapeutem a s rodiči a dále k výběru participantů, kteří splňovali výše uvedená kritéria. Byla vybrána skupina dvanácti dospívajících s poruchou autistického spektra, pro které byla zorganizována přednáška na téma kyberbezpečnosti a internetu s expertem z technické univerzity⁹ a následné focus group. Tento postup jsme zvolili z důvodu vtažení participantů s PAS do tématu a zároveň z důvodu vymezení konceptů a pojmů, o kterých jsme chtěli rozvinout diskuzi ve focus group. V následné skupinové diskuzi nám šlo primárně o ověření nosnosti výchozích témat pro polostrukturované interview a zároveň o konečný výběr participantů pro rozhovory. Výsledný výzkumný soubor byl ustaven čtyřmi chlapci a jednou dívkou ve věku 12-17 let tak, aby každý respondent charakterizoval typ sociálního chování v PAS a také odpovídal výše uvedeným kritériím. Pro anonymizaci respondentů jsme ve spolupráci s nimi zvolili signifikantní přezdívky, se kterými pracujeme i v průběhu další analýzy. Základní charakteristiky výzkumného souboru uvádíme v Tabulce 5.

---

⁹ Úvodní přednášku přednesl odborný asistent z Fakulty elektrotechniky a informatiky VŠB-TU v Ostravě. Lektor má bohaté zkušenosti s přednáškami pro děti a dospívající na téma fenoménu internetu a informační bezpečnosti. Dále se věnuje tématu IP telefonie, modelování sítí a oblasti internetu věcí.

Tab. 5: Základní charakteristiky výzkumného souboru

Respondent/ Avatar	Pohlaví	Věk	Diagnóza	Rodinné zázemí	Typ chování
ALTAIR 	muž	16	Autismus, přidružená oční vada, vývojová dysfázie	Mladší sestra, rodiče žijí odděleně	Aktivní - zvláštní
STARK 	muž	17	Aspergerův syndrom, porucha přizpůsobení, smíšená úzkostně-depresivní porucha, astma	Jedináček, žije sám s matkou	Smíšený
RUBIK 	muž	12	Aspergerův syndrom, přidružené ADHD, sluchová vada	Starší bratr, úplná rodina	Osamělý
YASUO 	muž	15	Aspergerův syndrom	Starší sestra, úplná rodina	Pasivní
BILLIE 	žena	17	Atypický autismus, přidružené ADHD, vývojová dysfázie	Dva starší bratři, žije s matkou	Formální

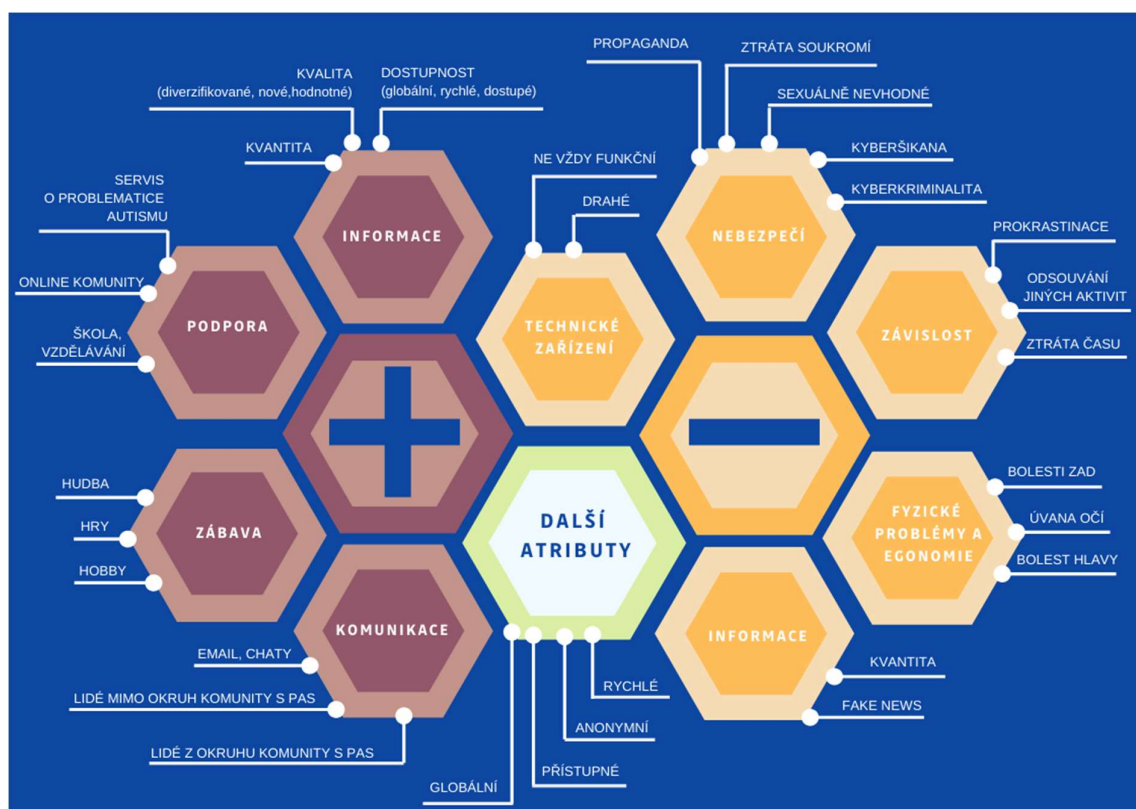
8 ANALÝZA DAT

Základní logika analýzy dat se opírala o strukturovaný postup a metodu nabízenou autory IPA (Smith et al., 2009). S přihlédnutím k výše popsaným obtížím verbalizace vlastní zkušenosti u osob s PAS jsme k základnímu datovému souboru z polostrukturovaných interview využili řadu dalších technik sběru výzkumného materiálu. V následujících řádcích představíme, ze kterých dat a jakým způsobem jsme se pokusili zmapovat zkušenost adolescentů s PAS na internetu. Vytvoření datové koláže nám sloužilo nejen jako platforma pro odpověď na výzkumné otázky, ale zároveň jako nástroj triangulace metod a dat. Kombinaci metod, tedy v našem případě focus group, polostrukturovaného interview, pozorování a rodičovského dotazníku, považujeme za strategii, která nám dovoluje vidět zkoumaný jev plastičtěji a zároveň konzistentněji (Švaříček & Šedřová, 2007). Sledování výzkumných otázek nás přitom drží ve zvoleném kontextu tak, aby si datová matice udržela jasné kontury.

8.1 Reflexe vlastní představy

V souladu se zvolenou metodou IPA jsme do výzkumu vstupovali s vymezením prekoncepce a motivace k danému tématu. Vytvořili jsme si mapu vlastní představy užívání internetu, která vycházela jak z naší zkušenosti, tak ze znalosti teoretické literatury (např. Bedrošová, et al., 2018; Eckertová & Dočekal, 2013; Leino, 2006; Suchá et al., 2018; Šmahel, 2003, ad.). Vymezené oblasti sloužily metaforicky jako mapa cest, kudy již výzkum šel, jako mapa témat, které považujeme za signifikantní, na které se budeme respondentů dotazovat a které budou páteří polostrukturovaného interview. V průběhu výzkumu bylo naším cílem, obrazně řečeno, vystoupit zpoza této načrtnuté mapy a v kontextu jedinců s postižením objevit nové oblasti. Tuto nultou fázi analýzy dat (Koutná Kostínková & Čermák, 2013) jsme využili i ve fázi vyhodnocování výsledků, abychom posoudili, která nová témata nám ze známých obrysů vystoupila. Zároveň jsme považovali za důležité zafixovat alespoň rámcově vztah k tématu a k participantům výzkumu, abychom čtenáři zpřítomnili naši výzkumnou pozici.

Obr. 2: Mentální mapa: prekoncepty o výzkumném tématu

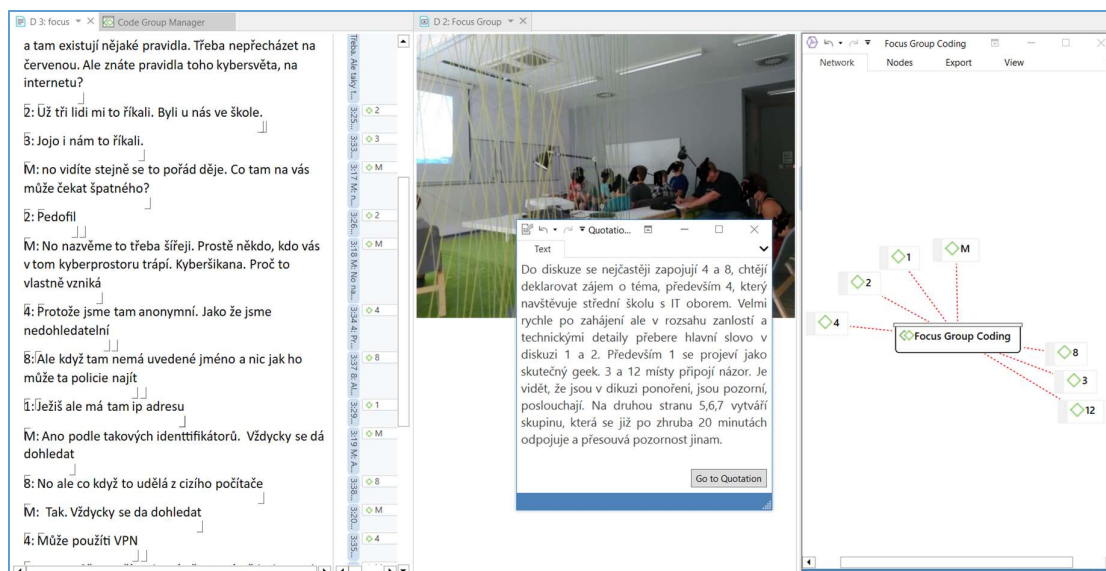

8.2 Focus group: základní témata v perspektivě skupinové dynamiky

V průběhu výběru participantů výzkumu, který jsme blíže popsali v Kapitole 7, jsme si během několika měsíců (srpen - prosinec 2018) vytvářeli dílčí poznámky z pozorování a zároveň jsme neformálně pilotně oslovovali spolupracující skupinu adolescentů s PAS s otázkami pro navrhované polostrukturované interview. V řadě případů se ukázalo, že pojem či dotaz formulovaný například v rámci dotazníkového šetření pro děti a dospívající v ČR v rámci výzkumu EU Kids Online IV (Bedrošová et al., 2018) zůstává některými adolescenty s PAS nepochopený, u jiných zase vyvolává nekonečné množství doplňujících, upřesňujících otázek. V tomto bodě jsme se rozhodli pro realizaci focus group s vybranou skupinou dvanácti adolescentů, kteří o téma projeví zájem a zároveň pokrývali všechny typy sociální interakce u PAS. Stěžejním cílem focus group neměl být sběr dat, ale vytvoření platformy pro generování otázek a sledování názorové a skupinové dynamiky mezi respondenty.

Před focus group jsme předřadili zhruba půlhodinovou přednášku o tématu kyberbezpečnosti (viz Kapitola 7), na kterou navazovala samotná skupinová diskuze. Přednášející po domluvě plnil i roli moderátora, autorka výzkumu zde byla v roli tzv. tichého pozorovatele, s cílem zaznamenávat témata, skupinovou dynamiku, neverbální projevy a celkovou atmosféru diskuze (Švaříček & Šedřová, 2007). Zvukový záznam z focus group byl přepsán v programu Atlas.ti verze 8. Každý participant focus group byl označen číslem 1-12. V rámci analýzy jsme následně využili funkci *Focus group coding* a sledovali jednak klastry vynořujících se témat a dále zapojení jednotlivých aktérů a jejich názorovou dynamiku. Data ze skupinové diskuze jsme doplnili také poznámkami z pozorování jejího průběhu. Na základě focus group jsme si ověřili nosná témata pro polostrukturované interview, a zároveň jsme si ze souboru vytipovali respondenty, kteří byli nositeli signifikantních postojů a zkušeností.

Obr. 3: Ukázka z průběhu analýzy dat focus group v Atlas.ti.

8.3 Polostrukturované interview: datová koláž

Po konečném výběru pěti respondentů jsme zrealizovali polostrukturovaná interview s níže uvedeným scénářem, který sloužil jako výchozí struktura. Hlavní linii interview určovaly naše sekundární výzkumné otázky (viz Kapitola 5). Verbální data z interview jsme převedli

do elektronické podoby, shromáždili, uspořádali a zpracovávali v programu Atlas.ti 8. Ukázka transkriptu části interview a kódování případu je uvedena v Příloze č. 4.

Tab. 6: Základní schéma polostrukturovaného interview

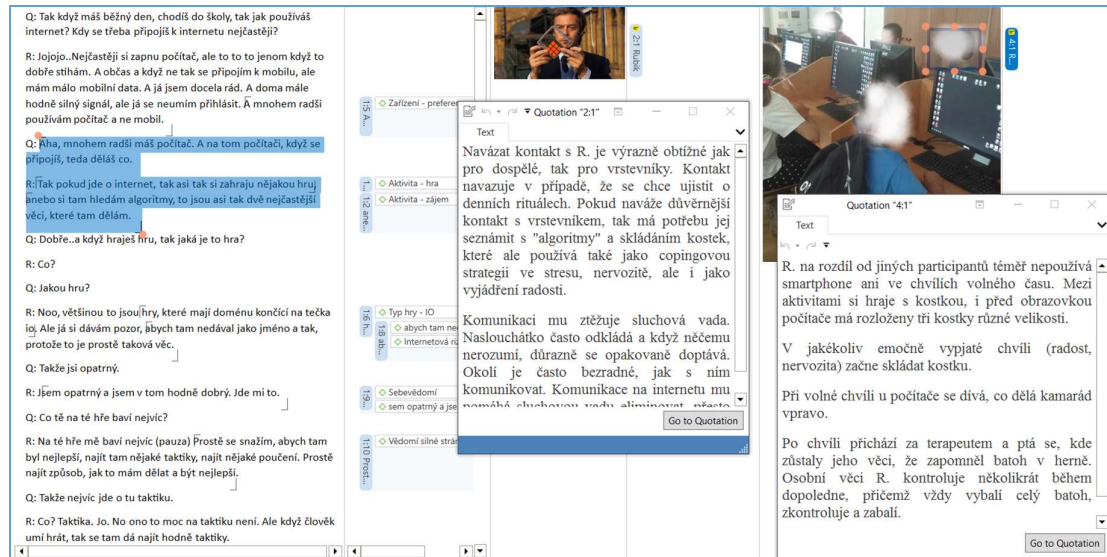
Výzkumná otázka	Polostrukturované interview: konkrétní otázky
<p>Jaké činnosti dělají nejčastěji adolescenti s PAS na internetu?</p> <p>Zajímá nás, co a jak často dělají adolescenti s PAS na internetu (frekvence používání internetu během všedního dne a víkendu, přístup k počítači, tabletu nebo smartphonu, jakým způsobem a kde se k internetu připojují).</p>	<p>Jak často používáš internet během všedního dne (když chodíš do školy)?</p> <p>Jak často používáš internet během volných dní (víkendu, prázdnin)?</p> <p>Jakým způsobem se k internetu nejčastěji připojuješ?</p> <p><i>*U každé dílčí skupiny VO se doptáváme na další podrobnosti o relevantních aktivitách deskriptivními otázkami Kdo? Co? Jak?</i></p>
<p>Jak vnímají adolescenti s PAS z vlastní zkušenosti příležitosti internetu?</p> <p>Zajímá nás, co se jim líbí a nelíbí, co je na internetu nejvíce baví, co jim přináší poučení, zábavu, a to také v souvislosti s jejich handicapem.</p>	<p>Jaké informace nejčastěji na internetu vyhledáváš?</p> <p>Vyhledáváš si informace, které se týkají autismu?</p> <p>Jakou zábavu ti internet přináší?</p> <p>Jaký typ her rád hraješ? O čem jsou? Co se ti na nich líbí?</p>
<p>Jak vnímají adolescenti s PAS z vlastní zkušenosti rizika internetu?</p> <p>Zajímá nás, s jakými riziky se konkrétně na internetu setkali a jaká považují za možná, jak rizikové aspekty internetu sami vnímají a hodnotí.</p>	<p>Zažil jsi na internetu situaci (při hraní hry, na sociálních sítích nebo jinde), která ti nebyla příjemná?</p> <p>Jsou situace, na které musíš být na internetu opatrný?</p> <p>Narazil jsi někdy na obrázky nebo texty se sexuálním obsahem?</p> <p>Jak se cítíš, pokud na internetu strávíš více času, než jsi původně plánoval?</p>
<p>V čem se projevují komunikační odlišnosti adolescentů s PAS při používání internetu?</p> <p>Zajímá nás, jakými technickými prostředky nejčastěji komunikují s druhými lidmi, jak vnímají a hodnotí komunikaci online, s jakými obtížemi, případně výhodami se mohou setkat.</p>	<p>Bavíš se rád s druhými lidmi na internetu?</p> <p>Je to rozdílné oproti tomu, když se bavíš s kamarádem naživo?</p> <p>V čem? Jak komunikuješ s lidmi na internetu nejradši (emaily, messenger, skype..)?</p> <p>Jak vnímáš, když nevidíš obličej člověka, se kterým komunikuješ?</p> <p>Co je ti na tom příjemné? Co je na tom nepříjemné?</p>
<p>V čem se projevuje sociální deficit adolescentů s PAS při používání internetu?</p> <p>Zajímá nás, zda jsou online sociální vazby adolescentů s PAS odlišné od reálných, jakým způsobem jsou schopni reagovat na interakce v online prostoru, zda nějakým způsobem reflektují svůj handicap v online prostoru.</p>	<p>S kým se na internetu nejčastěji setkáváš?</p> <p>Máš na internetu více nebo méně kamarádů než v reálném životě?</p> <p>Komunikuješ na internetu s lidmi, které neznáš osobně? Kde a jak konkrétně?</p> <p>Kontaktoval tě na internetu někdy někdo, koho neznáš osobně?</p> <p>Mluvili jsme o tom, že cizí lidé ve hrách na internetu mohou ostatním nadávat (odkaz na Focus Group), stalo se ti to někdy? Jak jsi reagoval? Jak jsi se cítil?</p> <p>Sdílíš nějakým způsobem na internetu informace o svém handicapu?</p> <p>S jakými ses setkal reakcemi a jak jsi na ně ty reagoval?</p> <p>Jsi členem nějaké skupiny, která sdružuje osoby s autismem?</p>

Verbální data jsme doplnili v souladu s našimi výzkumnými otázkami zároveň i poznámkami z pozorování v průběhu aktivit s respondenty a dále poznámkami nad společnou rozpravou o volbě přezdívky a osobního avatara. Tato část pracující s vizuální metaforou avatara nám sloužila k bližšímu pochopení sebe prezentace participanta výzkumu, promítání vybraných aspektů do online prostoru a vztahování se k ostatním uživatelům internetu. Pomáhala nám tedy blíže nahlédnout, jak respondent vnímá svou sociální identitu

na internetu a odpovědět tím na sekundární VO: *Jak adolescenti s PAS reflektují, případně spoluutváří svou sociální identitu na internetu?*

Kompletace verbálních dat s poznámkami k chování respondentů a k jejich sebe prezentaci nám umožňuje propojit odlišné perspektivy pohledu na jev.

Obr. 4: Ukázka z průběhu analýzy dat polostrukturovaných interview v Atlas.ti

8.4 Rodičovská perspektiva: kontextualizace dat

V předestřené logice triangulace metod a dat jsme výše popsanou datovou koláž doplnili také rodičovským dotazníkem (viz Příloha č. 5), jehož struktura a znění otázek se opírala o rodičovský dotazník z výzkumu EU KIDS ONLINE II (Livingstone et al., 2011), upraveným ovšem pro účely naší práce a administrovaným bez jakékoliv ambice zjišťování statisticky relevantních dat. Vybrané položky dotazníku byly vyplněny rodiči respondentů, jejichž demografické údaje nám byly dobře známy a kteří byli v kontaktu s výzkumníkem po celou dobu trvání výzkumu, přičemž byli přístupni průběžným kontextovým dotazům výzkumníka. Vybrané položky dotazníku jsme směřovali pouze na přehled základních oblastí činnosti dítěte na internetu a na formu rodičovské kontroly této činnosti. Tyto informace získané od rodičů nám sloužily pouze jako nástroj triangulace dat získaných od adolescentů s PAS prostřednictvím interview, případně doplnění kontextových informací o respondentovi.

Výsledkem celkové analýzy a interpretace dat ze všech výše popsaných kroků je konceptuální struktura pro každý z typů sociální interakce v rámci PAS, která reprezentuje žitou zkušenost adolescentů s PAS na internetu (viz kapitola Výsledky výzkumu).

9 ETICKÉ HLEDISKO A KRITÉRIA KVALITY

Etickou dimenzi výzkumu respektujeme v obecných principech sociálního výzkumu, tedy v důvěrnosti, informovaném souhlasu a zpřístupnění práce účastníkům výzkumu (Babbie, 2007), zároveň jsme poučeni o Etickém metakodexu Evropské federace psychologických asociací (EFPA, 2005).

O provedení výzkumu, jeho průběhu a okolnostech byli informováni všichni zainteresovaní, tedy respondenti, jejich zákonní zástupci, vedení spolku ADAM – autistické děti a my, z. s., psycholog a terapeut participantů výzkumu. Od zákonných zástupců respondentů byl získán aktivní Informovaný souhlas (viz Příloha č.3) informující o průběhu a okolnostech výzkumu. Účastníkům výzkumu byla dána možnost kdykoliv ukončit svou účast ve výzkumu, zde byl respektován i požadavek nezletilého. Údaje v předkládané práci jsou anonymizovány, přičemž volba přezdívky v rámci výzkumu proběhla ve spolupráci s participanty a stala se zároveň součástí výzkumné studie.

Interview a diskuze byly nahrávány a nahrávky budou po obhájení bakalářské diplomové práce smazány. Další data získaná od respondentů a rodičů prostřednictvím online komunikace a poznámek výzkumníka z pozorování budou také po obhájení bakalářské diplomové práce smazány. Veškeré údaje byly zpracovány anonymně a bude s nimi nakládáno v souladu se zákonnými normami.

Ve vztahu k etice výzkumu se zamýšlíme také nad kritérii kvality výzkumu, jeho reliability a validity, která je v oblasti kvalitativního výzkumu zatížena vždy mírou a formou interpretace dat výzkumníkem. Kritérium reliability výzkumu jsme se snažili naplnit především na úrovni práce s daty, snahou o konzistenci kódování sebraných dat napříč případy. Dalším zohledněným kritériem bylo kritérium vnitřní validity výzkumu, tedy podmínka potvrditelnosti výzkumu. Švaříček a Šeďová (2007) nabízejí několik metod, které mohou pomoci posílit vnitřní validitu výzkumu. Jednou z nich je reflexe kolegů, kteří výzkumníkovi podávají zpětnou vazbu v průběhu výzkumu. V tomto ohledu jsme záměr a průběh výzkumu vystavili reflexi odborného auditoria v několika krocích. Při prvotní úvaze nad tématem jsme jeho vhodnost a aktuálnost konzultovali s členem brněnského výzkumného týmu IRTIS – Interdisciplinary Research Team on Internet and Society. Výběr

participantů jsme průběžně diskutovali s psychologem a terapeutem respondentů a otázky internetového světa zase s univerzitním kolegou z oboru kyberbezpečnosti, který se aktivně zapojil také do realizace focus group. V otázce vnější validity jsme se v souladu s doporučením Švaříčka a Šedřové (2007) snažili o průběžnou reflexi autorské subjektivity a výzkumné pozice, ať již formou reflexe vlastní představy tématu (Kapitola 8.1), nebo ve formě autorských poznámek z průběhu sběru dat. Koncept dodatečné validizace naplňujeme v kapitole Diskuze, kde porovnáváme závěry s teoretickou literaturou.

10 VÝSLEDKY VÝZKUMU

Na následujících stránkách předkládáme výsledky výzkumu ve třech logických celcích respektujících zvolenou metodu IPA. Na hlavní výzkumnou otázku „*Jaká je zkušenost a prožívání online světa adolescence s diagnózou z okruhu poruch autistického spektra?*“ odpovídáme:

- z pohledu respondentů výzkumu, respektive případů reprezentujících jednotlivé subtypy sociální interakce v PAS;
- z perspektivy tematické analýzy vyvinuté nad případy;
- z pozice odpovědí na sekundární výzkumné otázky.

10.1 Výsledky analýzy případů dle subtypů sociální interakce v PAS

V prezentaci výsledků vycházíme z širší datové koláže, tedy verbálních dat doplněných autorskými poznámkami z pozorování, focus group, kontextuálními poznámkami rodičů (blíže viz Kapitola 8). Analýzu každého případu uvádíme krátkým shrnutím autorské reflexe případu a vztahu k respondentovi, respektive k typu sociální interakce. V souladu s metodou IPA prezentujeme nejdříve data v popisné rovině, doplňujeme je dále vlastními kontextuálními poznámkami a přehledem hlavních témat vzešlých z analýzy dat. Deskripci i interpretaci dat doplňujeme vybranými přímými citacemi respondentů a uzavíráme je konceptuálním schématem pro každý typ.

Typ smíšený: pozice mezi světy online a offline

Stark byl prvním respondentem rozhovorů. Pro úvodní interview byl vybrán záměrně, z celé pětičky participantů působí ve svých 17 letech nejvyzráleji, samostatně, kontakt s dospělými i s vrstevníky navazuje poměrně snadno. Vztah mezi respondentem a výzkumníkem je v tomto případě přátelský, s dvouletou historií a znalostí jeho problematické rodinné situace. K diagnostice Aspergerova syndromu došlo u respondenta až ve 12 letech, zároveň s poruchou přizpůsobení, smíšenou úzkostně-depresivní poruchou. Dalším zdravotním omezením je astma. V rámci celého výzkumného procesu a aktivit spojených s pozorováním, focus group a dalších nedošlo v případě Starka k žádnému incidentu, pouze několikrát deklaroval, že je unavený nebo „nemá náladu“. Komunikačně

je z respondentů pro výzkumníka nejméně problematický, udržuje oční kontakt, k otázkám se vyjadřuje napřímo, neztrácí během hovoru pozornost. Přesto se jeví lehce nervózně. Rozhovor probíhá v prostorách univerzity, z chodby místy dolehne hluk.

Deskriptivní rovina analýzy případu

Stark je aktivním uživatelem internetu. V domácím prostředí využívá k připojení k internetu především počítač, přes den je na internetu aktivní prostřednictvím smartphonu, na kterém je podle svého vyjádření prakticky pořád, od chvíle, kdy se ráno probudí. Na počítači jinak stráví maximálně 2-3 hodiny denně, přičemž si tuto dobu reguluje sám.

„Prostě když je škola a když už je deset hodin, vypínám to a jdu spát, protože vím, že bych byl unavený a protivný.“

Internet je pro něj primárně platformou pro komunikaci s kamarády, a to s těmi, které zná z reálného světa, i s těmi pouze virtuálními. Ke komunikaci využívá především aplikace Messenger a Instagram. Motivací pro vstup do online prostředí je potřeba vrstevnického vztahu, sdílení a přátelství. Kvantita a kvalita vztahů v reálném prostředí i na internetu je pro něj stejně důležitá, liší se však v míře a vývoji otevřenosti. V reálném prostředí si důvěru k lidem buduje pozvolněji, k lidem v online prostředí dokáže být dříve otevřenější.

„U těch lidí, co znám, ti to můžou spíš vykecat. Ti cizí lidi na internetu, ti neznají nikoho z mého okolí.“

Kontakt s cizími lidmi v online prostředí filtruje na Instagramu podle fotek, sdílení podobných zájmů, z okruhu hráčů oblíbených her. Uvádí i virtuální roční vztah s dívkou, se kterou se nikdy osobně nepotkal, ale na internetu spolu probírali „úplně všechno“. Partnerský vztah však již měl i s dívkou v reálném světě, kdy pak preferuje spíše reálnou než virtuální komunikaci.

„Při seznamování mi pomáhá, když je to na internetu, ale když už vztah mám, tak to radši mluvím. Třeba když jsem přišel na střední, tak jsem nikoho neznal a neumím za někým jen tak přijít, hele ahoj budeme kamarádi Tak jsem si našel na internetu lidi, kteří chodí na stejnou školu, a tak jsem si rozšiřoval okruh těch lidí.“

Pokud dochází k přerušení kontaktu či nějakému konfliktu na internetu, je to podle něj ze stejného důvodu, jako v reálném světě a obvykle i se stejnými lidmi. Rozdíl však vnímá v průběhu konfliktu a jeho zvládnání.

„Na internetu hádky se spolužákama spíš ignoruju, když je hádka v reálu, tak více vybuchnu, než za těma písmenkama.“

Internet vnímá jako nástroj, který mu komunikaci spíše usnadňuje a zároveň mu pomáhá ve zvládnání stresu, úzkosti, pocitu osamělosti.

„Když mám stres nebo na mě jde depka, tak to si zapnu třeba ty tanky (World of Tanks, pozn. autora), to mě baví kvůli historii... Nebo mám náladu, že chcu ty lajky a srdíčka na fotky, tak to pak všechny přidávám.“

V otázce rizikových aspektů internetu se vnímá jako poučený a opatrný uživatel, vědomě si hlídá zabezpečení počítače, malware při stahování filmů, „divné odkazy a škodlivé stránky“. S kyberšikanou má osobní zkušenost, stal se terčem kyberšikany od spolužáka na školním počítači na střední škole, později byl stejným spolužákem napadán i na sociální síti Instagram, celá záležitost byla nakonec řešena školou s rodiči chlapců.

Téma autismu reflektuje silně jak v reálném, tak v online světě, kde sdílí příspěvky s autistickou tematikou, fotky z akcí s autistickým sdružením. Na internetu se podle svých slov s negativními reakcemi neseťkal.

„Když se mě někdo na autismus zeptá, když vysvětlím, berou mě jako normálního, neměl jsem nějakou špatnou reakci.“

Opačnou zkušenost má ovšem z reálného světa, kde se stal sám terčem, nebo svědkem šikany kvůli autismu. Cítí proto silnou potřebu chránit a bránit mladší děti a „slabší“ autisty. Sociálně se silně identifikuje s autistickou komunitou, stejně tak ale i s přáteli z řad intaktních vrstevníků.

Kontextuální poznámky k analýze

Stark se účastnil všech aktivit v průběhu výzkumného šetření, rád trávil volný čas ve společnosti dalších autistů. V průběhu pozorování se jevil jako nekonfliktní a oblíbený jak u vrstevníků, tak u dospělých, terapeutů, asistentů. Má silný cit pro spravedlnost, ochránářský pud, nesnáší, když se někdo posmívá a ubližuje autistům. Podle slov jeho matky *„je pro něj těžké pochopit rozdíl mezi realitou v životě, jak to je a jak by to mělo být“*.

Podobně jako většina jedinců s PAS těžko zvládá změny, komunikace s cizími lidmi naživo je pro něj obtížnější. Přesto se velmi snaží o zapojení do kolektivu, do společnosti ostatních. Stále osciluje mezi vztahy s intaktními vrstevníky a handicapovanými, a to nejen

s komunitou PAS, ale i tělesně postiženými, jelikož se ve volném čase věnuje trénování a rozhodcovské činnosti v bocci¹⁰. Období společenské aktivity se u něj střídají s obdobím potřeby samoty, kdy se delší dobu nechce stýkat s jinými lidmi. Reakcí na úzkost nebo stres byly dříve epizody sebeпоškozování. Jednou z kompenzačních činností jsou pro něj dnes i aktivity (sociální sítě a hry) na internetu.

Při volbě přezdívky pro výzkumné aktivity nezaváhal a zvolil svou oblíbenou postavu Tonyho Starka, hrdiny komiksové série Iron Man. Obdivuje jeho inteligenci, sebevědomí, odvahu, majetek. Určitou paralelu při diskuzi nachází v tom, že Stark patří jak do světa lidí, tak do světa superhrdinů – avengerů. Také on sám se vnímá v pozici mezi světy zdravých a handicapovaných. Sám respondent při komunikaci na sociálních sítích přezdívku ani avatara nepoužívá. Při hraní her využívá i různých přednastavených avatarů, mění je podle typu hry, nemá k nim speciální vztah.

Témata vzešlá z kódování případu: interpretativní analýza

Hlavní témata se nám v průběhu analýzy vynořovala z otevřeného kódování a skládala v nadřazené kategorie. Kritérium pro volbu kategorie jako kategorie nadřazené bylo dáno jednak její schopností sytit sekundární výzkumné otázky a dále vyjadřovat nad úrovní deskripce zkušenost participantů našeho výzkumu. Příklad shlukování kategorií z otevřeného kódování do kategorií nadřazených uvádíme v Příloze č. 4.

Hlavními kategoriemi pro případ Starka jako reprezentanta smíšeného typu sociální interakce PAS jsme při mapování jeho zkušenosti v online světě definovali následující kategorie:

Multiplikace vztahů

Téma vztahů, potřeby vztahů a vztahování se k jiným lidem (autistům či zdravým vrstevníkům) prostupuje v případě celou výpověď v rámci interview a focus group i kontextuálními poznámkami. Přes představu jedinců s PAS jako vnitřně izolovaných a osamělých bytostí, se zde téma vztahů k lidem a hledání místa ve společnosti ukazuje jako leitmotiv všech aktivit respondenta. Snaha navázat vztah (vrstevnický, partnerský)

---

¹⁰ Alternativa hry pétanque uzpůsobená pro osoby s těžkým tělesným postižením odkázaným na invalidní vozík.

ovšem naráží na nejistotu, úzkosti, vědomí handicapu, v extrémním případě na šikanu. Internet je vnímán jako cesta, jak tyto překážky eliminovat, jak vztahy rozšiřovat a jak prostřednictvím navazování kontaktů online vytvářet i vztahy v reálném světě.

Zvládání konfliktů

S tématem vztahů se prolíná také téma mezilidských konfliktů. Zde se nejsilněji v reálném světě projevuje sociální deficit respondenta, neumí konflikty zvládat, rychle „*vybouchne*“, přechází do záchvatů, dříve epizod sebepoškození. Online komunikace mu pomáhá případné útoky, spory nebo výměnu názorů řešit konstruktivněji, buď je dokáže ignorovat, nebo odpovědět s odstupem. Vnímá tedy asynchronicitu online komunikace jako výhodu a jako nástroj, který mu pomáhá v efektivní mezilidské komunikaci.

Kompenzace stresu, deprese, úzkosti, osamělosti

V rámci popisu aktivit na internetu při kódování vyvstávalo, že Starkovi kromě navazování vztahů a zábavy slouží také jako významná kompenzace stresu, úzkostných myšlenek. Při návalu negativních emocí dokáže pomocí hry na počítači uvolnit napětí a relaxovat. Zvládním pohybu na sociálních sítích zase kompenzuje časté pocity osamělosti.

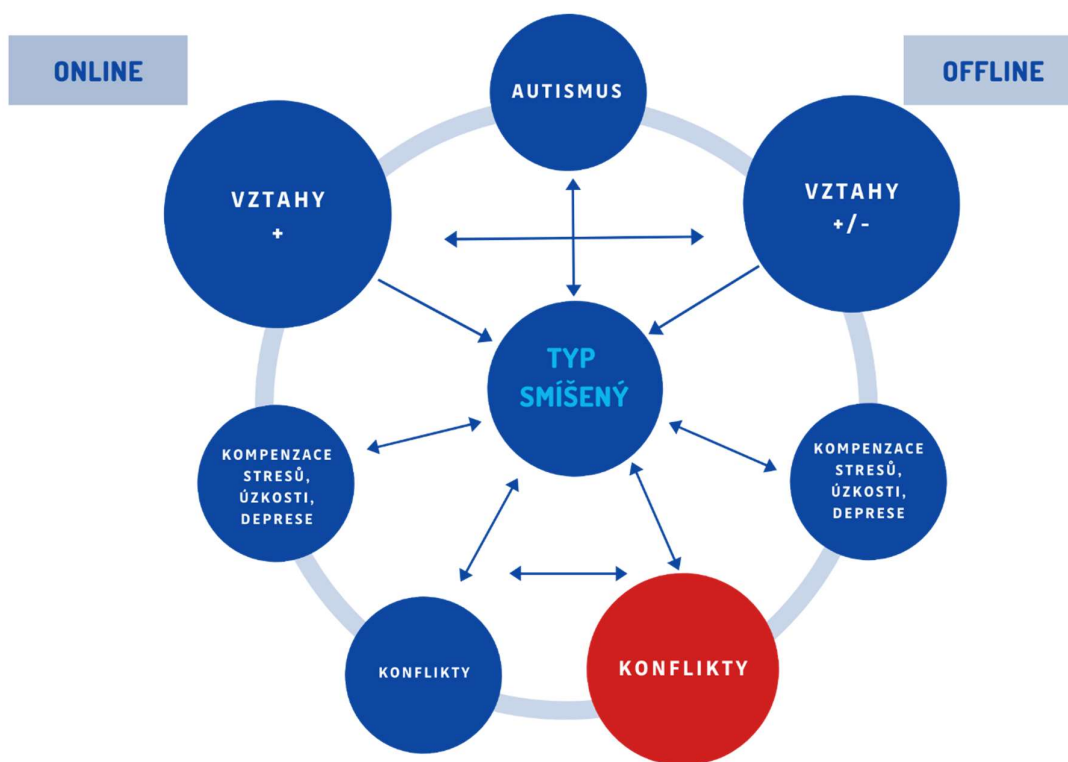
Autismus: obrana jinakosti

Téma autismu je jedním z určujících prvků Starkovy online komunikace. Vzhledem k poměrně pozdní diagnostice PAS je pro něj otázka autismu stále otevřená a významná, dává mu určitou odpověď na vlastní problémy (jinakost, úzkosti, záchvaty), které jej trápily i dříve. Autismus nevnímá jako stigma, spíše označení odlišnosti. Zároveň se nenaučil „být autistou“, cítí se součástí komunity jakoby napůl. Vnímá se jako obránce lidí s postižením, je vždy ochotný pomoci, v rámci skupiny se však extrémně autistickým typům spíše vyhýbá. V online prostoru svou diagnózu neskrývá, je ochoten o ní mluvit, diskutovat, vysvětlovat. Sdílením online příspěvků z aktivit autistické komunity se veřejně přihlašuje k diagnóze, což lze vnímat jako určitou formu virtuálního coming outu.

Identita mezi světy

V kontextu celého pozorování, focus group a interview se vynořovalo téma sebepojetí na hraně mezi intaktním a autistickým. Při procesu hledání pozice v intaktní společnosti se vzhledem k sociálnímu handicapu výrazně přiklání k formě online komunikace, která mu pomáhá navázat a udržet vztahy. V online světě se cítí bezpečně a komfortně, přesto se stále snaží vztahovat k lidem v reálném světě, který pro něj představuje větší zónu rizika a konfliktů.

Schéma 2: Typ smíšený – konceptuální schéma pozice v online a offline světě

V náčrtu konceptuálního schématu se pokoušíme zachytit, jak jsou dle analýzy dat jednotlivé kategorie reflektovány respondentem v online a offline prostředí. Schéma pozice typu smíšeného nám naznačuje, že těžištěm pohybu v online i offline světě jsou vztahy, ve kterých funguje oboustranný přenos vztahů z offline do online prostředí, i naopak. Více komfortní je pro respondenta navazování vztahů v online prostředí, díky disinhibičnímu chování na internetu vnímá vztahy online jako otevřenější a navazované snadněji. Kritickým místem je pro něj řešení konfliktů v offline prostředí, přičemž se může vyskytnout i přenos

konfliktních situací mezi online a offline. Díky asynchronitě komunikace na internetu i omezenému vnímání bez vizualizace komunikačního partnera dokáže konflikty řešit efektivněji. Téma autismu pak prostupuje jeho aktivity i sebevnímání v obou prostředích.

Typ aktivní, ale zvláštní: riziko ve světě online i offline

Sociální typ aktivní, ale zvláštní, je nejčastěji charakterizován sociální dezinhibicí, problematickým chováním, ulpívavou komunikací (Thorová, 2012). Tyto znaky vykazuje také další z respondentů našeho výzkumu, šestnáctiletý Altair. Atypický autismus má diagnostikovaný od 5 let věku, zároveň trpí vrozenou vývojovou vadou, má deformaci nohy, oční vadu, vývojovou dysfázii a další. K vrstevníkům, které zná, je přátelský, k dospělým spíše vyhýbavý. Vztah mezi respondentem a výzkumníkem je přátelský, s tříletou historií, dobrou znalostí rodiny. Při komunikaci je často ulpívavý, místy se zastaví a stereotypně opakuje slova nebo fráze, je patrné, že mluvený projev je pro něj obtížný. Stejně tak ve chvílích stresu, únavy, nervozity nebo přetlaku emocí reaguje motorickými stereotypy, až po uklidnění je schopen pokračovat v hovoru. V průběhu všech sledovaných aktivit byl pozorný, rád se zapojoval do diskuze. Několikrát v průběhu aktivit měl menší epizodu vzteku a slovních konfliktů buď s rodičem, nebo s autistickým vrstevníkem. Rozhovor probíhal v prostorách univerzity po skončení technického programu s tématem 3Dtisku.

Deskriptivní rovina analýzy případu

Altair se k internetu připojuje primárně přes počítač. Používá také smartphone, ale ten využívá jen tehdy, když chce komunikovat s rodinou, když vyhledává informace, případně když se přes den nudí, podívá se na telefonu na video z YouTube. Čas strávený na internetu mu reguluje rodič, dříve docházelo i k regulaci obsahu internetových aktivit, dnes si je vybírá sám.

„Mamka mi říká, kolik hodin denně, večer, když už bych měl spát, abych dodržel spánkovou hygienu...když jsem byl mladší, násilné hry mi regulovala, střílečky. Dneska ani neví, že něco hraju...ale jasně, že když vystřelím někoho ve hře tak nejdu do školy a nesjedu tam někoho nožem.“

Primárním technickým zařízením, které využívá pro vstup do online světa, je počítač, kde se stále věnuje především hraní her.

„Lolko (League of Legends, pozn. autora) je teď moje nejoblíbenější hra, to hraju od roku 2016. Jdu na počítač hlavně kvůli zábavy, že si můžu zahrát s kamarádama, které mám daleko. Třeba jsem v Brně a můžu si zahrát s někým z Varšavy.“

Altair vysvětluje, že přirozenějším jazykem v online prostředí je pro něj angličtina, protože se pohybuje v mezinárodní herní komunitě. Sociální sítě používá spíše zřídka, přestože má zřízeny uživatelské účty na celé řadě z nich.

„Mám Instagram, Facebook, YouTube, založil jsem si i TikTok. Ale pak si vždycky říkám, ježíš, proč jsem si to vůbec zakládal, proč, lituju...ten Facebook třeba je takový, nemám to rád, když si mě někdo přidává a pak nic nepíše, nic mi ten člověk nedává. Jedině kvůli rodiny je to dobrý.“

Vztahy udržuje radši naživo, kontakty s cizími lidmi mimo herní komunitu nemá. V online prostoru se kromě členů herní komunity a rodinných příslušníků potkává nejčastěji s lidmi z autistické komunity, mezi kterými se pohybuje ve volném čase nejvíce i v reálném světě.

„Mám radši, když vidím člověka, jak se chová, můžu lehce poznat, jestli mi lže, online to nepoznám...když mě kontaktuje někdo cizí, tak jakože ignor, ani na spamy, nic neodpovídám, prostě nemám rád na internetu takové ty spamové kraviny.“

Komunikace online mu však vyhovuje v případě, že se jedná o konflikt nebo o řešení nepříjemných věcí.

„Když ve hrách někdo nadává, tak záleží, co tam píšou. Poláci tam píšou samé blbosti, kurva much, nadávky...počtu si to, i když to na mě není mířené...z Poláků a Rusáků si dělám spíš srandu. Mě vytočí, spíš někdo, když je to face to face...když je to na síti, tak na to nereaguju.“

Altair uvádí také příklad, kdy volil online komunikaci místo přímého řešení nepříjemné situace s blízkým člověkem a kdy sdělení za monitorem fungovalo jako obranná zeď.

„To jsem dostal seřvaka od rodičů, co jsem udělal, si pamatuju, mě štválo, že mamka furt s vínem, tak jsem jí to napsal na Facebook...bylo horší říct to, jednodušší bylo napsat to na Facebook.“

Altair se považuje díky hrám za poučeného uživatele. Uvádí, že díky internetu má větší sebevědomí, protože v normálním světě se mimo svou komunitu příliš nepohybuje.

„Internet mě hodně změnil, jsem sebevědomější, někdy to až přeženu. Můžu si tam dělat, co chci, teda jasně, nemůžu si tam koupit heroin.“

Zatímco v reálném světě se spíše drží v bezpečné zóně, tedy v zóně známých míst, věcí a lidí, na internetu inklinuje k rizikovému chování, a to především prozkoumáváním dark webu, tzv. internetového podsvětí¹¹.

„Tak jak jsem se k tomu dostal..no zajímalo mě, co to je, našel jsem návod jak postupovat. Někdy se tam podívám, jako ze zvědavosti na nějaké videa...jasně, že se snažím nedělat věci, kterých bych mohl litovat, a nebo přijít o život...znám kámoše, který se kvůli toho do problému dostal...já vím, jak se tam chovat.“

Své postižení na internetu záměrně nereflektuje, je ale aktivním členem facebookových stránek autistického sdružení. Také v reálném světě se aktivně pohybuje v autistickém prostředí a přenáší tyto vztahy do online prostoru. Opačný směr přenosu vztahů z online do reálného světa zde nenacházíme.

Kontextuální poznámky k analýze

Altair byl aktivním participantem všech výzkumných aktivit. Přes kombinaci PAS s tělesnými handicapy je patrné, že se snaží do společnosti začlenit. Obtížnější mluvený projev, dyslexie a dysgrafie jej v reálném světě výrazně omezují, kdežto v online prostředí se jeho handicap spíše stírá. Při psaní na počítači využívá korekci pravopisu, používáním počítače si dokáže udržet řád i ve studijní agendě. Díky komunikační angličtině se cítí sebevědoměji a svobodněji. V reálném životě také trpí záchvaty agrese a vzteku, byť s věkem a díky pravidelné terapii je jejich četnost nižší.

Ve své komunitě dětí a vrstevníků s PAS má své místo, není konfliktní, zároveň se drží spíše v pozadí. Autismus jako takový pro něj není zásadním tématem, jako například pro Starka. Altair se svou diagnózou vyrůstá, bere ji jako samozřejmost, rodiče navíc patří mezi velmi aktivní a podporující členy rodičovské skupiny v autistickém sdružení. Má mladší (zdravou) sestru, ke které dokáže mít ochranný vztah, jinak se příliš

---

¹¹ Dark web, případně darknet je malou součástí veškerého indexovaného obsahu na internetu. Je považován za jakési „podsvětí“ internetu a je spojován primárně s internetovou kriminalitou, zejména prodejem drog, zbraní, dětské pornografie nebo útoky na internetovou infrastrukturu.

do vrstevnických konfliktů nepouští, nepůsobí průbojně. Pokud však ke konfliktu dojde, neumí emoce zpracovat. Je citlivý na svůj osobní prostor a své osobní věci, zvláště počítač, který si kontroluje a chrání. K online prostoru přistupuje především jako k aréně, kde může kompenzovat některé své handicapy z reálného světa.

Při volbě přezdívky a avatara zvolil svou nejoblíbenější herní postavu, Altaira Ibn-La'Ahada ze hry Assassin's Creed. Altair, člen tajného společenství zabijáků, reprezentuje typ akčního hrdiny s atributy odvahy, sebedisciplíny, cílevědomosti. Signifikantní vlastnosti, osobnost a charisma postavy byly ve výběru participanta stejně důležité, jako fyzické vlastnosti – síla a mrštnost, a v neposlední řadě také vizuál a fyzická krása postavy. Respondentova volba je vztažením se k ideálu, k projekci ideálního já. Při komunikaci na sociálních sítích využívá respondent pouze zkomoleninu vlastního jména a vlastní fotografii.

Témata vzešlá z kódování případu: interpretativní analýza

Hlavními kategoriemi pro případ Altaira jako reprezentanta aktivního, ale zvláštního typu sociální interakce PAS jsme při mapování jeho zkušenosti v online světě definovali následující kategorie:

Kompenzace komunikačního deficitu

Hlavním motivem prolínajícím se rozhovorem i dalšími aktivitami je kompenzace handicapů, která se u respondenta projevuje v offline světě v oblasti komunikace, interakcí s lidmi, učení. Technologie pomáhají respondentovi zvládat dysfunkce v psaní, online interakce zase eliminuje obtíže v mluveném projevu. V projevu psaném i mluveném naráží nejen na těžkosti spojené s dysgrafií, má problémy i s morfologií a syntaxí jazyka. Zvládání základní anglické komunikace v herních situacích je pro něj proto důležitým aspektem komunikačního sebevědomí.

Zvládání konfliktů

Stejně jako v předchozím případě (Stark) respondent Altair reflektuje větší kontrolu emocí a schopnost řešení konfliktu formou online komunikace. Díky herním situacím spojeným poměrně často s nadávkami a vulgaritou anonymních uživatelů se naučil tyto situace

ignorovat a zpracovat je. Přesto přiznává, že v reálném světě si s podobnými situacemi poradit neumí.

Afiliace k riziku

Specifikem Altaira mezi ostatními respondenty rozhovorů je téma vztahu k riziku. Altair v rozhovoru i v průběhu focus group hovoří o tom, že chtěl zjistit, jak to funguje v „zakázané zóně“ internetu, na dark webu. Rád zkouší na internetu nové věci, nové druhy sociálních sítí a podobně. Více než o konkrétní aktivitu však v jeho případě jde o v adolescenci běžnou potřebu experimentovat, zkoumat hranice a limity. Vzhledem k osobní nejistotě prožívané v reálném světě se o vstup do rizika pokouší spíše v online prostředí.

Sebepotvrzení v online světě

Během kódování se v případě Altaira vynořovala témata sebevědomí, sebejistoty, internetu jako místa lepšího sebehodnocení. Je zřejmé, že online prostředí dává Altairovi příležitost o něco pozitivnějšího sebehodnocení, včetně aspektu sociálního srovnávání. Internet mu umožňuje efektivněji a s odstupem řešit konflikty, vyjádřit názor, cítit se nezávislejší. Na druhou stranu vztahy na internetu není schopen budovat, není si mimo herní schémata jistý komunikací s neznámými lidmi, pokud ji nemá propojenou s vizuálním vjemem, nepozná na internetu lež nebo ironii. Přesto, že tedy těžiště jeho pozitivního sebepotvrzení leží v online světě, ani zde není pevně zakotvený. Online prostor je pro Altaira především funkční kompenzační pomůckou, místem experimentů a vlastního sebepotvrzení.

Schéma 3: Typ aktivní, ale zvláštní – konceptuální schéma pozice v online a offline světě

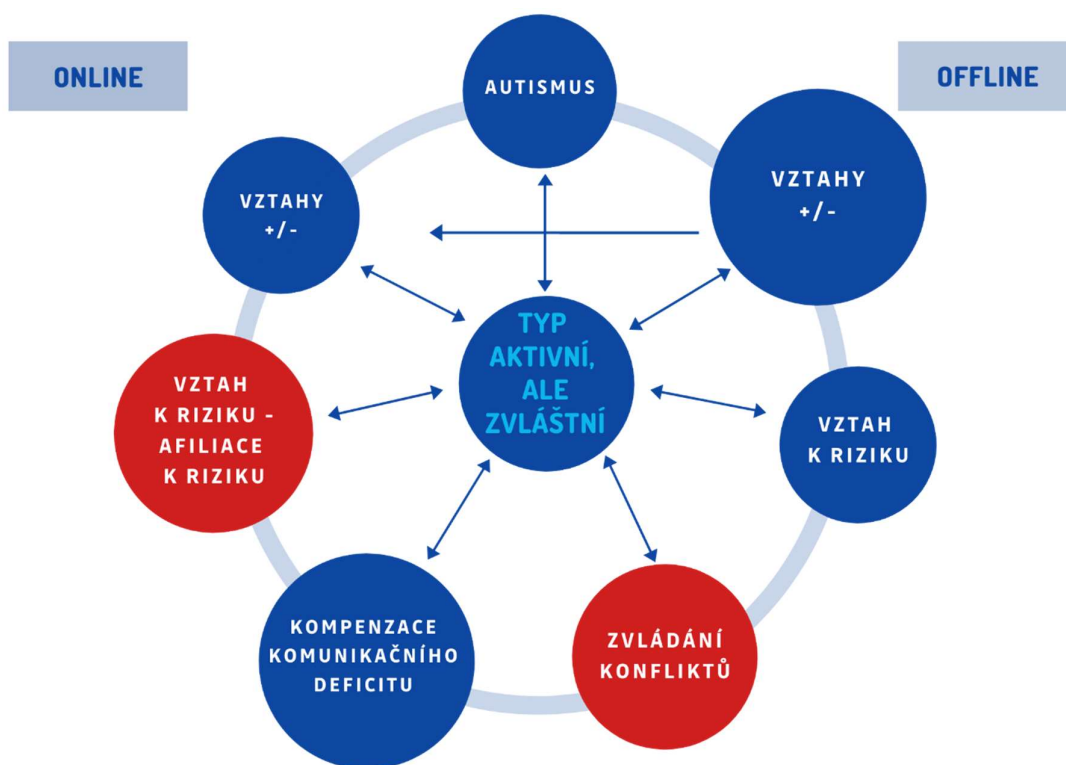

Schéma pozice reprezentanta typu aktivního, ale zvláštního v online a offline světě nám naznačuje, že těžiště v prožívání online světa zde leží v kompenzaci komunikačního deficitu, který jej jinak výrazně omezuje v reálném prostředí. Důležitým aspektem je také možnost tvorby nových vztahů v online prostředí, případně posilování vztahů z reálného prostředí. K přenosu vztahů z online do reálného prostředí zde ovšem nedochází. Rizikovými aspekty jsou vztah k riziku v online prostředí a zvládání konfliktů v reálném prostředí. Téma autismu stejně jako u předchozího respondenta prostupuje aktivity jak v online, tak offline světě.

Typ pasivní: pozice v online světě

Typ pasivní je v literatuře popisován jako hypoaktivní, bez většího zájmu o rozvíjení sociálních vztahů (Thorová, 2016). Na základě pozorování a doporučení terapeuta jsme za zástupce této kategorie vybrali patnáctiletého Yasua. K diagnostice Aspergerova syndromu u něj došlo až po 10. roce života, kdy se prohlubovaly problémy s jeho zapojením do kolektivu vrstevníků. V rámci pozorování a společných aktivit vycházel Yasuo s dospělými dobře, horší byl kontakt

s mladšími autisty. V případě problematického, hlasitého či obtěžujícího chování jiného dítěte reagoval Yasuo podrážděně až agresivně, což vzhledem k Yasuově mohutnější fyzické konstituci znamenalo velkou ostrážitost všech participujících. Některé aktivity také odmítal z důvodu únavy, byl schopen si lehnout na zem a „dospat se“, bez ohledu na ostatní, často odmítal organizované činnosti. Vztah s výzkumníkem zde byl navázán v průběhu několika měsíců výzkumných aktivit. Přes počáteční nezájem se zapojil aktivně do focus group i interview, především díky tématu počítačů a internetu, které je pro něj významnou součástí života. V myšlení a komunikaci je bystrý, diskutuje a snaží se podělit o své zkušenosti.

Deskriptivní rovina analýzy případu

Do online prostoru vstupuje Yasuo častěji prostřednictvím smartphonu, který má podle svých slov „v ruce furt“, ale mnohem radši má počítač. Na telefonu sice sleduje sociální aplikace jako Facebook a Instagram a videa na YouTube, ale jeho hlavním motivem pro vstup na internet jsou počítačové hry. Yasuo je zdatným hráčem multiplayer her, MOBA (Multiplayer Online Battle Arena) a MMORPG (massively multiplayer online role-playing game).

„Doma hraju někdy 4 hodiny i více, ale rodiče mi ten čas omezují, nebo i já sám, když jsem unavený a přijde mi, že už jsem tam fakt dlouho...ted' hraju přes jeden a půl roku Lolko (League of Legends, pozn. autora) asi nejvíc.“

Na internetu se díky multiplayerovým hrám setkává především s lidmi v herní komunitě a podobně jako Altair komunikuje hlavně v angličtině.

„Někteří lidi jsou milí, ale někteří jsou nesnesitelní...toxiky poznám hned, že prudí, já si je vypnu...jo komunikuju v angličtině, to mě neomezuje, já jsem naopak rád, že si to cvičím.“

O konfliktech při hrách na internetu mluví s nadhledem, konflikty v reálném životě, především s vrstevníky, však řeší často problematicky (výbuchy vzteku, fyzický konflikt).

„Když nevidím ten obličej, tak mě to vůbec netrápí, když mi někdo něco píše...než když mi to říká. To jsou úplně jiní lidi na internetu, nedokážu si představit, že by mi to řekl do očí...to je jiné, když se jim zdá, že jsou anonymní.“

Na internetu je v kontaktu s řadou neznámých lidí, ale podle svých slov je opatrný, hodně se o rizicích internetu baví s rodiči doma, ale i ve škole. Zajímá se i o technické zabezpečení počítače. Zájem pramení i z vlastní zkušenosti, kdy již dříve přišel o menší finanční obnos kvůli podvodnému obchodu.

„Kupoval jsem skin v jedné hře...no naletěl jsem, tak si to už hlídám. Taky se snažím nedávat nikam nic o sobě, co by mi pak mohlo ublížit...když třeba někdo chce, ať mu řeknu něco o sobě, tak vypínám.“

Na druhou stranu oceňuje, že se může online setkávat s lidmi z jiných zemí, zajímá se hodně také o přírodu, vesmír.

„Sleduju taky Twitch, baví mě lidi z jiného prostředí, když se baví o jejich kultuře...to se zapojím, řeknu, že jsem z Česka, to je super, baví se o těch kulturách, normálně bych se s nima nepotkal.“

Autismus na internetu neřeší. Má přátele z řad autistů, hraje s nimi i online hry nebo komunikuje na sociálních sítích, ale necítí potřebu o autismu s lidmi na síti mluvit.

„Mám to furt v podvědomí (autismus, pozn. autora), ale že bych to nějak strašně řešil na internetu...vím, že to mám,..kdyby to někdo začal řešit a stálo to za to, tak bych se o tom třeba bavil, ale jinak moc ne.“

V průběhu focus group hrál Yasuo velmi aktivní roli, mezi vrstevníky s PAS působí jako internetový expert. Sám sebe hodnotí jako „napůl experta“.

„Tak neumím všechno naprogramovat, ale jako uživatel jsem dobrý...no nedokážu si představit, že bych neměl internet.“

Na rozdíl od předchozích respondentů si však Yasuo nechodí do online prostoru odreagovat negativní emoce. Na hru je vždy soustředěný a musí být dobře naladěný.

„To by byl teda blbý nápad, jít hrát Lolko našťvaný.“

Kontextuální poznámky k analýze

Aktivita Yasua při zapojení do dílčích činností v rámci pozorování, focus group i interview kolísala. Výraznou roli hrál v průběhu focus group, kde se aktivně zapojoval do diskuze, velmi otevřeně sdílel osobní zkušenosti a bylo patrné, že téma internetu je pro něj významné. Při běžných činnostech a volnočasovém programu však nebyl příliš aktivní, nestál o kontakt s dětmi, které jej obtěžovaly hlasitým a výrazným projevem. Yasuo si drží při komunikaci odstup, působí odtahitě, uzavřeně. Ve skupině si dokáže najít kamaráda, se kterým sdílí společné zájmy – internet, vesmír.

Při volbě přezdívky Yasuo váhal, nakonec zvolil postavu ze své v současnosti nejhranější hry Legends of League. Na rozdíl od předešlých participantů však primárním motivem nebyly vlastnosti, vizuál postavy, charakterová blízkost nebo projekce ideálních vlastností, ale vlastní schopnost postavu ovládat. Postava Yasua z Legends of League má v herní komunitě zvláštní postavení silné, ale z herního pohledu neoblíbené postavy, což dokládá i nespočet vtipných memů, které na účet Yasua kolují internetem. Respondent deklaruje, že Yasuo je kvalitní postava, ale jen kvalitní hráč dokáže využít její potenciál, čímž potvrzuje svou vnímanou silnou pozici v herním online světě. Při komunikaci na sociálních sítích přezdívku nepoužívá, vystupuje pod svým jménem a vlastní nestylizovanou fotografií.

Témata vzešlá z kódování případu: interpretativní analýza

Hlavními kategoriemi pro případ Yasua jako reprezentanta pasivního typu sociální interakce v PAS jsme při mapování jeho zkušenosti v online světě definovali následující kategorie:

Hra

V případě Yasua nám jako stěžejní téma vyvstávala hra, která je určujícím faktorem aktivit respondenta na internetu. Hra v jeho případě není kompenzací nudy, stresu, špatné nálady. Hra má pro něj smysl v hraní samém. Přesto, že o hru v reálném životě nejeví velký zájem, je zapáleným a kvalitním hráčem her na internetu. Jeho naturelu vyhovuje herní dynamika online her, kde je jasně daná struktura, herní hranice, postup a vztahy v rámci hry. Typy her s měřitelnými výsledky a srovnáním mezi hráči vyhovují jeho způsobu uvažování. Dokáže se do hry ponořit, udržet si ve hře dostatečnou motivaci a stav flow, přesto si i díky vlivu a kontrole rodičů dokáže zároveň udržet kontrolu nad časem stráveným online. Dokáže také dobře analyzovat herní postavy a jejich „hratelnost“. I proto je pro něj signifikantní postava Yasua, tedy postavy, kterou většina méně zkušených hráčů takzvaně banuje a rozměr vítězného šampióna Yasuo získává jen v rukou dobrého hráče.

Zvládání konfliktů

Ve velmi podobném modu jako u předešlých respondentů je reflektováno efektivnější zvládání konfliktů v online prostředí. Yasuo sám sebe hodnotí jako jedince špatně

snášejiho konflikty, je si vědom i své fyzické převahy a ví, že v reálném světě je u něj zvládnání konfliktu problematické. Konfliktní situace na internetu dokáže přejít, vyhnout se jim. Jako pozitivní aspekt uvádí, že nevidí obličej osoby v případné konfliktní situaci a neslyší její hlas.

Zakotvení v online světě

Z focus group i interview je patrná Yasuova jistota při pohybu v online světě, kde umí lépe číst pravidla, komunikovat, řešit konflikty, dokonce i převyšovat ostatní svými herními dovednostmi. Naopak v prostoru offline světa ví o svých slabých stránkách a v podvědomí nosí svůj handicap. Tato zátěž se vstupem do online prostředí stírá a představuje pro Yasua prostor nových příležitostí.

Pasivní autismus

Autismus je pro Yasua spíše latentním tématem, které se v interview objevuje v pozadí popisovaných aktivit nebo vztahů. Yasuo svou diagnózu přijal, ví o ní, ale více se o ni příliš nezajímá. V reálném světě se díky zapojení do autistického sdružení pohybuje mezi jedinci se stejným handicapem, stejně tak má ale i intaktní kamarády. V online prostoru pro něj reflexe autismu není podstatná.

Schéma 4: Typ pasivní – konceptuální schéma pozice v online a offline světě

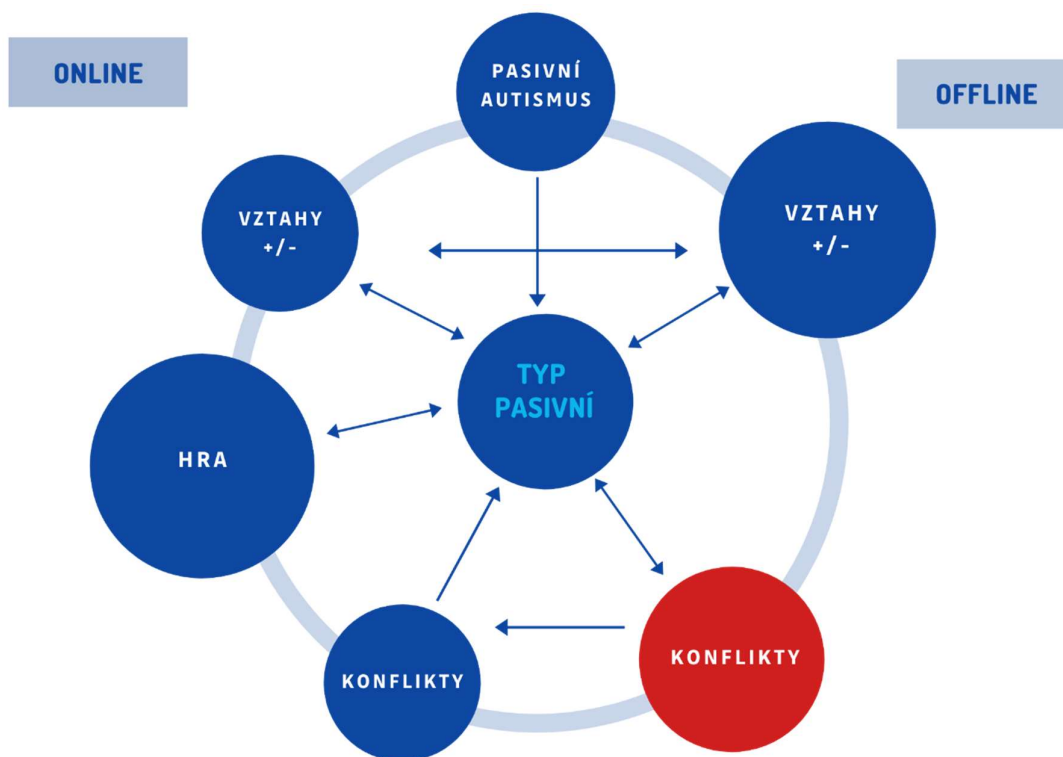

Schéma pozice reprezentanta typu pasivního v online a offline světě má svou ústřední kategorii Hra umístěnu v online světě. Hra je hlavním motivem vstupu do online prostoru, svůj protějšek však v reálném světě nemá. Vztahy jsou v tomto případě navazovány a rozvíjeny online i offline a mohou se přenášet z jednoho prostředí do druhého. Kritickým místem je řešení konfliktů v reálném světě, přičemž konfliktní situace z reálného světa se mohou přenést do online prostředí, kde je respondent umí řešit efektivně. Autismus je prožíván pasivně především v reálném světě, v online světě je reflektován minimálně.

Typ osamělý: pozice mimo světy online i offline

Jako reprezentant typu osamělého, charakterizovaného uzavřeností, otažitostí, bez zájmu o komunikaci, bez očního kontaktu a bez pozornosti vůči ostatním byl vybrán respondent Rubik. Jedná se o 12letého chlapce s Aspergerovým syndromem diagnostikovaným v 5 letech věku. Rubik má přidruženou sluchovou vadu a s tím související logopedické obtíže. Je výrazně nekontaktní, uzavřený ve svém vlastním světě. Jeho největší vášní je řešení početních příkladů a skládání Rubikových kostek. Podle informací od rodičů od malička tihne také k encyklopedickým znalostem

z oblasti historie a fyziky. Vztah mezi Rubikem a výzkumníkem je tvořený dlouhodobě, více než tři roky. Komunikace s Rubikem je obtížná, na každý dotaz se opakovaně doptává. Často se ujišťuje o následujícím programu, postupu, časovém plánu. Potřebuje mít detailní přehled o všech svých věcech. Stále potřebuje mít v ruce kostku jako kompenzační pomůcku. V případě nervozity, úzkosti, ale i jiných emocí si kostku skládá. Rozhovor probíhá na konci týdenního Techcampu, Rubik je dobře naladěný a ochotný si povídat.

Deskriptivní rovina analýzy případu

Do online prostoru Rubik vstupuje primárně a raději přes počítač, mobilní telefon má především na komunikaci s rodiči.

„Nejčastěji si zapnu počítač, ale to jenom, když to dobře stíhám. A občas když ne, tak se připojím k mobilu, ale mám málo mobilní data. A já jsem docela rád. A doma mále hodně silný signál, ale já se neumím přihlásit. Mnohem radši používám počítač a ne mobil.“

Na počítači si občas zahraje hru, přičemž si vybírá graficky jednoduché, logické hry typu tetris či různé hlavolamy. Vedle toho je jeho nejčastější činností vyhledávání a učení se algoritmů na skládání kostek.

„Prostě se snažím, abych tam byl nejlepší, najít tam nějaké taktiky, najít nějaké poučení. Prostě najít způsob, jak to mám dělat a být nejlepší...Já si třeba najdu nějakou stránku, kde jsou ty algoritmy, třeba UKCubeStore, tam jsou dobré algoritmy, napíšu si anglicky, co chci, protože v češtině toho moc nenajdu.“

Dále případně na internetu vyhledává informace z oborů a oblastí svých zájmů. Kontakt s jinými lidmi jej příliš nezajímá ani v reálném světě, ani online.

Považuje se za poučeného a opatrného uživatele, který navštěvuje jen několik oblíbených a bezpečných internetových stránek. Typ možného rizika na internetu pojmenovat neumí, říká, že *„to je taková věc.“* V online prostoru i v reálném světě se pohybuje pouze po známých cestách. Když je vyzván, aby zapátral v paměti po nějaké možné rizikové situaci v online i offline světě, vzpomene si pouze na marginální příhodu se špatně vytočeným telefonním číslem.

„Ne jenom jednou, když jsem sháněl od kamaráda telefonní číslo, tak mi ho řekl špatně a zavolal jsem někomu cizímu. No to bylo..(smích) tam hučel ten člověk...pořád si to pamatuju.“

Kontakt s jinými lidmi jej příliš nezajímá ani v reálném světě, ani online. Nemá účet na žádné ze sociálních sítí, na internetu se velmi sporadicky spojí přes skype pouze s kamarádem ze školy. Jak offline, tak online jsou jeho vztahy velmi omezené. Přesto je patrná určitá potřeba kamarádského vztahu, vazby k vrstevníkovi. Ve škole má kamaráda, se kterým se navštěvuje o přestávkách a příležitostně ve volném čase, jak online, tak offline.

„No já mám kamaráda. Ale on je prostě...někdy lítáme jak blázni (cvaká kostkou, smích, pozn. autora). Někdy se domluvíme...prostě na osobním setkání se domluvíme, kdy bude ten skype a tak se potkáme.“

Autismus nijak cíleně ani v reálném životě, ani online nereflektuje. Díky rodičům se pohybuje v komunitě dětí s PAS a tráví s nimi některé mimoškolní aktivity, chodí také do specializované ZŠ. Přesto nemá potřebu jakkoliv handicap komentovat, vnímá jej jako svoji součást.

Kontextuální poznámky k analýze

Rubik je reprezentant osamělého typu sociální interakce v PAS, která je charakterizována odmítáním fyzického i sociálního kontaktu, vyhýbáním se očnímu kontaktu, uzavřeností, specifickými zájmy a rituály. Rubik se účastnil všech výzkumných aktivit, jeho zapojení do aktivit se však v mnoha momentech odehrávalo v rovině „byl přítomen“. Primárním zájmem jsou vždy jeho osobní věci, které musí mít pod dohledem a systematizované. Je schopen si během krátkého času opakovaně vybalit, zkontrolovat a zabalit svůj batůžek. Důležité je pro něj mít na dosah své skládací kostky, kterými se ve stavu napětí odreaguje. Pokud jej téma zaujme, je schopný se aktivně zapojit. Neumí však dodržet běžnou normu kladení otázek a odpovědí, své otázky klade důrazně, často bez ohledu na kontext a situaci. V některých ohledech běžného denního režimu je velmi rigidní, zvláště co se týče stravy, kdy jí pouze pár vybraných oblíbených potravin. Jeho hlavním zájmem jsou strukturované početní úlohy a skládání kostek podle předepsaných algoritmů. Tyto činnosti mu slouží zároveň jako relaxace. Dále má díky své dobré paměti poměrně rozsáhlé, encyklopedické znalosti z oblasti fyziky, geologie apod. Počítače a internet jej příliš nezajímají, bere je jen jako prostředek pro získání informací a přístup ke svým zájmům, případně jako platformu pro několik vybraných, oblíbených her. V průběhu všech kontaktů s respondentem bylo přesto patrné, že mu některé aktivity dělají radost a vzbuzují u něj emoce, což projevuje

zrychlenou motorikou, aktivitou a pobíháním. Má také radost, pokud někomu může vysvětlit systém skládání kostek, nebo některé ze svých matematických postupů.

Volba přezdívky proběhla na popud výzkumníka a bez většího přispění respondenta. Maďarský vynálezce kostek Ernő Rubik je jednou z osobností, které respondent oceňuje. Své vlastnosti a charakteristiky při volbě příliš nereflektuje, stejně jako vztahy k ostatním lidem. Sám respondent žádné přezdívky ani avatary na internetu nepoužívá, v diskuzi vyplývá, že se nad možností virtuální identity nikdy nezamýšlel.

Témata vzešlá z kódování případu: interpretativní analýza

Hlavními kategoriemi pro případ Rubika jako reprezentanta osamělého typu sociální interakce PAS jsme při mapování jeho zkušenosti v online světě definovali následující kategorie:

Zájmy: algoritmy, struktura

Hlavním motivem vstupu do online světa je pro Rubika vyhledávání informací o věcech jeho zájmu. Internet je pro něj tedy nástrojem, jak zájmy rozvíjet a prohlubovat, ne místem nových aktivit a vztahů. Jedním z klíčových prvků autismu je nefunkční pojetí hry či volného času související s nedostatečnou představivostí, fantazijním a společenským aspektem her. Místo hry mohou děti i dospívající s autismem trávit množství času monotónními, místy samoúčelnými aktivitami. U Rubika je takovou aktivitou například počítání příkladů s navyšujícími se číselnými řadami. V online světě pak inklinuje k podobným typům mechanických her, jako například tetris, které mu pomáhají redukovat stres.

Podpora kompenzačních mechanismů

Hraní konkrétních her (tetris) či učení se algoritmům pro Rubika znamenají také relaxaci. V nastavené struktuře a stereotypním opakování nachází pocit bezpečí, ale zároveň pocit radosti až euforie, pokud se mu například povede složit na počítači obtížný hlavolam, nebo odehrát hru, ve které „je dobrý“.

Rigidní způsob užívání internetu

Jako prostupující téma se v případě Rubika objevovala rigidita – v chování, v zájmech i při pohybu v prostoru, a to jak offline, tak online. Tak jako Rubik preferuje pohyb po známých trasách, obklopen věcmi, které zná v reálném světě, potřebuje podobný pocit jistoty také v online prostoru.

Schéma 5: Typ osamělý – konceptuální schéma pozice v online a offline světě

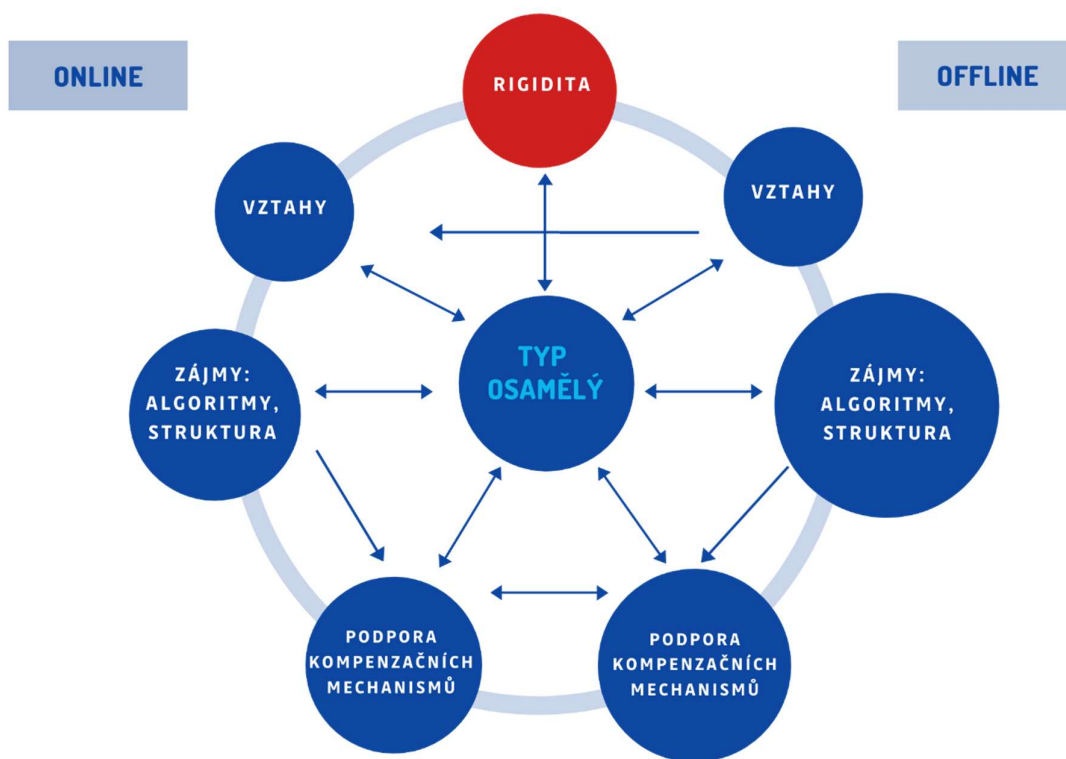

Schéma pozice reprezentanta typu osamělého v online a offline světě má ústřední kategorii Zájmy: algoritmy, struktura umístěnu jak v reálném, tak v online světě. V reálném světě se svým zájmům věnuje více, online prostředí plní v této oblasti spíše podpůrnou roli. V obou případech realizace zájmů plní také kompenzační roli. Vztahy jsou v případě respondenta rozvíjeny velmi okrajově, pokud jsou realizovány, tak v reálném světě, s příležitostným přesahem do online prostředí. Zastřešující kategorií pro pohyb v reálném i online světě je rigidita a lpění na pevných, neměnných pravidlech, neschopnost vystoupit mimo známou mapu v jakémkoliv prostředí.

Typ formální: nahléd nad světy online a offline

Reprezentantem sociálního typu formálního, který je charakteristický pro osoby s nadprůměrným IQ a dobrými komunikačními schopnostmi, je Billie, 17letá dívka s diagnózou atypický autismus, ADHD a vývojová dysfázie. Billie navštěvuje střední školu pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, kde se věnuje oboru Informační technologie. Podle slov její matky je pro Billie nejtěžší zapojit se do jakéhokoli kolektivu a rozpoznat u druhých emoce. Billie je jedinou dívkou, která se výzkumných aktivit účastnila. Byla přítomna všem plánovaným činnostem, aktivně vystupovala ve focus group, ve chvílích volna se však do interakcí s vrstevníky ani dospělými nezapojovala. Většinu času, který nebyl organizovaný, strávila o samotě při poslechu hudby se sluchátky na uších. Při rozhovoru působí její projev nepřírozně, mluví velmi pomalu, pečlivě artikuluje, dlouho hledá přiléhavá slova, ubezpečuje se, jestli chápe otázku. Při kontaktu s neznámými lidmi je velmi opatrná a vyhybavá. Pokud ji nějaká aktivita zaujme, ponoří se do ní a nevrší si reakcí okolí. Pokud je v průběhu aktivit na něco dotázána, odpovídá soustředěně, často až s netaktní upřímností. Rozhovor probíhal po týdenním Techcampu, kde se podařilo s Billie navázat bližší kontakt.

Deskriptivní rovina analýzy případu

Billie na rozdíl od ostatních respondentů preferuje používání smartphonu oproti počítači, což je dáno jeho větší flexibilitou.

„Na počítač skoro nechodím, používám mobil. Ráno vstanu, pokud mám čas, většinou ano, tak zajdu na youtube poslouchám písničky...a pak normálně jak jdu do školy, tak telefon nebo mp3 a poslouchám.“

Hudba je pro Billie podle jejích slov jednou z nejdůležitějších věcí v životě. Při poslechu se koncentruje a dokáže si hudbu i vizualizovat (jak je barevná, v jakých odstínech). Hudba poslouchaná či stažená z internetu ji provází v průběhu celého dne, hodně času věnuje také vyhledávání skladeb, které ji osloví.

„Já jsem taková různorodá...hledám trendy, na YouTube, třeba i v televizi...pak tak 3 až 5 dnů poslouchám jednu písničku..pak hledám další.“

Vrstevnické vztahy nejsou pro Billie podle jejích slov nijak důležité. Používá sice aplikace Facebook a Messenger, ale spíše příležitostně. Žádné počítačové hry nehraje.

„Mám Facebook, tam chodím taky, ale ten mě zas tak moc nezajímá, někdy tam napíšu komentář, ale že bych si ta s někým psala, to ne.“

Kontakt s cizími lidmi Billie nijak nevyhledává, ani názory ostatních ji příliš nezajímají. Příležitostně publikuje na aplikaci Wattpad své povídky, ale dělá to „jen pro sebe, pro zábavu“.

„Píšu mi tam komentý, ale já jsem se zatím nedívala, já to dělám, že to chci vytvořit, není důležité, co tam kdo píše.“

Přesto, že se o názory ostatních nezajímá, ve škole se jí někdy stane, že ji někdo naštvě a cítí se smutně.

„Snažím se to nějak překousnout...na internetu se mi to nestává...něco špatného mi můžou říct kdykoliv, ale osobně mi to vadí více.“

V otázce rizik na internetu se považuje za opatrnou, vyhýbá se všem náznakům rizika, v této oblasti na ni také dohlíží její rodina – matka a dva starší bratři.

„Občas se na zdi objevují ne přímo hezké obrázky, tak to prostě nějak přejdu...když najedu na stránku, že není zabezpečená, tak z ní prostě odejdu...zabezpečení, antiviry, někdy mi to napíše, že to končí, tak to řeknu sourozencům, ať s tím něco udělají.“

O svou diagnózu se zajímá, ale nijak ji v online prostředí nereflektuje, nemá potřebu se o autismu bavit. Je si vědomá své odlišnosti, ale ve škole se potkává s řadou dětí se širokou škálou postižení, nepřipadá si tedy nijak výjimečná či vyčleněná.

Podle svých slov si nedokáže svůj život bez internetu představit, protože by to byl život bez hudby. Internet je pro ni tedy prostředníkem, nástrojem, který jí pomáhá při realizaci jejích zájmů v reálném světě.

Kontextuální poznámky k analýze

Billie je podobně jako respondent Rubik typem jedince s PAS, který se zřetelně projevuje v oblasti deficitní sociální interakce. Na rozdíl od Rubika však nejde o mentální uzavřenost do svého vlastního světa nepochopitelného pro okolí, ale o jakousi vědomou sociální a emoční izolaci. Billie je vysoká dívka, která na první pohled zaujme pomalými, rozvážnými pohyby, minimální mimikou a velmi úspornou neverbální komunikací.

Kontakt s lidmi si řídí ze svého nadhledu, necítí potřebu zpětné vazby či reakcí ostatních. Dokáže ostatní vrstevníky vnímat, účastní se společenských aktivit, jako jsou například taneční. Partnerské vztahy a sexualita ji však zatím nezajímají,

je ponořená do svých zálib a svého světa. Své každodenní potřeby a starosti řeší primárně s rodinou, matkou a bratry, kteří nad ní drží ochrannou ruku. Podle slov matky má Billie problémy s navázáním jakéhokoliv vztahu, jinak je ale přístupná radám a doporučením, ráda se učí i chodí do školy.

Při volbě přezdívky bylo zřejmé, že se bude vztahovat k hudbě. Billie si ráda vyhledává aktuální hudební trendy, populární interprety, a pokud ji některá skladba osloví, je schopná ji poslouchat nepřetržitě několik dní. Aktuálně poslouchanou zpěvačkou byla Billie Eilish, mezi teenagery velmi populární sedmnáctiletá interpretka, trpící Tourettovým syndromem. V mnoha ohledech se respondentka se zpěvačkou identifikuje, i z vnějšího pohledu jsou patrné podobné rysy, jako určitá křehkost skrytá za nepřístupným vnějším vystupováním, pevný vztah k rodině, potřeba sebevyjádření bez výrazného zájmu o zpětnou vazbu.

Témata vzešlá z kódování případu: interpretativní analýza

Hlavními kategoriemi pro případ Billie jako reprezentantky formálního typu sociální interakce PAS jsme při mapování její zkušenosti v online světě definovali následující kategorie:

Zájmy: hudba, psaní

Podobně jako u Rubika je pro Billie hlavní motivací pro vstup do online světa její zájem v reálném světě, tedy hudba, případně psaní. Internet je prostředkem, jak zájmy rozvíjet a prohlubovat. Charakteristické pro její vnímání internetu je používání aplikace Wattpad, kde příležitostně napíše text, povídku. Celosvětově používaná platforma pro publikaci textů slouží autorům s ambicí najít čtenáře svých textů, získat zpětnou vazbu. Billie však kladná ani záporná reakce ostatních nezajímá.

Podpora kompenzačních mechanismů

Poslech hudby je pro Billie nejen otázkou zájmu, ale má také významný relaxační aspekt. Při společných aktivitách s ostatními vrstevníky bylo zřejmé, že je v soustředěném napětí, ve chvílích neorganizovaného volna si vždy nasadila sluchátka a bylo na ní patrné i fyzické uvolnění.

Vědomá izolace

Kategorie, která prostupovala celkovou výpovědí i aktivitami Billie, je vědomá izolace, tedy mechanismus, kterým se Billie vymezuje či chrání v interakci s jinými lidmi. Nasazením sluchátek se vědomě uzavírá ve své bublině a nedává příležitost ke kontaktu. Podobně si chrání svůj osobní prostor, je citlivá na vstup do osobní zóny. V online prostoru také spíše ignoruje aktivitu ostatních, pokud přidá komentář na sociálních sítích nebo publikuje text, nevšímá si reakcí jiných uživatelů. Přestože je technicky i počítačově poměrně zdatná, omezuje svou činnost na internetu na pár vybraných aktivit, při kterých je její interakce s ostatními eliminovaná na minimum. Při náznaku rizika nebo vizuálně nepříjemného vjemu online prostor opouští.

Schéma 6: Typ formální – konceptuální schéma pozice v online a offline světě

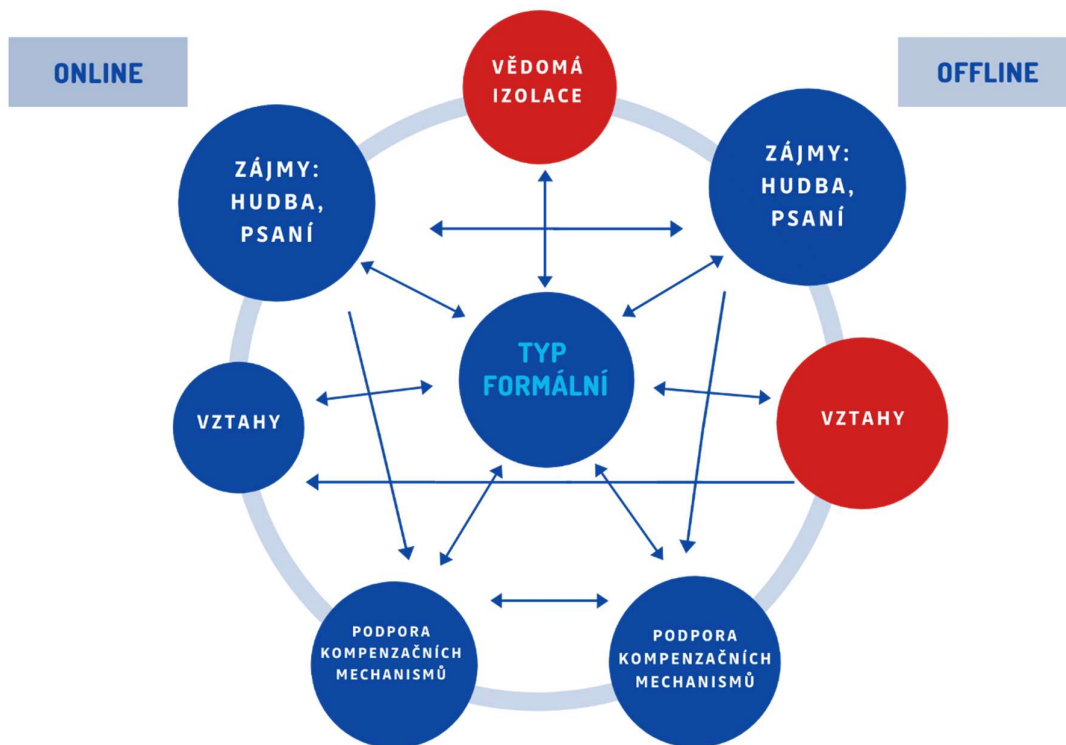

Schéma pozice reprezentantky typu formálního v online a offline světě má stejně jako u předchozího typu svou stěžejní kategorii Zájmy: hudba, psaní umístěnu jak v reálném, tak online světě. V tomto případě je však zájem realizovaný rovnoměrně jak v online, tak v offline prostředí. V obou případech realizace zájmů plní také kompenzační roli.

Kritickou oblastí jsou vztahy žité spíše v reálném světě. V online prostředí jsou vztahy reflektovány minimálně, jejich zvládnutí je ale v online prostředí pro respondentku komfortnější. Zastřešující kategorií prostupující fungování respondentky je Vědomá izolace, strategie, díky níž si respondentka chrání svůj osobní a sociální prostor.

10.2 Tematická analýza vyvinutá nad případy

V průběhu kódování datového materiálu jsme v každé výpovědi provedli proces otevřeného kódování, který jsme doplnili poznámkami z pozorování a focus group. Text byl kódováním rozdělen na jednotky s kódy a v průběhu byl vytvářen seznam kódů následně tříděných do kategorií. Hlavní kategorie byly vyvinuty pro každý ze sledovaných případů. Poté jsme hledali napříč případy kategorie spojující. Tyto kategorie nám tvoří jednu osu výsledné tabulky, druhá je tvořena jednotlivými případy, reprezentanty typu sociální interakce v PAS. Pole tabulky nám pak dávají informaci, jakým způsobem jednotlivé případy danou kategorii naplňují.

Hlavní kategorie, které byly reflektovány napříč všemi případy, jsme označili jako Motivace vstupu do online světa, Způsoby užití internetu, Komunikační role internetu, Kompenzační funkce aktivit na internetu, Vztah uživatele k online riziku, Reflexe autismu. Poslední kategorie, nazvaná Sociální identita v online a offline světě, nebyla reflektována respondenty přímo, ale vyvstávala v průběhu analýzy a interpretace dat a vyjadřovala, jakým způsobem je respondent osobně, a především sociálně ukotven v reálném a online světě.

Tab. 7: Tematická analýza vyvinutá nad případy

Kategorie/ Typ	Typ smíšený	Typ aktivní, ale zvláštní	Typ pasivní	Typ osamělý	Typ formální
Motivace vstupu do online světa	Multiplikace vztahů	Snaha někam patřit	Hra	Zájmy	Zájmy
Způsoby užití internetu	Sociální síť, příležitostné hraní, stahování filmů	Hraní, příležitostně sociální síť, vyhledávání informací	Extenzivní hraní, vyhledávání informací	Vyhledávání informací, příležitostné hraní	Vyhledávání informací, stahování hudby
Komunikační role internetu	Pomáhá zvládat konflikty a usnadňuje seznamování, vztahy	Pomáhá v navazování vztahů a sdělení pocitů	Pomáhá zvládat konflikty	Komunikace mimo školu	Sebevyjádření
Kompenzační funkce aktivit na internetu	Uklidnění stres, depresivní nálada	Sebevědomí, školní úspěšnost	Sebevědomí	Prostředník ke kompenzační aktivitě, která se odehrává častěji v reálném světě	Prostředník ke kompenzační aktivitě, která se však odehrává v reálném světě
Vztah uživatele k online riziku	Poučený uživatel – networker	Afiliace k riziku – experimentátor	Poučený uživatel – expert	Uživatel v bezpečné zóně – pohyb po známé mapě	Uživatel v bezpečné zóně – vědomá izolace
Reflexe autismu	Aktivní člen skupin nebo návštěvník stránek autistické komunity	Aktivní člen skupin nebo návštěvník stránek autistické komunity	Pasivní člen skupin nebo návštěvník stránek autistické komunity	X	Pasivní člen skupin nebo návštěvník stránek autistické komunity
Sociální identita ve vztahu k online a offline světu	Rovnocenná sociální identita mezi online a offline světem	Snaha o začlenění do online světa: pozice hledání identity	Zakotvení sociální identity v online světě: pozice insidera	Uzavřená identita mimo online i offline svět	Izolovaná identita v online i offline světě

10.3 Odpovědi na sekundární výzkumné otázky

Po celkové analýze dat jsme se z úrovní deskripce a analýzy, které nám pomohly identifikovat podstatné kategorie u jednotlivých typů a vztahy mezi nimi, posunuli k úrovni interpretace. Při interpretaci se ptáme po významu a kontextech výpovědí, přičemž hledáme odpovědi na sekundární výzkumné otázky.

Jak vnímají adolescenti s PAS z vlastní zkušenosti příležitosti internetu?

Napříč sledovanými případy se nám v souladu s teorií shodně objevovala výhoda online komunikace pro jedince s PAS, spojená s lepším porozuměním a sebekontrolou při sociální interakci, dále snadný přístup k osobním zájmům a internet jako zdroj vyšší sebedůvěry nebo seberealizace. V souladu s variabilitou jednotlivých typů sociální interakce v PAS pak internet poskytuje kompenzaci jazykových a sociálních deficitů a navození relaxace. V případě typu smíšeného, aktivního a pasivního slouží internet k rozšiřování sociálních vztahů, udržování vztahů z offline prostředí a v neposlední řadě jako plnohodnotná platforma sociální identity. Typ osamělý a formální internet využívají primárně k nesociálním aktivitám, tedy vyhledávání informací a zdrojů.

Jak vnímají adolescenti s PAS z vlastní zkušenosti rizika internetu?

Skupina participantů, se kterými jsme pracovali jak v rámci focus group, tak interview, aktivně reflektovala možnosti rizika při pohybu v online prostředí. Všichni se napříč případy označovali za opatrné a poučené uživatele internetu. Sklon jedinců s PAS ke spíše stereotypním až velmi rigidním vzorcům fungování se projevil i v online prostředí, kde si respondenti podobně jako v reálném prostředí udržují stálé zvyklosti a pravidla. Přesto jsme napříč případy identifikovali typové nuance ve vztahu k online riziku (viz Tab. 7).

Typ smíšený, který jsme v souvislosti s online rizikem označili jako networkera, nejvíce inklinoval k rizikovému navazování vztahů s cizími lidmi na internetu. Online prostředí pro něj znamená možnost expanze v oblasti vztahů – partnerských nebo vrstevnických. Také pouze tento reprezentant typu smíšeného deklaroval osobní zkušenost s kyberšikanou.

Typ aktivní, ale zvláštní jsme ve vztahu k online riziku označili jako experimentátora. Nejistota v sociálních normách a potřeba zkoušení hranic a limitů se u něj projevuje experimentováním se vstupem do „zakázaných oblastí“ internetu, jako je například dark web.

Typ pasivní, který jsme ve vztahu k riziku označili jako experta, má ze všech participantů nejbližší k riziku extenzivního, závislostního hraní. Nedostatečná schopnost běžné fantazijní a sociální hry v reálném prostředí je kompenzována v online hrách, které mu vyhovují strukturovaným dějem a definovanými vztahy.

Nejmenší kontakt s online rizikem deklarovali reprezentanti typu osamělého a formálního, kteří se vyznačují nejvyšší mírou stereotypního chování a potřeby jasných pravidel. Užívání internetu je v jejich případě okrajové a s plným respektem vůči instrukcím daným obvykle rodiči či jinými dospělými.

Ve všech námi dokumentovaných případech se však otázka online nebezpečí projevovala spíše latentně, participanti výzkumu si byli daných rizik vědomi a také rodiče vyjadřovali aktivní zájem a kontrolu nad jejich pohybem na internetu.

Jaké jsou rozdíly ve zkušenostech a prožívání online světa v souvislosti s odlišnými typy sociálního chování u PAS?

Zjištění rozdílných strategií používání internetu v souvislosti s typy sociální interakce v PAS bylo v našem provedeném výzkumu klíčové. Zřetelně při srovnání průřezových kategorií napříč případy vystoupily rozdílné motivace, způsoby pohybu v online prostředí, komunikační a kompenzační role internetu, vztah k online riziku i reflexe vlastního handicapu v online prostředí.

Poměrně výrazně se v souladu s typem sociální interakce v PAS projevila různorodost motivace vstupu do online prostředí. Zatímco pro typ smíšený je při vstupu do online prostředí primární možnost navázání či udržování vrstevnických a partnerských vztahů a dokáže o této motivaci otevřeně hovořit, ostatní typy si ve vztahové oblasti počínají neobratně, a přestože o sociální kontakt v různé míře stojí, naplňují jej jinými aktivitami než přímou komunikací.

Pro typ aktivní, ale zvláštní je pohyb v online prostoru jedinečným zdrojem budování sebedůvěry a autonomie, dále místem, ve kterém může zakoušet jednak pocit začlenění do vrstevnické skupiny a v neposlední řadě experimentování a objevování spojené s věkem adolescence.

Pro typ pasivní je online prostředí podobně místem zdroje sebedůvěry, kde může na rozdíl od reálného světa naplnit potřebu kolektivní hry běžné pro věk adolescence.

Osamělý a formální typ se sociální interakci na internetu spíše vyhýbají, i pro ně je ale online prostředí důležitou oblastí, kde lze posílit autonomní zájmy, realizované také v reálném prostředí a objevovat svět bez nutnosti pro ně znejišťujícího sociálního kontaktu.

Odlišnosti mezi jednotlivými typy sociální interakce v PAS ve vztahu k online riziku jsme popsali v předchozí výzkumné otázce. Největší shoda napříč případy se pak projevila v komunikační a kompenzační roli internetu (viz dále).

V čem se projevují komunikační odlišnosti adolescentů s PAS při používání internetu?

V oblasti online komunikace se napříč případy objevovaly výrazně shodné prvky, a to i přes rozdílné komunikační schopnosti jednotlivých participantů. Přesto, že se v našem souboru vyskytovali dva jedinci se zřetelným řečovým deficitem a obtížemi v mluvné expresi, všichni participanté vnímali jako problém spíše porozumění vyjádření druhých, tedy pragmatickou rovinu komunikace. Komunikaci v reálném světě vnímají obvykle jako chaotickou, často nejsou schopni volit adekvátní recipocitu v komunikačním procesu a používat či chápat neverbální prvky. Elektronická komunikace respondentům vyhovuje především asynchronitou. Kromě reprezentanta typu smíšeného se ostatní respondenti v reálném světě vyhýbají přímé komunikaci, jako nekomfortní vnímají tlak na okamžitou reakci. Text psaný na počítači stírá také deficity typu dysgrafie, pomáhá jim vizualizovat si strukturu komunikace.

Nejsilnější shoda ve výhodách online komunikace mezi respondenty panovala v aspektu omezených audiovizuálních vjemů v případě konfliktu nebo sdělování nepříjemných či intimních pocitů. Především absence vizuálního vjemu osoby, se kterou vedou spor, pomáhá jedincům s PAS efektivně zvládnout konflikt, udržet si odstup a snížit frustraci. V případě dlouhodobějších konfliktů či obtěžující komunikace oceňují a využívají možnost blokování problematického účastníka komunikace. Stejně tak sdělování pocitů je z jejich pohledu jednodušší psanou formou. Nevýhodu ve smyslu absence vizuálního vjemu pro odhad záměrů komunikačního partnera uvedl jen reprezentant typu aktivního, ale zvláštního.

V čem se projevuje sociální deficit adolescentů s PAS při používání internetu?

Zajímalo nás primárně, zda jsou online sociální vazby adolescentů s PAS odlišné od reálných, jakým způsobem jsou schopni reagovat na interakce v online prostoru a zda nějakým způsobem reflektují svůj handicap v online prostoru.

Napříč sociálními typy se v různé míře projevil disinhibiční efekt online komunikace. I v této otázce se však projeví rozdíly napříč jednotlivými typy sociální interakce v PAS.

Nejvýrazněji se disinhibiční efekt projevuje u typu smíšeného. Respondent disponuje ze všech zúčastněných nejširší offline vztahovou sítí, přesto je pro něj příjemnější navazování i udržování online vztahů, kde na rozdíl od reálného prostředí nemá problém otevřené a důvěrné komunikace. Online prostředí s výhodou asynchronní komunikace mu umožňuje také vylepšovat kvalitu offline vztahů.

Typ aktivní, ale zvláštní i typ pasivní využívají ze všech typů nejsilněji online prostředí ke kompenzaci svých deficitních sociálních dovedností v reálném světě. Navazování kontaktů v jejich případě probíhá primárně online. Jde především o typy kontaktů, se kterými mohou sdílet společné zájmy. Nejčastěji se v případě našich respondentů jedná o online herní komunitu. Díky společnému zájmu v herní komunitě je pro ně výrazně snazší navázání i udržování online hovoru, kdy je téma komunikace předem nastoleno. V této rovině komunikace ovšem nedochází k prohlubování vztahů a intimity, ani k přenosu vztahů do offline prostředí.

V případě typu osamělého a formálního se sociální deficit projevuje nejzřetelněji. Jedná se o výrazně uzavřené jedince, kteří nemají rozvinuté offline vztahy, ani zájem o budování online vztahů, trvale se izolují a tím prohlubují deficit v sociálních dovednostech.

Reflexe vlastního handicapu v online prostředí se také liší napříč případy. Výrazně zpřítomněna je u typu smíšeného, který autismus jako součást své osobnosti přijímá a zveřejňuje jak v offline, tak online světě. Aktivně vyhledává informace o diagnóze a zapojuje se do diskuzí o handicapu, interně i externě se identifikuje s diagnózou.

Typ aktivní, ale zvláštní také otevřeně handicap v online prostoru odkrývá. V reálném světě pochází většina jeho přátel z prostředí autistické komunity, což se odráží i v online prostředí strukturou jeho kontaktů a sdílenými příspěvky na sociálních sítích. Při navazování nových kontaktů v online světě však aktivně svůj handicap nezveřejňuje a necítí potřebu, aby byl na síti identifikovatelný jako člověk s autismem.

Typ pasivní svůj handicap v online prostředí vědomě nereflektuje, pohybuje se v online prostoru sebejistě a necítí potřebu zveřejňovat v tomto prostředí informace, které by jej mohly určitým způsobem stigmatizovat.

Typy osamělý a formální informace o handicapu v online prostředí nesdílejí. Svým zvláštním způsobem (ne)komunikace, nereagování na komentáře a na interakci ostatních však handicap přímo prezentují.

Jak adolescenti s PAS reflektují, případně spoluutváří svou sociální identitu na internetu?

Reflexe sociální identity participantů výzkumu ve vztahu k online prostředí postupovala všemi výzkumnými aktivitami. Sami participanté na ni nebyli v průběhu interview přímo tázáni, odpověď na otázku jsme hledali v průběhu analýzy a interpretace veškerého datového materiálu. Zajímalo nás, zda a jak adolescenti s PAS reflektují a sebepotvrzují své místo ve vrstevnické skupině v online prostředí, zda v procesu tvorby sociální identity v online prostoru hraje nějakou roli jejich handicap a členství v autistické komunitě. I v odpovědích na tuto otázku se ukazuje diferenciací v souvislosti s konkrétním typem sociální interakce v PAS.

Typ smíšený se v online prostředí včleňuje do sociálních interakcí bez zřetelných obtíží, stejně jako v reálném světě. Přesto, že se v komunikaci cítí komfortněji online, vnímá potřebu udržovat a rozvíjet také offline vrstevnické vztahy. U tohoto typu se silně projevovala otázka identifikace s autistickou komunitou, a to jak v reálném světě, tak online. Tento typ jsme charakterizovali postavením mezi světy online a offline.

Typ aktivní, ale zvláštní, s problematickou sociální identitou v reálném světě, ve kterém mimo okruh přátel z autistické komunity neumí navazovat funkční vztahy, nachází v online prostředí možnost navazovat nové vztahy a vystoupit z deficitního postavení v reálném světě. Svou nejistotu v komunikaci a ve vztazích si však přenáší i do online světa a jeho pohyb zde je spíše hledáním možností, jak se sociálně etablovat.

Také typ pasivní využívá online prostor jako nástroj ke snadnějšímu navázání kontaktu s vrstevníky, na rozdíl od typu aktivního, ale zvláštního, se v online prostoru pohybuje poměrně suverénně, etabluje se zde v pozici insidera.

U typu osamělého a formálního se projevil nejsilněji nezájem nebo neschopnost interakcí ve vrstevnické skupině v online prostředí. Zatímco v reálném prostředí jsou okolím nuceni určitým způsobem vstupovat do interakcí se spolužáky či vrstevníky v autistické komunitě, v online prostoru se tato „nutnost“ vytrácí. Jejich pohyb v online prostoru je víceméně osamocenou cestou po oblastech jejich zájmu.

Zajímavým aspektem sociálního působení jedinců s PAS v online prostoru byl nezáměr o úpravu jejich online identity například na sociálních sítích, a tedy vysoká míra autentičnosti, se kterou se v online prostoru prezentují. Na rozdíl od trendu běžného u intaktní adolescentní populace, která ve virtuálním prostoru běžně experimentuje s identitou, sebeobrazem a kontroluje, jak je vidí ostatní, u žádného z respondentů nebyla tato potřeba deklarována.

11 DISKUZE

V diskuzi nad výsledky předkládané práce se pokusíme o jejich zasazení do kontextu teorie a aktuálních výzkumů v oblasti používání internetu jedinci s PAS. Dále se zamyslíme nad silnými stránkami a limity našeho výzkumu a na závěr nastíníme možné další výzkumné příležitosti v předmětné oblasti.

V teoretické části práce jsme v souvislosti s diagnostickou kategorií poruchy autistického spektra naznačili setrvalý nárůst prevalence PAS (Weintraub, 2011), ale i proměny v medicínském i psychologickém vnímání této diagnózy a různosti náhledů na etiologii autismu. Posun k vnímání autismu ne jako jednotné diagnostické kategorie, ale jako kontinua celého spektra variabilit, vedl postupně také ke specializaci přístupů k jednotlivým podskupinám PAS. Akceptování pestrosti projevů poruch autistického spektra šlo ruku v ruce s rozmanitostí sociálních služeb pro jedince s PAS, vzdělávacích metod, ale také s mediálním diskurzem, který se dnes stále silněji posouvá od akcentace nemoci a postižení k vnímání PAS jako různých forem jinakosti (Geisler, 2018).

Jednou z implicitních tezí, která ovlivnila formulaci našeho výzkumného záměru, byla právě diverzita poruch autistického spektra a jejich projevů, a to nejen v diagnostických podskupinách PAS, ale i v jednotlivých typech sociální interakce v PAS. Považovali jsme za žádoucí zaměřit se na skutečnost, že typy sociálního chování v PAS mohou ovlivnit způsob interakce v reálném i online světě zásadním způsobem, přičemž jejich reflexe je v současných výzkumech používání internetu jedinci s PAS zcela okrajová.

Při hledání odpovědi na hlavní výzkumnou otázku „*Jaká je zkušenost a prožívání online světa adolescenty s diagnózou z okruhu poruch autistického spektra?*“, jsme se proto snažili vyhnout generalizované odpovědi opírající se o zjednodušující představu „jednoho autismu“. Zvolili jsme explorativní kvalitativní výzkumné paradigma, která nám pomohlo zachytit přímé zkušenosti a názory reprezentantů jednotlivých typů sociální interakce v PAS. Tento postup vnímáme mimo jiné jako potřebný vzhledem k chybějící neurodiverzní optice ve výzkumech autismu (např. Stiller & Mößle, 2018; Parsons et al., 2019).

Výsledky výzkumu prezentované v předchozí kapitole nám poskytují poměrně plastický obraz odlišností napříč jednotlivými zkoumanými případy.

V souladu s teoretickou částí práce a zmíněnými výzkumy můžeme souhlasit, že internet patří mezi funkční pomůcky, které pomáhají jedincům s PAS v oblasti komunikace, sociální interakce, vzdělávání a sebevyjádření. Internet je pro jedince s PAS také významným informačním zdrojem a zdrojem zábavy (např. Ellis & Kent, 2011; Stiller & Mößle, 2018 ad.). Elektronická asynchronní komunikace respondentům našeho výzkumu pomáhá stírat deficit v mluvené řeči, neadekvátní komunikační reciprocitě, neverbální komunikaci, struktuře komunikace. Nejsilnější shoda ve výhodách online komunikace mezi respondenty panovala v aspektu omezených audiovizuálních vjemů v případě konfliktu nebo sdělování nepříjemných či intimních pocitů, díky čemuž dokážou efektivně zvládnout konfliktní situaci a snížit frustraci.

Ve volbě primárních aktivit na internetu se od intaktní populace, jak ji popisuje například zpráva projektu EU Kids Online IV (Bedrošová, et al., 2018), naši respondenti mírně odlišují. Na rozdíl od běžných adolescentů, kteří preferují na internetu sociální komunikaci (tj. komunikaci s rodinou, přáteli, sociální sítě) a připojení prostřednictvím mobilního telefonu, adolescenti s PAS se připojují většinou raději prostřednictvím počítače a vyhledávají spíše zábavu a informace vztažené k jejich zájmům. Také navazování nových vztahů online, pokud k nim vůbec dochází, je vázáno primárně na zájmy. Vytvořené vztahy mají proto spíše povrchní, neintimní charakter a nejsou přenášeny do offline prostředí. Z reálného světa si naši respondenti do online prostředí ovšem často přenáší vztahy s lidmi z autistické komunity, a i na síti se tím pádem setkávají s vrstevníky s handicapem.

Zatímco ze sociálního pohledu můžeme aktivitu jedinců s PAS na internetu vnímat jako vhodnou kompenzaci některých deficitů projevujících se v reálném prostředí, z klinického a psychologického pohledu je třeba posuzovat také její rizikovost. Primární záliba vybraných jedinců s PAS v počítačových hrách hrozí podle řady výzkumných příspěvků možným překlopením do obsedantního chování (Sallafranque-St-Louis & Normand, 2017). Proto je doporučován dohled nad množstvím času, který adolescenti s PAS na internetu stráví. Podle informací, které uvedli rodiče našich respondentů, se čas trávený na síti u jedinců s PAS neliší od času, který na internetu tráví obvykle české děti a dospívající podle zprávy projektu EU Kids Online (Bedrošová, et al., 2018), tedy 0,5-3 hodiny během běžného dne a 4-6 hodin během dní volna. Adolescenti s PAS podléhají navíc zvýšené kontrole rodičů, kteří u našich respondentů sledují čas strávený online, mají dohled nad zabezpečením počítače, případně také kontrolují profil dítěte na sociálních sítích a snaží se s ním jeho činnost na internetu probírat.

V oblasti online rizika jsme v naší práci opět zaznamenali rozdílné tendence napříč jednotlivými případy. Typ smíšený, který jsme v souvislosti s online rizikem označili jako networkera, nejvíce inklinoval k rizikovému navazování vztahů s cizími lidmi na internetu. Typ aktivní, ale zvláštní, jsme ve vztahu k online riziku označili jako experimentátora, u kterého se nejistota v sociálních normách a potřeba zkoušení hranic projevuje experimentováním v online prostoru. Typ pasivní jsme označili jako experta a má ze všech participantů nejbližší k riziku extenzivního, závislostního hraní. Nejmenší kontakt s online rizikem se projevila u reprezentantů typu osamělého a formálního, kteří se vyznačují nejvyšší mírou stereotypního chování a potřeby jasných pravidel.

Mapované rozdílné trajektorie a těžiště pohybu v online prostoru nejsou z našeho pohledu jen dokladem různých typů sociální interakce v PAS, ale zrcadlem, jak a čím jsou omezováni v offline světě. V náhledech na propojení online a offline světa se můžeme setkat s tezemi, že online prostředí je místem sebe prezentace a experimentování s identitou (Šmahel, 2003), případně, že jde o propojené, ale kvalitativně rozdílné prostředí (Subrahmanyam et al., 2008). Zajímavým aspektem sociálního působení jedinců s PAS v online prostoru byl v našem výzkumu vyjádřený nezáměr o prezentaci nebo úpravu jejich online identity na sociálních sítích a vysoká míra autentičnosti, se kterou se v online prostoru pohybují. Na rozdíl od trendu u intaktní adolescentní populace, která ve virtuálním prostoru běžně kontroluje, jak je vidí ostatní, u žádného z našich respondentů nebyla tato potřeba zaznamenána.

S ohledem na explorativní charakter práce jsme jako stěžejní pro naplnění našich cílů vnímali pečlivý výběr participantů výzkumu. V kvalitativní výzkumné strategii nám nejde o vytěžení dat kopírujících realitu, ale o data, ze kterých dokážeme interpretovat význam určitého uspořádání jevů v realitě. Vzhledem k nízkému počtu zkoumaných jednotek v kvalitativním výzkumu jsme se proto snažili o co nejpečlivější výběr participantů výzkumu. V průběhu výběru vhodných respondentů byla leitmotivem volba jedinců, kteří budou nositeli co nejbohatších dat a zároveň typologicky pokryjí pět typů sociální interakce definovaných u poruch autistického spektra, aby bylo možné postihnout rozmanitost fenoménu a následně provést analýzu podobností a rozdílů napříč případy. Jako silnou stránku předkládaného výzkumu vnímáme zacílení na výběr a dlouhodobou práci s respondenty výzkumu. Pro odhad odpovídajícího sociálního typu jsme využili názor terapeuta a psychologa, kontaktů s rodiči i s vedením autistického sdružení. Pro zjištění, nakolik jsou předvybraní participanté výzkumu nositeli informací a nakolik jsou přístupní

se o svou zkušenost podělit, jsme pak využili skupinové dynamiky focus group. Dlouhodobá práce s participanty výzkumu nám dala zároveň příležitost pozorovat jejich chování v reálném světě, při kontaktu s vrstevníky a komparačně vztahovat tato pozorování k výpovědím o fungování v online prostoru.

Zároveň jsme si s ohledem na kvalitativní design naší práce vědomi limitů, které naše výzkumná práce nese. Přes čas strávený výběrem respondentů výzkumu si uvědomujeme, že jde o výběr ze specifické skupiny jedinců s PAS s vysoce funkčním typem handicapu, aktivním rodičovským zázemím, pohybující se v podpůrné síti autistického sdružení a zároveň se vztahem k oblasti techniky. Naším záměrem při výběru respondentů bylo vytvořit věkově co nejhomogennější skupinu. Přes dlouhodobou práci s respondenty nebylo jednoduché vzhledem k jejich handicapu a celkově obtížnému zapojování do interakcí s vrstevníky udržet aktivní zapojení všech předvybraných jedinců. V jednom případě došlo k odstoupení šestnáctiletého účastníka výzkumu, reprezentujícího sociální typ osamělý. V charakteristikách tohoto typu v kombinaci s dalšími kritérii bylo obtížné nalézt dalšího účastníka výzkumu. Nakonec byl zařazen chlapec ve věku 12 let, tedy na spodním okraji naší zvolené věkové spektra. Jsme si vědomi, že nižší věková hranice v tomto případě může hrát roli ve spektru zájmů a v reflexi jednotlivých témat. Přesto jsme se snažili vybrat účastníka, který nám poskytne detailní a co nejpřesnější obraz daného typu sociální interakce.

Zkušenost a prožívání online světa adolescenty s diagnózou z okruhu poruch autistického spektra jsme v naší práci zkoumali prizmatem pěti případů, nositelů různých typů sociální interakce s PAS. Výsledky ukazující rozdílnost zkušenosti a prožívání u jednotlivých typů nám implikují otázku, jak by se zjištění daly dále precizovat, pokud bychom se zaměřili také na rozdíly mezi jednotlivými podkategoriemi PAS, genderové rozdíly, nebo diferencovanější věkové kategorie. Dalšími nezodpovězenými otázkami, které by mohly být vodítkem pro další výzkum v oblasti, je málo reflektovaná, případně vůbec nereflektovaná sexualita v online prostoru jedinci s PAS, která přitom má v případě intaktní adolescentní populace signifikantní roli.

Za zajímavý impuls pro další zkoumání vnímáme také nuance v reflexi autismu u jedinců, kteří byli diagnostikováni v raném dětství a kteří v pozdějším období. Podle současných zjištění přibývá jedinců, kteří jsou diagnostikováni až v dospívání nebo v dospělosti (Geisler, 2018; Thorová & Šporclová, 2012 ad.). V teoretické části práce jsme zaznamenali stanovisko, že je třeba se vymanit ve výzkumu autismu z přesvědčení,

že autisté sami nejsou schopni podat plnohodnotnou výpověď o sobě a svých potřebách (Parsons et al., 2019). Je tedy nutné nevést současné výzkumy pouze z neurotypické pozice, ale dát prostor hlasu samotných jedinců s PAS. Realizací předkládaného výzkumu jsme se pokusili alespoň částečně přispět k obrazu jedinců s PAS nejen jako pasivního předmětu výzkumu, ale jako individualit s variabilní zkušeností a potřebami.

Zjištěné rozdíly mezi různými styly sociální interakce a odlišnými schémata zvyklostí jedinců s PAS v online (i offline) prostředí mohou sloužit jako výchozí bod pro uvažování nad vhodností volené intervence především v oblasti sociální komunikace. V této souvislosti můžeme zmínit příspěvek autorů Scheerenové et al. (2012), kteří se zamýšlí nad otázkou, zda je současný klasifikační systém smysluplným způsobem, jak odlišovat děti v autistickém spektru. Poukazují na fakt, že kategorizace podle typu sociální interakce navržená Wingovou a Gouldovou (1979) před čtyřiceti lety stále není brána jako klinicky relevantní pro odlišení terapeutické intervence u dětí s PAS, a to přesto, že výsledky vybraných studií potvrzují klinický význam odlišných stylů sociální interakce jedinců s PAS (Scheeren, et al., 2012).

Výstupy z našeho výzkumu mohou být i přes limity vyplývající z kvalitativního charakteru práce vodítkem pro další studie v oblasti výzkumu vztahu jedinců s PAS a internetu či obecně technologií i v cílenější prevenci rizika problematického používání internetu jedinci s PAS. Detailnější znalost motivací, preferencí a zvyklostí jednotlivých reprezentantů sociálních typů v PAS může mít konsekvence také v oblasti terapie a edukace. V každé této oblasti považujeme za klíčovou vnímavost k rozmanitosti, která se projevuje ve způsobu prožívání a reakce na svět napříč autistickým spektrem.

12 ZÁVĚR

V předkládaném kvalitativně zaměřeném výzkumu jsme si kladli otázku, jaká je zkušenost a prožívání online světa adolescenty s diagnózou z okruhu poruch autistického spektra. Na základě získaných dat s použitím metod interpretativní fenomenologické analýzy jsme dospěli k závěrům v následujících oblastech:

Oblast příležitostí internetu pro adolescenty s PAS

Vstup do online prostoru je u adolescentů s PAS motivován potřebou přístupu k informacím a zábavě. Výhoda online komunikace je spojená s lepším porozuměním a sebekontrolou při sociální interakci, kompenzací jazykových a sociálních deficitů a navození relaxace. V případě typu sociální interakce smíšeného, aktivního, ale zvláštního, a pasivního slouží internet k rozšiřování sociálních vztahů a udržování vztahů z offline prostředí. Typ osamělý a formální internet využívají primárně k nesociálním aktivitám, tedy vyhledávání informací a zdrojů zábavy.

Oblast rizik internetu pro adolescenty s PAS

V oblasti rizika na internetu jsme identifikovali nuance ve vztahu k online riziku u jednotlivých typů sociální interakce:

Typ smíšený (networker) inklinuje k rizikovému navazování vztahů s cizími lidmi na internetu.

Typ aktivní, ale zvláštní (experimentátor) inklinuje k porušování bezpečných hranic a experimentování v online prostoru.

Typ pasivní (expert) inklinuje k riziku extenzivního hraní online her.

Typ osamělý (uživatel v bezpečné zóně) se vyznačuje nejvyšší mírou stereotypního chování v online prostoru, pohybuje se pouze po známé mapě internetového prostředí.

Typ formální (uživatel v bezpečné zóně) plně respektuje bezpečnostní pravidla na internetu.

Komunikační odlišnosti adolescentů s PAS při používání internetu

Napříč případy byly zaznamenány deficity v mluvené, psané řeči i v pragmatické rovině komunikace. V jejich kompenzaci respondentům pomáhá online komunikace, která jim vyhovuje především asynchronitou, možností vizualizovat a strukturovat text. Další výhodou online komunikace je možnost omezení audiovizuálních vjemů v případě konfliktu nebo sdělování nepříjemných či intimních pocitů komunikačnímu partnerovi.

Sociální deficit adolescentů s PAS při používání internetu

Napříč případy byl patrný sociální deficit a zároveň vliv disinhibičního efektu online komunikace. Mezi jednotlivými typy sociální interakce v PAS jsme zaznamenali následující rozdíly v průběhu a kvalitě sociální interakce na internetu:

Typ smíšený – snadnější navazování a udržování online vztahů, zlepšování kvality offline vztahů.

Typ aktivní, ale zvláštní, a typ pasivní – snadnější navazování online vztahů při sdílení společných zájmů, nedochází ale k prohlubování vztahů a intimity, ani k přenosu vztahů do offline prostředí.

Typ osamělý a typ formální – nezájem o navazování online vztahů, izolace a prohlubování deficitu v sociálních dovednostech.

Sociální identita adolescentů s PAS na internetu

Adolescenti s PAS reflektují své místo ve vrstevnické skupině v online prostředí a svůj handicap rozdílně v návaznosti na konkrétní typ sociální interakce v PAS:

Typ smíšený (sociální pozice mezi světy online a offline): rozvíjí online i offline vrstevnické vztahy, v obou prostředích je patrná identifikace s autistickou komunitou.

Typ aktivní, ale zvláštní (pozice hledání sociální identity online): snaha rozvíjet vrstevnické online vztahy, vystoupit z deficitního postavení v reálném světě, reflexe handicapu probíhá primárně v offline prostředí.

Typ pasivní (sociální pozice insidera v online prostředí): silnější vrstevnická pozice v online prostoru, handicap v online prostředí vědomě nereflexuje.

U typu osamělého a formálního (pozice sociální izolace): nezájem nebo neschopnost interakcí ve vrstevnické skupině v online prostředí, informace o handicapu v online prostředí nesdílejí.

Zkušenosti a prožívání online světa v souvislosti s odlišnými typy sociálního chování u PAS

V odpovědi na základní výzkumnou otázku „Jaká je zkušenost a prožívání online světa adolescenty s diagnózou z okruhu poruch autistického spektra?“ je pro nás klíčové zjištění rozdílných zkušeností a strategií používání internetu v souvislosti s typy sociální interakce v PAS. Zkušenost a prožívání online světa adolescenty s PAS v jistém smyslu zrcadlí jejich zranitelnost a deficit v reálném světě.

Typ smíšený vstupuje do online prostředí primárně pro možnost navázání či udržování vrstevnických a partnerských vztahů a dokáže o této motivaci otevřeně hovořit, ostatní typy si ve vztahové oblasti počínají neobratně, a přestože o sociální kontakt v různé míře stojí, naplňují jej jinými aktivitami než přímou komunikací.

Pro typ aktivní, ale zvláštní je pohyb v online prostoru zdrojem budování sebedůvěry a autonomie, dále místem, ve kterém může zakoušet jednak pocit začlenění do vrstevnické skupiny a v neposlední řadě experimentování a objevování spojené s věkem adolescence.

SOUHRN

Tématem práce jsou adolescenti s diagnózou z okruhu poruch autistického spektra a jejich zkušenost v kyberprostoru. Cílem výzkumu bylo porozumět blíže zkušenosti a prožívání online světa adolescenty s diagnózou PAS.

Teoretická část ve čtyřech kapitolách propojuje problematiku diagnózy z okruhu poruch autistického spektra, specifika období adolescence u jedinců s PAS a charakteristiky prostředí internetu.

Úvodní kapitola teoretické části práce nám poskytla základní informace o prevalenci a statistice poruch autistického spektra. Poukázala na jednotlivé diagnózy v rámci PAS i na značnou variabilitu v závažnosti poruchy i v různorodosti projevů chování a sociální interakce.

Druhá kapitola pak charakterizovala vývojová specifika období dospívání u jedinců s PAS a v tomto rámci se zaměřila na tvorbu identity a specifika komunikace a sociální interakce adolescentů s PAS.

Třetí kapitola poskytla stručný exkurz k pojmu kyberprostor a vymezení prostředí, ve kterém jsme sociální aktéry našeho výzkumu sledovali. Shrnula také specifické znaky online prostředí, nejčastější psychologická témata ve výzkumu internetu a upozornila na aspekty používání internetu jedinci s PAS.

Závěrečná kapitola teoretické části přiblížila aktuální zjištění v předmětné oblasti s akcentem na fakt, že lidé s PAS reprezentují v reálném světě sociálně zranitelnou skupinu a je stále otevřenou otázkou, jak se specifika této skupiny projevují online (Lough, et al., 2015). Reflektována byla také potřeba hlubšího pohledu na funkci, jakou internet plní v životě lidí s PAS (Stiller & Mößle, 2018), a to nejen skrze reprezentativní přehled způsobu jejich užívání, ale především kvalitativní optikou hledání intervenujících proměnných, primárně z pohledu hlavních aktérů, tedy jedinců s PAS.

Cílem této výzkumné práce bylo tedy zmapovat oblast zkušenosti a prožívání online světa adolescenty s diagnózou z okruhu poruch autistického spektra. Dalším cílem bylo popsat a interpretovat zkušenost adolescentů s PAS v souvislosti s identifikací příležitostí a rizik jejich pohybu v kyberprostoru a případné projevy komunikačního a sociálního deficitu participantů. Vedlejším výzkumným cílem bylo také zachytit případné rozdíly

ve zkušenostech a prožívání v souvislosti s odlišnými typy sociálního chování u PAS a také jejich reflexi sociální identity v online prostředí.

Výzkumný soubor pro naši studii jsme vybírali formou několikastupňového záměrného výběru. Jako výchozí kritéria výběru jsme v první fázi výběru postulovali následující podmínky: vysoce funkční forma postižení a schopnost respondenta zapojit se do výzkumu, věk respondenta mezi 12-17 rokem, zájem o techniku, počítače a možnost opakovaného kontaktu a spolupráce s rodinou. V další fázi výběru jsme se zaměřili na volbu takových jedinců, kteří budou nositeli co nejbohatších dat a zároveň typologicky pokryjí pět typů sociální interakce definovaných u poruch autistického spektra, aby bylo možné postihnout podobnosti a rozdíly napříč případy. S ohledem na genderové rozložení v PAS, kde je uváděn poměr 3-4 chlapců na 1 dívku (Thorová, 2016) jsme se záměrným výběrem snažili do výzkumného souboru pěti participantů zahrnout alespoň jednu dívku, což se nám podařilo.

Z výzkumu vyplynulo klíčové zjištění rozdílných zkušeností a strategií používání internetu v souvislosti s typy sociální interakce v PAS. Napříč sledovanými případy se v souladu s teorií shodně objevovala výhoda online komunikace, spojená s lepším porozuměním a sebekontrolou při sociální interakci, dále snadný přístup k osobním zájmům a internet jako zdroj vyšší sebedůvěry nebo seberealizace. V souladu s variabilitou jednotlivých typů sociální interakce v PAS pak internet poskytuje kompenzaci jazykových a sociálních deficitů a navození relaxace.

Typ smíšený vstupuje do online prostředí primárně pro možnost navázání či udržování vrstevnických a partnerských vztahů a dokáže o této motivaci otevřeně hovořit, přičemž inklinuje nejvíce k rizikovému navazování vztahů s cizími lidmi na internetu.

Pro typ aktivní, ale zvláštní je pohyb v online prostoru zdrojem lepšího sebehodnocení a místem, ve kterém může zakoušet pocit začlenění do vrstevnické skupiny. Inklinuje k porušování bezpečných hranic a experimentování v online prostoru.

Pro typ pasivní je online prostředí zdrojem sebedůvěry, kde může na rozdíl od reálného světa naplnit potřebu kolektivní hry, přičemž inklinuje k riziku extenzivního hraní online her.

Osamělý a formální typ se sociální interakci na internetu spíše vyhýbá, i pro ně je ale online prostředí důležitou oblastí, kde lze posílit autonomní zájmy. Jejich způsob

používání internetu se vyznačuje nejvyšší mírou stereotypního chování a dodržování pravidel uživatelské bezpečnosti.

Společným znakem působení jedinců s PAS v online prostoru napříč typy sociální interakce byl nezáměr o úpravu jejich online identity například na sociálních sítích, a tedy vysoká míra autentičnosti, se kterou se v online prostoru prezentují.

Výsledky výzkumu mají omezení vyplývající obecně z charakteru interpretativně fenomenologických studií. Výzkumné otázky pokládané v textu mají kvalitativní charakter a odpovědi na ně jsou exploračními sondami, které principiálně nemohou zobecňovat a indikovat, do jaké míry jsou zmapované formy jednání rozšířeny v celé zkoumané populaci.

Výstupy z našeho výzkumu přesto mohou být vodítkem pro další práce nejen v oblasti výzkumu vztahu jedinců s PAS a internetu či obecně technologií, nebo v oblasti cílenější prevence rizika problematického používání internetu jedinci s PAS. Detailnější znalost motivací, preferencí a zvyklostí jednotlivých reprezentantů sociálních typů v PAS může mít konsekvence také v oblasti terapie a edukace. V každé této oblasti považujeme za zásadní vědomí a respekt k rozmanitosti, která se projevuje ve způsobu prožívání a reakce na svět napříč autistickým spektrem.

LITERATURA

Adamus, P., Vančová, A., & Löfflerová, M. (2017). *Poruchy autistického spektra v kontextu aktuálních interdisciplinárních poznatků*. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta.

Arnett, J. J., & Taber, S. (1994). Adolescence terminable and interminable: When does adolescence end? *Journal of youth and adolescence*, 23(5), 517-537.

Babbie, E. (2007). *The practice of social research*. (11. vyd.) Belmont: Thompson Wadsworth.

Barlow, J. P. (1996). *A Declaration of the Independence of Cyberspace*. Získáno 25. února 2019 z: <http://homes.eff.org/~barlow/Declaration-Final.html>.

Baron-Cohen, S., Scott, F. J., Allison, C., Williams, J., Bolton, P., Matthews, F. E., & Brayne, C. (2009). Prevalence of autism-spectrum conditions: UK school-based population study. *The British Journal of Psychiatry*, 194(6), 500-509. doi: 10.1192/bjp.bp.108.059345

Bazalová, B. (2011). *Poruchy autistického spektra: teorie, výzkum, zahraniční zkušenosti*. Brno: Masarykova univerzita.

Bedrošová, M., Hlavová, R., Macháčková, H., Dědková, L., & Šmahel, D. (2018). *České děti a dospívající na internetu: Zpráva z výzkumu na základních a středních školách. Projekt EU Kids Online IV – Česká republika*. Brno: Masarykova univerzita. Získáno 1. března 2019 z: https://irtis.muni.cz/media/3115505/eu_kids_online_report.pdf

Beranová, Š. (2018). *Nové přístupy k diagnostice dětského autismu*. (Disertační práce). Praha: Univerzita Karlova, 1. lékařská fakulta.

Bergenmar, J., Rosqvist, H. B., & Lönngrén, A. S. (2015). Autism and the Question of the Human. *Literature and medicine*, 33(1), 202-221. doi: 10.1353/lm.2015.0009

Blume, H. (1997). *Autism and the Internet or It's the wiring, stupid*. Massachusetts Institute of Technology: Communications Forum. Získáno 20. února 2019 z: http://web.mit.edu/m-i-t/articles/index_blume.html

Brandtzæg, P. B., Heim, J., & Karahasanović, A. (2011). Understanding the new digital divide. A Typology of Internet Users in Europe. *International journal of human-computer studies*, 69(3), 123-138.

- Čadilová, V., Thorová, K., & Žampachová, Z. (2012). *Katalog posuzování míry speciálních vzdělávacích potřeb-část II:(Diagnostické domény pro žáky s poruchami autistického spektra)*. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.
- Dobransky, K., & Hargittai, E. (2016). Unrealized potential: Exploring the digital disability divide. *Poetics*, 58, 18-28. doi: 10.1016/j.poetic.2016.08.003
- Dolejš, M., & Orel, M. (2017). *Rizikové chování u adolescentů a impulzivita jako prediktor tohoto chování*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Eckertová, L., & Dočekal, D. (2013). *Bezpečnost dětí na internetu*. Praha: Albatros Media.
- EFPA (2005). *Etický metakodex*. European Federation of Psychologists' Associations. Získáno 15. března 2019 z: http://www.europsy.cz/dokumenty/Metakodex_EFPA_2005.pdf
- Ellis, K., & Kent, M. (2011). *Disability and New Media*. New York and London: Routledge.
- Erikson, E. H. (1999). *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Evans, B. (2013). How autism became autism: The radical transformation of a central concept of child development in Britain. *History of the Human Sciences*, 26(3), 3-31. doi:10.1177/0952695113484320
- Fisher, D. R., & Wright, L. M. (2001). On utopias and dystopias: Toward an understanding of the discourse surrounding the Internet. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 6(2). doi:10.1111/j.1083-6101.2001.tb00115.x
- Geisler, M. (2018). *Historická sociologie autismu v České republice* (Disertační práce). Praha: Univerzita Karlova.
- Gillberg, C., & Peeters, T., (2008). *Autismus: zdravotní a výchovné aspekty*. (3.vyd.) Praha: Portál.
- Grandin, T. (2008). *Thinking in pictures, expanded edition: My life with autism*. Vintage.
- Hartl, P., & Hartlova, H. (2004). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Havelka, M., & Müller, K. (1996). Procesy transformace a teorie modernizace. *Sociologický časopis*, 32(2), 143-157.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace* (1. vyd.) Praha: Portál.

- Howlin, P., Moss, P., Savage, S., & Rutter, M. (2013). Social outcomes in mid-to later adulthood among individuals diagnosed with autism and average nonverbal IQ as children. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 52(6), 572-581. doi: 10.1016/j.jaac.2013.02.017
- Hrdlička, M., & Komárek, V. (2014). *Dětský autismus: přehled současných poznatků*. (2. vyd.) Praha: Portál.
- Hulanová, L. (2012). *Internetová kriminalita páchaná na dětech*. Praha: Triton.
- Jawaid, A., Riby, D. M., Owens, J., White, S. W., Tarar, T., & Schulz, P. E. (2012). 'Too withdrawn' or 'too friendly': considering social vulnerability in two neurodevelopmental disorders. *Journal of Intellectual Disability Research*, 56(4), 335-350. doi: 10.1111/j.1365-2788.2011.01452.x
- Kolářová, K. (2012). *Jinakost-postižení-kritika*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Kopecký, K. (2007). *Moderní trendy v e-komunikaci*. Olomouc: Hanex.
- Koumpouros, Y., & Kafazis, T. (2019). Wearables and mobile technologies in Autism Spectrum Disorder interventions: A systematic literature review. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 66. doi: 10.1016/j.rasd.2019.05.005
- Koutná Kostínková, J., & Čermák, I. (2013). Interpretativní fenomenologická analýza. In T. Řiháček, I. Čermák, & R. Hytych (Eds.) *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy* (9-43). Brno: Masarykova Univerzita.
- Kuo, M. H., Orsmond, G. I., Coster, W. J., & Cohn, E. S. (2014). Media use among adolescents with autism spectrum disorder. *Autism*, 18(8), 914-923. doi:10.1177/1362361313497832
- Leino, K. (2006). Reading the Web: Students' perceptions about the Internet. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 50(5), 541-557.
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A. & Ólafsson, K. (2011) *Risks and safety on the internet: the perspective of European children: full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of 9-16 year olds and their parents in 25 countries*. London: EU Kids Online Network. Získáno 5. ledna 2018 z <http://eprints.lse.ac.uk/33731/>
- Lorah, E. R., Parnell, A., Whitby, P. S., & Hantula, D. (2015). A systematic review of tablet computers and portable media players as speech generating devices for individuals

with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(12), 3792-3804. doi: 10.1007/s10803-014-2314-4

Lough, E., Flynn, E., & Riby, D. M. (2015). Mapping real-world to online vulnerability in young people with developmental disorders: Illustrations from autism and Williams syndrome. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, 2(1), 1-7.

Macek, J. (2011). *Úvod do nových médií*. Ostrava: Ostravská univerzita.

Macek, J. (2012). Nevyčíslitelné porozumění: kvalitativní výzkum online sociálních sítí. *ProInflow: Časopis pro informační vědy*, 4(1).

Macek, P. (2003). *Adolescence*. Praha. Portál.

Ošlejšková, H. (2008). Poruchy autistického spektra: poruchy vyvíjejícího se mozku. *Pediatric pro praxi*, 9(2), 80-84.

Parsons, S., Yuill, N., Good, J., & Brosnan, M. (2019). Whose agenda? Who knows best? Whose voice? Co-creating a technology research roadmap with autism stakeholders. *Disability & Society*, 1-34. doi:10.1080/09687599.2019.1624152

Pinchevski, A., & Peters, J. D. (2016). Autism and new media: Disability between technology and society. *New media & Society*, 18(11), 2507-2523. doi: 10.1177/1461444815594441

Plachý, J. (2017). *Možnosti využití Interpretativní fenomenologické analýzy v psychologickém výzkumu*. Praha: FF Univerzity Karlovy v Praze. Získáno 10. března 2019 z <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/92442>

Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants Part 1. *On the horizon*, 9(5), 1-6. doi: 10.1108/10748120110424816

Radovanský, J. (2016). Kyberprostor. *AIP Scholaris*, 5(1), 4-9.

Říčan, P. (2004). *Cesta životem*. Praha. Portál.

Říčan, P. (2007). *Psychologie osobnosti*. Praha: Grada.

Řiháček, T., Čermák, I., & Hytych, R. (2013). *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita.

Sallafranque-St-Louis, F., & Normand, C. L. (2017). From solitude to solicitation: How people with intellectual disability or autism spectrum disorder use the internet.

Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace, 11(1), article 7.
doi:10.5817/CP2017-1-7

Schall, C. M., & McDonough, J. T. (2010). Autism spectrum disorders in adolescence and early adulthood: Characteristics and issues. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 32(2), 81-88. doi:10.3233/JVR-2010-0503

Scheeren, A. M., Koot, H. M., & Begeer, S. (2012). Social interaction style of children and adolescents with high-functioning autism spectrum disorder. *Journal of autism and developmental disorders*, 42(10), 2046-2055.

Sicile-Kira, C. (2006). *Adolescents on the autism spectrum: A parent's guide to the cognitive, social, physical and transition needs of teenagers with autism spectrum disorders*. NY: Penguin.

Sinecká, J. N. (2013). Nahlédnutí za zed': Deinstitutionalizace lidí s autismem. *Sociální práce*, 13 (1), 38-47.

Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, Method and Research*. London: SAGE.

Slater, D. (2002). Social relationships and identity online and offline. In L. Lievrouw and S. Livingstone (Ed.), *Handbook of new media: social shaping and consequences of ICTs*, (533-546). London: Sage Publications. Získáno 15. února 2019 z: <https://dourish.com/classes/readings/Slater-SocialRelationshipsIdentity.pdf>

Stiller, A., & Mößle, T. (2018). Media use among children and adolescents with autism spectrum disorder: A systematic review. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, 5(3), 227-246. doi: 10.1007/s40489-018-0135-7

Straussová, R. (2018). Přednosti včasného screeningu rizika autismu, rehabilitace prostřednictvím tréninku rodičů a raná intervence OTA u dětí s PAS. *Česká a slovenská psychiatrie*, 114(3), 106-116.

Subrahmanyam, K., & Greenfield, P. (2008). Online communication and adolescent relationships. *The future of children*, 18(1), 119-146. Získáno 22. února 2019 z <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ795861.pdf>

Subrahmanyam, K., Reich, S. M., Waechter, N., & Espinoza, G. (2008). Online and offline social networks: Use of social networking sites by emerging adults. *Journal of applied developmental psychology*, 29(6), 420-433.

- Suchá, J., Dolejš, M., Pipová, H., Maierová, E., & Cakirpaloglu, P. (2018). *Hraní digitálních her českými adolescenty*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. doi:10.5507/ff.18.24454245
- Suler, J. (1998). *The Basic Psychological Features of Cyberspace: Elements of a Cyberpsychology Model*. [on-line] Získáno 15. února 2019 z: <http://users.rider.edu/~suler/psycyber/basicfeat.html>
- Ševčíková, A. (2015). *Děti a dospívající online: vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada Publishing as.
- Šmahaj, J., & Zielina, M. (2015). *Úvod do kyberpsychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Šmahel, D. (2003). *Psychologie a internet: děti dospělými, dospělí dětmi*. Praha: Triton.
- Šmahel, D. & Wright, M. F. (Eds.) (2014). *Meaning of online problematic situations for children. Results of qualitative cross-cultural investigation in nine European countries*. London: EU Kids Online, London School of Economics and Political Science.
- Štětka, V., & Šmahel, D. (2009). Nová média v perspektivě sociálních věd. *Sociální studia*, 6(2), 7-11.
- Švaříček, R., & Šedřová, K. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- Thorová, K. (2008). *Poruchy autistického spektra: včasná diagnóza branou k účinné pomoci*. [Informační příručka]. APLA.
- Thorová, K. (2016). *Poruchy autistického spektra*. Rozšířené a přepracované vydání. Praha: Portál.
- Thorová, K., & Šporclová, V. (2012). Poruchy autistického spektra v dospělosti. *Psychiatrie pro praxi*, 13(3), 116-119.
- Tuffour, I. (2017). A critical overview of interpretative phenomenological analysis: a contemporary qualitative research approach. *Journal of Healthcare Communications*, 2(4), 52. doi:10.4172/2472-1654.100093
- Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky (2018). *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů ve znění desáté decenální revize MKN-10*. Praha: ÚZIS ČR. Získáno 2. února 2019 z: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/index.html>.

- Vágnerová, M. (2008). *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum.
- Van Heijst, B. F., & Geurts, H. M. (2015). Quality of life in autism across the lifespan: A meta-analysis. *Autism, 19*(2), 158-167.
- Vermeulen, P. (2006). *Autistické myšlení*. Praha: Grada Publishing as.
- Volkmar, F., Chawarska, K., & Klin, A. (2005). Autism in infancy and early childhood. *Annu. Rev. Psychol., 56*, 315-336. doi: 10.1146/annurev.psych.56.091103.070159
- Vuong, H. E., & Hsiao, E. Y. (2017). Emerging roles for the gut microbiome in autism spectrum disorder. *Biological psychiatry, 81*(5), 411-423. doi: 10.1016/j.biopsych.2016.08.024
- Weintraub, K. (2011). The prevalence puzzle: autism counts. *Nature News, 479*(7371), 22-24.
- Wing, L. (1981). Asperger's syndrome: A clinical account. *Psychological Medicine, 11*(1), 115-129. doi:10.1017/S0033291700053332
- Wing, L., & Gould, J. (1979). Severe impairments of social interaction and associated abnormalities in children: epidemiology and classification. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 9* (1), 11-29.
- World Health Organisation (2016). *Adolescent development: Maternal, newborn, child and adolescent health* [online]. Geneva: WHO. Získáno 19. února 2019 z: http://www.who.int/maternal_child_adolescent/topics/adolescence/dev/en/
- Zablotsky, B., Black, L. I., Maenner, M. J., Schieve, L. A., & Blumberg, S. J. (2015). Estimated prevalence of autism and other developmental disabilities following questionnaire changes in the 2014 National Health Interview Survey. *National Health Statistics Report, 83*, 1-21. Získáno 12. února 2019 z: <https://stacks.cdc.gov/view/cdc/38790>
- Žáková, G. (2017). Výzkum fenoménu kyberprostoru ve společenských vědách a jeho možné implikace jako výzva pro obor mezinárodních vztahů. *Medzinarodne vztahy, 15*(3), 310-335.

SEZNAM TABULEK, OBRÁZKŮ A SCHÉMAT

Seznam tabulek:

Tab. 1: Kategorizace PAS: srovnání současných klasifikačních systémů	10
Tab. 2: Odhad výskytu PAS v České republice	13
Tab. 3: Charakteristické změny v chování u jedinců s PAS v období adolescence	22
Tab. 4: Implikace pro předmět a perspektivu výzkumu v oblasti vztahu jedinců s PAS a technologií	36
Tab. 5: Základní charakteristiky výzkumného souboru	48
Tab. 6: Základní schéma polostrukturovaného interview	52
Tab. 7: Tematická analýza vyvinutá nad případy	83

Seznam obrázků:

Obr. 1: Model role mikrobiálních příčin v PAS	11
Obr. 2: Mentální mapa: prekoncepty o výzkumném tématu	50
Obr. 3: Ukázka z průběhu analýzy dat focus group v Atlas.ti.	51
Obr. 4: Ukázka z průběhu analýzy dat polostrukturovaných interview v Atlas.ti	53

Seznam schémat:

Schéma 1: Průběh výzkumu	43
Schéma 2: Typ smíšený – konceptuální schéma pozice v online a offline světě	62
Schéma 3: Typ aktivní, ale zvláštní – konceptuální schéma pozice v online a offline světě	68
Schéma 4: Typ pasivní – konceptuální schéma pozice v online a offline světě	73
Schéma 5: Typ osamělý – konceptuální schéma pozice v online a offline světě	77
Schéma 6: Typ formální – konceptuální schéma pozice v online a offline světě	81

PŘÍLOHY

Seznam příloh:

1. Příloha 1 ABSTRAKT BAKALÁŘSKÉ DIPLOMOVÉ PRÁCE
2. Příloha 2 BACHELOR THESIS ABSTRACT
3. Příloha 3 INFORMOVANÝ SOUHLAS ZÁKONNÉHO ZÁSTUPCE
4. Příloha 4 UKÁZKA PŘEPISU INTERVIEW A KÓDOVÁNÍ
5. Příloha 5 RODIČOVSKÝ DOTAZNÍK (ukázka)

Příloha č. 1: ABSTRAKT BAKALÁŘSKÉ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Adolescenti s poruchou autistického spektra v kyberprostoru

Autor práce: Mgr. Tereza Benešová, Ph.D.

Vedoucí práce: PhDr. Martin Dolejš, Ph.D.

Počet stran a znaků: 109, 167 094

Počet příloh: 5

Počet titulů použité literatury: 86

Abstrakt: Bakalářská diplomová práce se zabývá zkušeností adolescentů s diagnózou z okruhu poruch autistického spektra v kyberprostoru. V teoretické části práce je reflektována problematika diagnózy z okruhu PAS, specifika období adolescence u jedinců s PAS a charakteristiky prostředí internetu. Vzhledem k charakteru výzkumného cíle byl zvolen explorativní kvalitativní výzkumný přístup. Výběrový soubor byl získán víceetapovým záměrným výběrem a tvořilo jej 5 respondentů. Ve výzkumné části práce je popsána zkušenost adolescentů s PAS v souvislosti s identifikací příležitostí a rizik jejich pohybu v kyberprostoru. Vedlejším výzkumným cílem bylo také zachytit případné rozdíly ve zkušenostech a prožívání u odlišných typů sociální interakce u PAS a také jejich reflexi sociální identity v online prostředí. Výsledná data byla vyhodnocována metodou Interpretativní fenomenologické analýzy – IPA. Z výzkumu vyplynulo klíčové zjištění rozdílných zkušeností a strategií používání internetu v souvislosti s typy sociální interakce v PAS.

Klíčová slova: porucha autistického spektra, adolescence a PAS, internet a PAS, interpretativní fenomenologická analýza.

Příloha č. 2: BACHELOR THESIS ABSTRACT

Title: Adolescents with Autism Spectrum Disorder in Cyberspace

Author: Mgr. Tereza Benešová, Ph.D.

Supervisor: PhDr. Martin Dolejš, Ph.D.

Number of pages and characters: 109, 167 094

Number of appendices: 5

Number of references: 86

Abstract: This bachelor thesis focuses on adolescents' experience with diagnosis of autism spectrum disorders in cyberspace. The theoretical part reflects the issues of diagnosis ASD, specifics of adolescence individuals with ASD and characteristics of the Internet environment. Based on the nature of the research objective, an explorative qualitative research approach was chosen. The selection was based on deliberate choice of a sample and consisted of 5 respondents. The research part describes the adolescents with ASD experience in connection with the identification of opportunities and risks of their movement in cyberspace. A secondary research questions were focused on possible differences in experience and experience in connection with different types of social behavior in ASD and their reflection of social identity in the online environment. The resulting data were analyzed by the Interpretative Phenomenological Analysis-IPA method. The research revealed a key finding of different experiences and strategies of using the Internet in relation to the types of social interaction in ASD.

Key words: Autistic Spectrum Disorder, Adolescents with Autistic Spectrum Disorder, Internet and ASD, Interpretative Phenomenological Analysis

INFORMOVANÝ SOUHLAS ZÁKONNÉHO ZÁSTUPCE

Já,....., souhlasím s tím, aby se můj syn/má dcera .....zúčastnil/a výzkumného šetření v rámci bakalářské diplomové práce na téma „Adolescenti s PAS v kyberprostoru“, vedené na katedře Psychologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Prohlašuji, že jsem byla/a seznámen/a s podmínkami účasti na výzkumu „Adolescenti s PAS v kyberprostoru“.

Beru na vědomí, že údaje poskytnuté pro účely tohoto výzkumu jsou anonymní a nebudou použity jinak, než k interpretaci výsledku v rámci bakalářské diplomové práce Mgr. Terezy Benešové, Ph.D., popřípadě jiného odborného sdělení na akademické půdě, a to vše se zachováním anonymity.

Rozhovory a focus group budou nahrávány a nahrávka bude po obhájení bakalářské diplomové práce smazána. Další data získaná prostřednictvím online komunikace budou také po obhájení bakalářské diplomové práce smazána. Veškeré údaje budou zpracovány anonymně a bude s nimi nakládáno v souladu se zákonnými normami.

Rovněž беру на vědomí, že je možné z výzkumu kdykoli, podle vlastního uvážení, vystoupit.

Prohlašuji, že všechny mé dotazy mi byly zodpovězeny.

Nemám/mám tyto připomínky:

Dne.....

Podpis.....

Příloha 4 UKÁZKA PŘEPISU INTERVIEW A KÓDOVÁNÍ

Ukázka z realizovaného interview

Datum realizace rozhovoru: 22. 6. 2019

Respondent: Stark

Prostředí vedení rozhovoru: víkendová technická volnočasová aktivita na univerzitě, křesla na chodbě před učebnou

Ukázka: ze střední část rozhovoru; téma riziko na internetu, komunikační odlišnosti

....

Q: Takže komunikuješ i s lidmi, které osobně neznáš. S těmi lidmi ses tedy potkal na internetu.

S: No přesně. Přes Facebook nebo přes Instagram.

Q: Aha. A je psaní s těmi lidmi, které znáš, a které neznáš, v něčem jiné?

S: Jako většinou ani ne. Spíš jakoby u těch lidí, co znám osobně, tak ti to spíš můžou vykecat. Ti cizí lidi na internetu, ti neznají nikoho z mého okolí.

Q: Vykecat?

S: *přikyvuje, pauza*

Q: Takže jsi otevřenější k lidem, které neznáš.

S: No, jakože vím, že neznají nikoho z mého okolí.

Q: A jsou to lidé..tví vrstevníci? Stejně staří?

S: Stejně staří.

Q: Kde jsi je na internetu potkal? Jak jste se kontaktovali?

S: Na Facebooku, jenom tak. Ale vždycky si dopředu zjistím, jestli to jsou opravdu oni.

Q: A jak to zjišťuješ?

S: Po nějaké době, když mi o sobě něco řekne, tak se začnu ptát na ty věci..třeba po dvou měsících, když vidím, že ty koničky, co říkal, nedělá, tak vidím, že tam je něco špatně. Nebo když se začneme bavit o nějakém tématu. I se to dá poznat podle fotek.

Q: Hm..ale slyšel jsi to, když jsme se bavili (v rámci focus group, pozn. autora), že někdo může předstírat identitu na internetu hodně věrohodně.

S: No jo, ale třeba to poznáš, jak je takový to, můj den, story.

Q: To je kde?

S: Na facebooku. Tak to vidíš, ty příběhy.

Q: Myslíš ten příběh, který se smaže do 24 hodin.

S: Tak podle toho jde poznat, že je to reálné.

Q: Svěřuješ se i s tím, že máš nějaké postižení?

S: Spíš se mě sami ti lidi zeptají, když sdílím něco od ADAMA (autistické sdružení, pozn. autora), a když jim to řeknu, tak mě berou normálně, jako normálního. Když jim to vysvětlím, tak potom už jako na to nereagují.

Q: Takže na tohle jsi špatnou reakci nezaznamenal.

S: Ne, nikdy.

Q: A v těch hrách, které hraješ, jsi narazil na něco nepříjemného? Jak třeba zmiňovali kluci (účastníci focus group, pozn. autora), že se tam pohybuje spousta takových toxiků.

S: Jojo, ale já si toho nevšímám, to беру, že to patří ke každé hře.

Q: Co tě na té hře vlastně nejvíc baví? Odpočíneš si, nebo jaký pocit ti to přináší?

S: No třeba když mám stres, nebo na mě jde depka, tak si to třeba zapnu a vím, že třeba ty tanky, tak to mě baví kvůli historii, jak jsou tam ty tanky historické.

Q: U těch lidí na internetu, jak jsme se bavili, že je neznáš.. říkal jsi, že je to různé, někdy tě kontaktují oni, někdy ty je. Podle čeho si vybereš člověka, že ho chceš kontaktovat?

S: No někdy mám chvíle, že chci lajky a srdíčka na fotky, tak to si všechny přidávám a jim to tam pak vyskočí.

A někdy to je jakoby, že se můžu podívat na ten profil, co dělá, a tak, a prostě když má stejné zájmy, nebo dělá dobrou věc, tak si ho přidám. Hodně lidí přes boccu a tak.

Q: Je něco, na co si vyloženě dáváš na internetu pozor, situace, na které musíš být na internetu opatrný?

S: No jediná, kdy se třeba jdu koukat na stránky s filmama a něco tam na mě vyskakuje, tak to ignoruju a hned to odkřížku. Takže tohle většinou. Ale jinak se nebojím, dá se poznat, jestli je to zabezpečená nebo nezabezpečená stránka, když tam jsou divné odkazy, tak na to neklikám.

Q: Máš nějakou negativní zkušenost na internetu, cokoliv, co máš spojené s internetem jako negativního?

S: Ne jako takhle, že by mi někdo vyhrožoval, to ne. Jenom hádky se spolužákama. Ale to mi je pak jedno, páč jsem je ignoroval.

Q: A ta zkušenost s hádkou je na internetu jiná? Říkáš, že to bylo se spolužáky, teda lidmi, které znáš. Je ta hádka online jiná, než kdybys byl s tím člověkem face to face, viděl jeho obličej?

S: No to je. Protože v reálu víc vybuchnu, než za těma písmenkama.

Q: Víc se kontroluješ?

S: Víc se kontroluju. I tak celkově i při seznamování mi pomáhá, když je to na internetu. Ale když už vztah mám, tak to radši mluvím. Třeba když jsem přišel na střední, tak jsem nikoho neznal a neumím za někým jen tak přijít, hele, ahoj budeme kamarádi. Tak jsem si našel na internetu lidi, kteří chodí na stejnou školu, a tak jsem si rozšiřoval okruh těch lidí. A pak už jsem začal chodit za různýma kamarádama.

Q: A naopak, dostal ses někdy do nějakého konfliktu, že to psané jsi myslel jinak a neměl jsi šanci to tomu druhému vysvětlit, že to pochopil špatně?

S: Jako někdy jo, ale vždycky jsem to jako vysvětlil. Nevybavuju si, že by se mi to stalo.

Q: Kdyby ses náhodou do nějaké rizikové situace, o které jsme se bavili (focus group, poznámka autora) dostal, tak co by ti pomohlo?

S: Řekl bych to mamce.

Q: Takže obrátil by ses na nejbližší.

S: Jo, jednou se mi to tak i stalo, to byl jeden spolužák, že mi psal na appku, anonymně.

Q: Na jakou appku?

S: Tellonym, to mám přes Instagram, tam je odkaz na to a lidi ti tam můžou cokoliv napsat. Jako anonym. No a on mi tam psal, jako že jsem falešnej, že zařizuju lidem problémy. Přitom si za to mohli sami, když se posmívají lidem s autismem.

Q: Aha, takže se to týkalo autismu.

S: Jo, no jako mám spolužáka, co vlastně je na tom hůř, než většina takhle, a vlastně oni si z něj furt dělali srandu, natáčeli ho. Jak se rozčilil, tak dělal svoje věci, aby se uklidnil, tak jim to přišlo hrozně vtipný. Tak jsem to automaticky nahlásil, kdo to byl.

Q: Bylo to přímo ve škole?

S: No o přestávce. Ale ten dozor to neřešil. Pak to pokračovalo..to jsem se už před ty foťáky postavil já, mně to nevadí, když mě natáčejí. No a pak jsem šel za..nevím, výchovný poradce to je, nebo tak něco. A prostě jsem to nahlásil. Zároveň to nahlásila i kamarádka a pak ještě spolužák...ale nevím, jak to dopadlo.

Q: No teda. Myslíš, že lidi s autismem, protože se mezi nimi pohybuješ, je jednodušší vyprovokovat takhle v reálu, nebo online?

S: No, fyzicky je to horší.

...

Ukázka otevřeného kódování případu v Atlas.ti 8:

Q: Kde jsi je na internetu potkal? Jak jste se kontaktovali?

S: Na Facebooku, jenom tak, Ale vždycky si dopředu zjistím, jestli to jsou opravdu oni.

Q: A jak to zjišťuješ?

S: Po nějaké době, když mi o sobě něco řekne, tak se začnu ptát na ty věci, třeba po dvou měsících, když vidím, že ty koníčky, co říkal, nedělá, tak vidím, že tam je něco špatně. Nebo když se začneme bavit o nějakém tématu. I se to dá poznat podle fotek.

Q: Hm..ale slyšel jsi to, když jsme se bavili (focus group, pozn. autora), že někdo může předstírat identitu hodně věrohodně.

S: No jo, ale třeba to poznáš, jak je takový to, můj den, story.

Q: To je kde?

S: Na facebooku. Tak to vidíš, ty příběhy.

Q: Myslíš ten příběh, který se smaže do 24 hodin.

S: Tak podle toho jde poznat, že je to reálné.

Q: Svéřuješ se i s tím, že máš nějaké postižení?

S: Spíš se mě sami ti lidi zeptají, když sdílím něco od ADAMA (autistické sdružení, pozn. autora), a když jim to řeknu, tak mě berou normálně, jako normálního. Když jim to vysvětlím, tak potom už jako na to nereagují.

Code list on the right:

- Náhodné vztahy
- Latentní neověřena
- Vlastní systém ověření
- Uživatelská naviga
- Komunikace o handicapu
- Vymezení (ne)normality
- Obhajoba autismu
- Přijetí handicapu

Ukázka slučování kódů do nadřazených kategorií pro případ Stark:

Kategorie	Subkategorie	Kód
Multiplikace vztahů	Potřeba vrstevnického vztahu	Vrstevnické vztahy Komunikace s kamarády celý den Potřeba kontaktu s kamarády – online i offline
	Partnerské vztahy online	Intimita online Online partnerský vztah-bez přesahu do offline Partnerský vztah offline – s přesahem do online
	Vztahy přes zájmy	Udržení vztahu – kvalita vztahu Online hry – zájmy Zájmy z offline prostředí - přenos do online
	Vztahy online: networking	Používání sociálních sítí Online networking - přesah do offline Online strangers Online navazování vztahů Náhodné vztahy online Hledání vztahu online Disinhibiční efekt Anonymita na internetu Celodenní připojení k internetu
	Vztahy offline: opatrnost	Udržování vztahů offline Offline networking - přesah do online Nižší důvěra v offline Latentní nedůvěra
Zvládání konfliktů a rizika	Nezvládání afektu v offline konfliktu	Riziko konfliktu v offline prostředí Přenos konfliktů z offline do online
	Odstup od konfliktu online	Online konflikt – přenesený z offline Základní bezpečnostní pravidla Vyhýbání se riziku Copingová strategie – ignorace konfliktu Toxické vztahy ve hrách - běžná součást hry Sebekontrola na internetu
	Uživatelská naivita	Uživatelská naivita Riziková disinhibice Vlastní strategie ověření cizích lidí
	Rodičovská podpora	Rodičovská pomoc a kontrola Připojení v domácím prostředí
Kompenzace stresu, deprese, úzkosti, osamělosti	Pocit osamělosti	Internetové aplikace – být v kontaktu s kamarády
	Stres	Uvolnění stresu
	Depresivní nálada	Depka Uvolnění špatné nálady
	Nejistota v komunikaci	Textová komunikace – výhoda
Autismus: obrana jinakosti	Autismus - téma online komunikace	Komunikace o handicapu na internetu Vysvětlování autismu na internetu
	Autismus - důvod šikany	Konflikt kvůli handicapu Šikana - offline s přenosem do online
	Autismus - informace o handicapu online	Informace o autismu na internetu Vymezení (ne)normality
	Obrana handicapu	Obhajoba autismu Obrana osob s handicapem - online Obrana osob s handicapem – offline Obrana slabších Snaha o spravedlnost

ADOLESCENTI SPAS V KYBERPROSTORU

RODIČOVSKÝ DOTAZNÍK

Kolik času přibližně tráví Vaše dítě na internetu?

Během běžného všedního dne (tedy dny, kdy je škola)

Během běžného víkendu

7 hodin nebo více

7 hodin nebo více

4 - 6 hodin

4 - 6 hodin

0,5 - 3 hodiny

0,5 - 3 hodiny

Málo nebo vůbec

Málo nebo vůbec

Podle toho, co víte, na kterém z těchto míst používá Vaše dítě internet?

Ano Ne Nevím

Doma ve svém pokoji (nebo v jiné soukromé místnosti)

Doma v obyčejných pokojích (nebo jiném veřejném místě)

Ve škole

V internetové kavárně

Ve veřejné knihovně nebo na jiném veřejném místě

U kamarádů doma

U příbuzných doma

Venku (např. přes internet v mobilu, iPad Touch, Blackberry)

Rodiče

Kterou z následujících věcí, pokud vůbec nějakou, někdy děláte Vy (nebo Vaš partner/jiný opatrovník) se svým dítětem?

Ano Ne Nevím

Mluví s ním/ní o tom, co dělá na internetu

Sedím s ním/ní, když je na internetu (sleduji, co dělá, ale nezapojuji se)

Pohybují se v jeho/její blízkosti, když je na internetu

Povzbuzují své dítě, aby samo objevovalo a učilo se nové věci na internetu

Sdíleme činnosti, co dělá na internetu

Prosím řekněte mi u každé z těchto věcí, zda je má Vaše dítě v současné době povoleno, povoleno pouze s Vaším (nebo Vašeho partnera/jiného opatrovníka) dohledem nebo je nemá nikdy povoleno.

Povoleno S dohledem Nepovoleno Nevím

Použití komunikačních aplikací (např. Whatsapp, viber, messenger, inststagram, skype atd.)

Stahování hudby nebo filmů z internetu

Sledování videoklipů na internetu (např. na YouTube)

Mít v vlastní profil na sociální síti (např. na FB, Lidé.cz)

Sdílení osobní informace s ostatními lidmi na internetu (př. celé jméno, adresu, tel. číslo)

Nahrávání fotek, videí nebo hudby a sdílení s ostatními

Dělal/a jste někdy (nebo Váš/e partner/ka/jiný opatrovník) některou z těchto věcí se svým dítětem?

Ano Ne Nevím

Pomohl/a jsem mu/jí, když mu/jí něco připadalo těžké nebo něco nemohl/a najít na internetu

Vysvětlil/a mu/jí, proč jsou některé webové stránky dobré a jiné špatné

Poradil/a jsem, jak používat bezpečně internet

Navrhl/a jsem způsoby, jak se chovat k jiným lidem na internetu

Pomohl/a jsem, když ho/jí něco v minulost obtěžovalo nebo mu/jí dělalo starosti

Obecně jsem s ním/ní mluvil/a o tom, co by dělal/a, kdyby ho/jí něco na internetu obtěžovalo nebo mu/jí dělalo starosti

Kontrolujete někdy (nebo Váš partner/jiný opatrovník) některou z následujících věcí poté, co Vaše dítě používalo internet doma?

Ano Ne Nevím Nehodí se

Jaké stránky navštívil/a

Zprávy na emailu nebo v jeho/jejich komunikačních aplikacích

Jeho/její profil na sociální síti nebo v jiné internetové komunitě

Jaké přátele nebo kontakty si přidá do jeho/jejího profilu na soc. síti

Používáte (nebo Váš partner/jiný opatrovník) některé z následujících počítačových možností na Vašem domácím počítači, který Vaše dítě využívá nejčastěji?

	Ano	Ne	Nevím
• Rodičovské kontroly nebo jiné možnosti na filtrování nebo blokování určitých druhů webových stránek (Tímto myslíme možný způsob, který zabrání Vašemu dítěti v návštěvě některých stránek nebo mu zabrání v provádění některých aktivit na internetu)	☐	☒	☐
• Rodičovské kontroly nebo jiné možnosti k vysledování stránek, které navštívily (Tímto myslíme možný způsob, který uchovává záznam o stránkách, které Vaše dítě navštívilo, takže si později můžete zkontrolovat, na které stránky Vaše dítě chodilo)	☐	☒	☐
• Službu nebo smlouvu, která limituje čas, který Vaše dítě stráví na internetu	☐	☒	☐
• Software, který slouží jako prevence spamů nebo virů	☐	☒	☐

Když myslíte na své dítě, které z těchto problémů, pokud některé z nich má, Vám dělají největší starosti?

☐	Jak se mu/ji daří ve škole
☒	Sprosté nebo zraňující chování ostatních dětí
☐	Pití příliš velkého množství alkoholu / brání drog
☒	Sledování nevhodného materiálu na internetu
☒	Kontakt s cizími lidmi přes internet
☐	Jeho/její sexuální aktivity
☐	Že se stanou obětí zločinnů
☐	Že se dostanou do problémů s policií
☐	Že se zraní na cestě
☐	Nic z toho
☐	Jiné
☐	Nevím

Používáte Vy osobně internet?

Ano	☒
Ne	☐

Zdroj: Livingstone, et al. (2011). EU KIDS ONLINE II - Dataznímk pro rodiče. London School of Economics (LSE).
Upraveno.